

ISSN 0350-1914

MAKEDONSKA AKADEMIJA NA NAUKI I UMETNOSTI
MACEDONIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

ODDELENIJE ZA LINGVISTIKU I LITERATURNU NAUKU
SECTION OF LINGUISTIC AND LITERARY SCIENCES

PRI LOZI
CONTRIBUTIONS

XXXV

2

PRI LOZI POSVETENI
NA AKADEMIJU PETAR HR. I LIJEVSKI

2010

PRI LOZI . ODDELENIJE ZA LINGVISTIKU I LITERATURNU NAUKU

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
MACEDONIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

ОДДЕЛЕНИЕ ЗА ЛИНГВИСТИКА И ЛИТЕРАТУРНА НАУКА
SECTION OF LINGUISTIC AND LITERARY SCIENCES

П Р И Л О З И
CONTRIBUTIONS

XXXV 2

ПРИЛОЗИ ПОСВЕТЕНИ
НА АКАДЕМИК ПЕТАР ХР. ИЛИЕВСКИ

СКОПЈЕ – SKOPJE
2010

Уредувачки одбор:

акад. Катица Кулакова (претседател)

акад. Зузана Тополињска

акад. Милан Ѓурчинов

акад. Витомир Митевски, гостин-уредник

ПЕТАР ХР. ИЛИЕВСКИ

NAU^NI TRUDOVI

BESEDI OD SVE^ENI OT SOBIR
PO POVOD 90 GODI NI OD RA\AWETO

NA AKADEMI K PETAR HR. I LI EVSKI

BESEDI OD SVE^ENI OT SOBIR
PO POVOD 90 GODI NI OD RA\AWETO
NA AKADEMI K PETAR HR. I LI EVSKI

Катица КУЛАВКОВА

Уважени колеги, членови на Македонската академија на науките и уметностите,

Дами и господа,

Денес, на 1 декември 2010 година, имаме ретко задоволство да одбележиме еден 90-годишен јубилеј во присуство на славеникот. Тоа е роденденскиот јубилеј на академик Петар Хр. Илиевски. Свечениот собир по овој повод, организиран од Одделението за лингвистика и литературна наука на МАНУ, ќе биде надополнет и со специјален број на списанието *Прилози* на истото одделение. Манифестно, тоа е најмалку што можевме да го направиме за оваа исклучително значајна личност на македонската наука и култура. Поради волуминозоста на неговото научно дело, деновиве имам едно дискретно но силно присутно чувство дека пропуштаме еден повод за да направиме поцелосно толкување и вреднување на делото на акад. Петар Хр. Илиевски. Од друга страна, пак, свесна сум дека тој има дело кое допрва ќе се проучува, не затоа што досега било занемарено, туку затоа што е повеќеслојно и со долготрајни дејства.

Гледајќи го колегата Илиевски во последниве седум години, како посветено работи на нови научни трудови, како води неколку проекти од особено значење при МАНУ, како се грижи за блиските соработници, колку е одговорен и присутен на седниците на Одделението и на Советот на Центарот за ареална лингвистика, гледајќи со каква предаденост им пристапува на обврските на својата деведесетгодишна возраст, колку непомирливо се спротивставува на теориите за коишто смета дека не се научно засновани, како да подзаборавив на длабочината на неговата возраст. Всушност, ми се чини дека личности како него го релативизираат поимот возраст! Токму тоа сознание и побудува восхит пред неговата личност и пред неговото дело, дело за коешто понекогаш ни недостасува доволно време за да го проучиме темелно и за да го усвоиме како заедничко добро

и вредност, независно од тоа дали совршено ни се совпаѓаат погледите на историјата или не.

Петар Хр. Илиевски е роден на 2 јули 1920 година во село Горно Бигор – Доленци, Кичевско. Има завршено Богословски факултет во 1946 година, а 1956 година дипломира и на Филозофскиот факултет во Скопје, на групата, денес Институт, за класична филологија. Има докторирано на тема „Аблативот, инструменталот и локативот во најстарите грчки текстови“ во 1960 година. До пензионирањето работи како професор по класични студии на Филозофскиот факултет и години на ред е главен уредник на реномираното меѓународно списание за класична филологија и антички студии *Жива антика*.

За член на МАНУ е избран на 14 мај 1979 година. Одликуван е и има добиено врвни признанија и награди за наука и за животно дело.

Придонесот на Петар Хр. Илиевски е несомнен во повеќе научни области, едновременно комплементарни и автономни: микенологијата, медијевалистиката, палеославистиката, славистиката, балканистиката, лингвистиката, историографијата на писмото и на книжевноста и македонистиката. За ваквиот широк спектар на истражувачки интерес проследен со видливи и признати резултати навистина било потребно време, девет децении, но времето само по себе не е доволно за да се создаде едно импозантно дело.

За тоа е неопходен духовен, душевен и физички капацитет, силна волја, полемички дух, средишен морален стожер, јасна свест и намера, приврзаност кон знаењето, умешност да се трага по научните дадености и вистини, трпеливост, пасионираност. За да се создаде едно складно и габаритно дело неопходна е внатрешна рамнотежа, семејна хармонија, егзистенцијален амбиент, истражувачки предуслови и, најмногу од с#, длабока психоментална увереност и непоколебливост дека творештвото може да го осмисли постоењето. А смислата на животот посветен на истражување, откривање и спознавање, на извесен начин, го преминува прагот на личната проекција и може да се приопшти и како колективно добро. Би сакала денес да ја искажам својата верба дека делото на Петар Хр. Илиевски го има надминато прагот на личниот идентитет и дека има пред себе долга егзистенција/рецепција во којшто ќе се соочува со новите историски, вредносни и толкувачки предизвици и хоризонти.

Во оваа прилика ќе потсетам на една речита синтетичка согледба на акад. Георги Старделов, дека истражувачкиот интерес на акад. Петар Хр. Илиевски е сосредоточен на двете најзначајни европски цивилизации – на античката, посебно на „сјајната микенска цивилизација“, и на средновековната црковнословенска а, јас би рекла, во тој контекст, на македонската црковнословенска цивилизација.

Интересно е да се проследуваат блиските врски и дијалогот што во делото на Илиевски го водат различните логоси, оној на филологијата и оној на филозофијата, оној на книжевноста и оној на културата, оној на теологијата и оној на историјата! Восхитувачки е да се проследува во еден толку интелектуално објективистички насочен опус како се вкрстуваат творечките начела на јазичната и писмената култура, на јазикот на древните народи, јазикот на светите писма, уметничкиот јазик на средновековната книжевност и прецизниот јазик на споредбената енциклопедиска научна терминологија.

Ќе спомнам само неколку наслови на негови студии без коишто е незамислива историјата на хуманистичките науки во Македонија: *Балканолошки лингвистички студии* (1988), *Светила незаодни* (1999), *Животот на Микенците во нивните рисмени сведоштва. Со посебен осврт кон ономастичките и просопографски изводи* (МАНУ, 2000), *Појава и развој на рисмото. Со посебен осврт кон рочетоците на словенската писменост* (МАНУ, 2001, 2006), *Традиција и иновации во македонските црковнословенски книжевни сроменици од турскиот период* (МАНУ, 2005).

За неколкуте носечки аспекти на делото на акад. Петар Хр. Илиевски, античкиот, книжевниот и лингвистичкиот, ќе говорат неговите блиски по професија колеги и долгогодишни соработници, академик Зузана Тополињска и академик Витомир Митевски.

Zuzana TOPOLI WSKA

Pred pet godi ni , odbel e` uvaj}i ja 85-tata godi { ni na od ra|a-weto na akad. Petar I l i evski , organi zi ravme nau~en sobi r pod nas-l ov *Kl asi ka, bal kani st i ka, pal eosl avi st i ka* – tri ogromni domeni na nau~na akti vnost opf ateni vo opusot na eden nau~ni k. Koga de-neska stojam pred zada~ata da zboruvam za { irinata na nau~noto del o na akad. I l i evski , mi sl am deka ne sretnav drug nau~ni k koj tol ku { i roko i tol ku dl aboko bi ja razbi ral i bi ja doka` uval vi-s ti nata deka jazi kot pretstavuva zapi s na kulturnata istorija na narodot – nosi tel na toj jazi k.

Sekoga{ me fascini ra deka posegnavaj}i po trudovite na akad. I l i evski od tri te spomenati domeni vo sekoj nao|am drug nau~en prof il na avtorot. Vo *Pojava i razvoj na pismot o*, kako i vo mi kenski te studi i domi ni ra i stori ~ar na kul tura, vo pal eosl avi s-ti ~ki te trudovi sre}avam f il ol og i i stra` uva~ na takanare~enata nadvore{ na i stori ja na jazi kot, dodeka vo bal kani sti ~ki te studi i sekako domi ni ra l i ngvi st.

Ovoj posleden blok raspravi mi e najbl izok so ogled na karakterot na mojata sopstvena nau~na raboti l ni ca i po nego poseg-nuvam naj~esto. Vo reali zaci ja na zada~ata { to si ja postavi vme vo na{ i ot *I st ra` uva~ki cent ar za areal na l i ngvi st i ka*, t.e. vo opre-del uvaweto na mestoto na makedonski ot jazi k vo sl ovenski ot i vo bal kanski ot jazi ~en svet, *Bal kanol o{ ki l i ngvi st i ~ki st udi i* na akad. I l i evski pretstavuvaat zadol` itel na, osnovna literatura i pojdovna to~ka na pove}eto novi i stra` uva~ki pateki. I pak nao|am vo toj blok studi i neobi ~na { i ri na na temi te: pokraj morf osi ntak-si ~ki studi i – tie mi se najbl iski – tuka ima i zboroobrazuva~ki analizi i etimolo{ ki statii i cela bogata serija onomasti ~ki temi , kako od antroponomasti ka, taka i od toponomasti ka. Suvere-noto poznavawe na kl asi ~ni te jazi ci , kako i na i stori jata na mi gra-cii te na Bal kanski ot Pol uostrov mu dozvol uva na avtorot da ja utvr-di rel ati vnata, a po mera na mo` nosti te i apsolutnata hrono-

logija na analizi rani te procesi i da ni gi pretstavi vo me|usebnata logi~na povrzanost. Balkani zmite, t.e. takanare~eni te kontakti izmeni vo makedonski ot jazi k nastanati pod vlijani eto na ne-sl ovenski te balkanski jazi ci vo negovata i nterpretacija stanuvaa neodmi nli vi, pri rodno apsorbirani elementi na strukturata na toj jazi k, a istovremeno i na cel i ot sl o` en balkanski jazi ~en mozai k. Bl a` e Koneski vo svojata recenzija pi { uva: „...tekstot na akad. I l i evski ni otkri va i zvonredno bogata i sl o` ena probl ematika, so { to stanuva neodmi nli v za si te natamo{ ni i zu~uvawa na i storijata na makedonski ot jazi k. Mnogu pra{ awa vo taa i storija }e mo` at da bi dat pri ka` ani i potpol no i poreljef no i so pobogat i lustra ti ven materijal ...“

Koga posegnuvam po knigata od isti ot avtor pod naslov *Tradi cija i i novaci i*, so podnaslov koj go opredel uva analizi rani ot peri od i gl asi : *Vo makedonski t e crkvnosl ovenski kni ` evni spome ni ci od t urski ot peri od*, avtomatski o~ekuvam da najdam i nf ormacija od di sci pl i nata { to jas vo mojt metajazi k bi ja krsti la i sto ri ska gramatika na makedonski ot jazi k. I gi nao|am, me|utoa, tie pretstavuvaa pomal ku od eden sedmi del od monograf ijata. Vo ostanati ot tekst, { to zna~i : vo gl avni nata na tekstot se prepl etuvaa podatoci od f i l o l o{ ka egzegeza na tekstovi te i od kul turnata i sto ri ja na Bal kanot, so drugi zborovi : i nf ormacija { to ni dozvol uva skromnata zbi rka makedonski kni ` evni tekstovi od turski ot peri od da gi smestime na { i roko t l o i da go prosledi me upornoto probi vawe na narodni ot jazi k vo tie tekstovi, edna ni { ka { to ja poka` uva borbata na narodot za da mu bi de razbi rli vi bli zok jazi kot na koj{ to mu se obra}a crkvata, t.e. edi nstvenata vo onoj peri od „svoja“ vl ast.

Gol emi ot poli hi stor stapuva na scena i ja poka` uva cel ata svoja ve{ ti na vo o` i vuvaweto i i nterpretacijata na mi natoto vo takvi te monumental ni trudovi kako { to e *Pojava i razvoj na pi smot o, ili @i vot ot na Mi kenci t e vo ni vni t e pi smeni svedo{ t va*. Ne mo` am ovde podol go da se zadr` uvam na so dr` inata na tie monograf i i, vpro~em si te gi promovirav na vreme vo MANU. Bi sakala da ja podvl e~am retkata i dragocena sposobnost na akad. I l i evski vrz osnova na skromni – po obemot ili po so dr` inata – pi { uvani spomeni ci, vrz osnova na za~uvani artef akti – ostatoci na materijal nata kul tura, da i zgradi ` i va sl i ka na ` i votot i ambi ci i te na tvorcite na tie artef akti i na tie tekstovi da ni gi dob li ` i i so toa da ni ovozmo ` i ` i va vrska so ni v. Negovata anali za na i koni ~ni ot karakter na gl agol i cata, negovata i nterpretacija na mi kenski te i mi wa i so dr` anata vo ni v, i nf ormacija za duhovni ot

ivot na Mikencite pretstavuvaat antolo{ki ilustracii na faktot deka na eden nau~nik-istra`uva~mu e potrebno ne samo znaeweto, tuku i kreativna intuiacija i dlaboko razbirawe na ~ove~kite sostojbi.

Bi sakala posebno da ja podvle~am ~i stata, klasi~na nau~na metodologija na akad. I lievski. Ova ne e nau~nik koj saka ~itatelite da gi za{emeti so svojata mudrost i znaewe, nemu mu e va`no da bi de razbran, toj go vodi ~itatelot za raka ni z svojot logi~ki i zgraden tekst i na sekoj ~ekor obrazlo`uva zo{to ba{taka go trasi ral patot. Tokmu takov sovesen pristap kon pretstojnata zada~a mu ovozmo`i vo edna prekrasna elegantna studija pod skromen naslov *Dva sprotivni prioda kon interpretacijata na anti~kitekstovi so antroponimska sodr`ina* da poka`e deka vo vrskata so natpisite na kamenot od Rozeta ne sme site vo MANU i stomi slenici so akad. Bo{evski.

Ne e vozmo`no vo edna kratka beseda da se pretstavi nau~ni ot opus koj broi blizu pet stotini objaveni studii, meju koi deseti na monumentalni knigi. Se zadr`av do nekolku od niv koi se, po moe mislewe, reprezentativni za spomenatite tri razli~ni istra`uva~ki profili na akad. I lievski. Trite profili, na filolog, lingvist, i stori~ar na kulturata nasekade se pri sutni, i ako vo od delni tekstovi vo razli~na hierarhija se rangiraat; site ni pretstavuvat edna bogata tvore~kalinost, odgovorna za zborot, ne samo intelaktualno, tuku i emotivno anga`irana vo procesot na barawe vistina preku objektiivna interpretacijana pretstavuvanite fakti.

Bi sakala da ja iskoram prilikava i – od moe ime i od imeto na moite mladi sorabotnici – da mu se zablagodaram na akad. I lievski za negovata postojana gri`a za Istra`uva~kiot centar za arealna lingvistika. Na{iot centar e mlad, ba{sega navr{uva deset godini. Tie deset godini akad. I lievski, kako pretsedatel na nau~niot sovet na Centarot, gi pominava vo blizok kontakt so nas, aktivno u~estvuva{e vo site na{i nau~ni potfati, sekoga{gotov da se zapoznae so na{ite problemi i da ni pomogne vo nivnoto re{avawe, da go spodeli so nas svoeto ogromno znaewe i iskustvo.

Balkanot, so negovata bogata i burna istorija, svoite najdobri lu|egi daruva so mnogu{i roka tolerancija i dobrina, no isto taka i so svest deka ima grani ca koja ~ovek ne smee da ja pre~ekori ni vo tolerancija ni vo dobrina. Olicetvoreniena taa{i i roka tolerancija, mudrost i dobrina e vo moite o~i na{iot dene{en slavenik, nau~nik koj *ad maiorem Dei gloriam* neumorno traga po`iva anti ka.

Витомир МИТЕВСКИ

Poznato e deka deloto na akademi k I l i evski e mnogustrano, no treba da i mame na um deka toj vo prv red prof esi onal no se af i r mi ra kako kl asi ~en f i l ol og. Toj svojata nau~na kari era ja i zgradi kako dol gogodi { en prof esor na F i l ozof ski ot f akul tet vo taa obl ast, a naedno stana i svetski avtori tet.

Neskromno e i da se pomi sli deka ovde, pri godno i vo sl ave ni ~ki kontekst, mo` eme da ka` eme mnogu i so soodvetna te` i na za nau~ni ot pril og na akademi k I l i evski za kl asi ~nata f i l ol ogija. Spored prirodata na ne{ tata, duri generaci i te { to doa|aat } e mo` at nepri strasno da i stra` uvaat i da go najdat vi sti nskoto mesto i zna~ewe na negovoto del o.

Po ovoj povod, najsoodvetno bi bi lo da se zadovol i me so nabe le` uvawe na ona { to go smetame za najzna~ajno, a spored moeto skromno mi sl ewe, bi mo` ele da izdvoi me tri osnovni obl asti od kl asi ~nata f i l ol ogija vo koi pri donesot na akademi k I l i evski e posebno zna~aen.

Bez somneni e, tuka na prvo mesto se nao|a negovi ot pril og vo mi kenol ogi jata.

Po i zvesno prethodno i stra` uvawe i podol g studi ski prestoj na Uni verzi tetot vo Kembri x, akademi k I l i evski ja odbrani , a nas koro i objavi svojata doktorska di sertaci ja pod nasl ov Abl at i vot , i nst rument al ot i l okat i vot vo najst ari t e gr~ki t ekst ovi . Toa } e bi de po~etokot na edno natamo{ no zadl abo~eno i mnogudeceni sko i stra` uvawe, a naedno i af i r maci ja na me |unaroden pl an.

Od nasl ovot na deloto e vi dli vo deka tuka i stra` uva~ki ot i nteres e svrten kon f unkcijata i zna~eweto na abl ati vot vo mi kenski ot gr~ki di jal ekt. Vrzo osnova na neposredno ~i tawe na tekstovi od pl o~ki te so zapi si na l i nearnoto B pi smo koi se otkri eni vo mi kenski te centri , se doa|a do otkri ti eto na pri meri so upotreba

na ablativni padežni funkciji koi se predavaat so instrumental ski formi vo mikeski otgr~ki.

Ne navleĝuvajji podlaboko vo istra`uva~kata postapka, }e i stakneme deka ova doktorska disertacija be{e edna od prvi te vo svetot vo ramkite na toga{ nata nova nauka { to se javi pod imeto mikenol oĝija. Deloto be{e pri fateno so uva`uvawe, be{e i e citirano vo svetski te nau~ni krugovi, a profesorot Ilijevski se zdobi so visokogled na specijalist od meĵunarodni razmeri.

Negovoto mislevo odnos na poedine~ni problemi vo mikenol oĝijata se nal o`i kako meritorno blagodarene i na celani za pomali poobem, no vonredno zna~ajni statii objaveni vo svetski te specijalizirani spisanija i nazlagawana svetski temikenolo{ki sobiri.

Volumi noznata kniga pod naslovot na Mikeskite vo nivni te pismeni svedo{tva { to se pojavi vo 2000 godi na pretstavuva svoevidna sinteza na dotoga{ nitte dostigawa vo ova nau~na oblast. Taa se izdvojuvane samo so tematskata seopfatnost tuki so svojot originalen pristap i brojni i novativni re{enija na avtorot. Taa ja obrabotuvamikeskata civilizacija od site aspekti povikuvajji se redovno i precizno na podatocite i zapisite na plo~kite.

Brojni se primerite vo koi otkrivame kako avtorot go izgraduvasvojot originalen stav po razni pra{awa. Posebno vni mane zaslu`eva komparativni metode koj se oblikuva na razvojnata linija na nekoj pojavi na Balkanot od mikeskoto doba navamu.

Pri opisot na sto~arstvoto kako stopanska granka, se trĝnuva od terminot za siten dobitok *a-ko-ro*, za koj se iznesuvaat dve mo`ni zna~ewa: zbiristado. Prednost mu se dava na terminot zbir koj e izveden od glagolskiot koren *a-ke-re/agērei* t.e. sobira, od kade { to se izveduva i latinskiot zbor za stado *grex, gregis* koj upatuvana dobitok steknat sobirawe danok ili kako podarok. Ova teza se potkrepuva vo paralela so balkanskoto iskustvo na steknuvawe na dobitok od strana na velmo`ite vo sreden vek.

Drugpat vni mane to se svrtuva kon navidum sitni i bezna~ajni detalii kako { to se sostavni te delovi na trkaloto od bornata kola. Vrzosnova na vni matel nata analiza na terminite za sekoj poedine~en del se doajado precizni soznanija za materijal nata kulturna Mikeskite.

Posebno mesto zazema istra`uvaweto na antroponimijata, odnosno na imiwatana lica. Kolku za primer, }e se osvrneme na problemot so nekoj li~ni imiwa koi na prv pogled izgl edaat neo-

bi~no i neverojatno. Takvi se i mi wata *A-ni-ja-ti/Aniātos*, vo prevod Nemil, *A-tu-ko/Atukhos* { to bi se prevelo so Nesre}ko ili *Ka-na-poto/Gnamptos* so zna~ewe na Grbavko ili Grble. Nekoi mi kenol ozi vo svetot gi smetal e vakvi te prevodi na li~nite i mi wa za mal ku verojatni. Prosto re~eno □koja majka bi posakala nejzi noto dete da nosi nekoe od poso~enite i mi wa (Nemil, Nesre}ko ili Grbavko)? Me|utoa, akademi k I lievski i tuka pravi sporedba so na{ ata doma{ na tradicija kade { to se javuvaat takvi i mi wa, na primer, Gnase, Grube i sl., i gi objasnuva kako prof il akti ~ki, odnosno kako proi zvod na magi skoto veruvawe koe vo grdoto ime bara spas na nositel ot od zli te sili.

Osven vo mi kenol ogijata, akademi k I lievski dade zna~ajni prilozii vo drugi oblasti na klasi~nata filologija, od koi bi go izdvoile istra`uvaweto na anti~kata prosodija vo makedonski ot prepev. Trgnuvaj}i od prepevite na epskata, glavno homerskata poezija kaj nas, postapno se izgraduva cela edna teorija za mo`nosti te na makedonski ot jazik vo odnos na izvorniot anti~ki heksametar. Tuka od edna strana se podvlakuva podatnosta na na{ i ot jazik za heksametarski ot stih, i toa blagodarenie na tretosl`ni ot akcent, no od druga strana se uka`uva na opasnosta od ednoli~nost vo prepevot poradi pregol emoto pri sustvo na daktilski ot metar { to e odraz na toj fiksi ran akcent.

I ma edna posebna tema na koja akademi k I lievski pove}e pati \$ se navra}a pri { to ostvaruva neobi~no prodlabo~en, filolo{ki i naedno filosofski uvid. Toa e harmonija □edna od klunite i dei na helenskata kultura. Izlo`en vo ni za od nekolku statii, problemot se obrabotuva razvojno, na etimolo{ki i filosofski plan, od samata pojava vo mikienski ot svet pa do klasi~ni ot i poklasi~ni ot peri od. Tuka e posebno interesna i zvedenata paralela me|u neposrednoto zna~ewe na zborot *harmonia* vo materijalnata sfera i postapnata negova terminologizacija, odnosno i zveduvawe na apstraktnite zna~ewa. Celata taa analiza i ma posebna vrednost ne samo kako tolkuvawe na izdvoeni ot termini poim na harmonija tuku i kako obrazec za tolkovni re{enija vo mnogu drugi takvi slu~ai.

Dejnosta na akademi k I lievski ne e ograni~ena samo na ~isto akademskoni vo. Trgnuvaj}i od ubeduvaweto deka naukata vo svojot naj~ist oblik, osobeno onaa od t.n. op{testvena proveniencija, ne mo`e da bi de cel za sebe, toj vo mnogu situacii uspeva da najde primena na nau~nite rezultati vo polza na makedonskata kauza.

Vo toj pogled toj ni koga{ ne se eksponira nitu pak tro{ i zborovi na paraden patrioti zamtuku na svoj osoben na~in, ti vko, no

nau~no zasnovano, objekti vno i uporno si go odrabotuva svojot del od patriotskata dol`nost.

Oni e { to znaat neкои detal i , vo ova a pri goda } e gi potsetam, a na pomladi te } e i m otkrijam deka akademi k I l i e v s k i mnogupati i stapuval i vo me|unarodnata nau~na i vo doma{ nata po{ i roka javnost vo odbrana na makedonski ot jazik i kultura, a ne ostanal ramnodu{ en i vo odnos na nametnati ot problem okolu imeto na na{ ata zemja.

Jas ovde } e dadam samo dva-tri pri mera.

Koga kon krajot na pedesettite godini od minati ot vek se pojavi eden pamflet objaven od univerzitetot vo Solun vo koj se negira{ e samobitnosta na makedonski ot jazik, profesorot I l i e v s k i i z l e z e so seriozno i stra` uvawe koe go doka` a pove}evekovni ot razvoj i posebnost na na{ i ot jazik me|u slavenski te i indoevropski te jazici. Obratno, koga vo devedesettite godini neкои na{ i univerziteti prof esori i z l e g o a so romanti ~arski i nekriti ~ki stavovi za slavenskata pismenost, toj povika na trezvenost i pridr` uvawe kon objekti vni ot nau~en pristap, no naedno se vpu{ ti i vo gol em i stra` uva~ki proekt za potekloto na pismenosta vo svetot voop{ to i posebno vo slavenski ot svet.

Koga se razgore spomenati ot problem za imeto, akademi k I l i e v s k i se vkl u~ i vo raspravata trgnuvaj}i od pozicijate na nau~nik □ klasi ~en filolog i vo ni za tekstovi uka` a na istoriskata zasnovanost na makedonski ot jazik i ime.

Ovde ne mo` e da go i spu{ ti me i podatokot deka prof. I l i e v s k i e kumot na na{ ata nacionalna para □ denarot , naziv koj e vo sklad so tradicijata na na{ i ve prostori od anti katanavamu.

Koga zboruvame za patriotizmot, onoj vistsinski ot, toj najdobro se prepoznava vo slavnoto na~el o na Platon □ raboti si ja onaa rabota { to najdobro ja znae{ i toa na najdobar mo` en na~in. Na toj plan samo } e ja spomenam mnogudeceni skata gri` a na akademi k I l i e v s k i za na{ eto renomirano nau~no spisanie @ i v a a n t i k a . Na ova del o rabotel od samoto osnovawe pred { eeset godini . Se gri` el i nesebi ~no se tro{ el vo borbata so site predizvici i banalnosti { to gi nalaga ureduvaweto i opstanokot na edno spisanie. I podocna, koga od glaven urednik formalno se povel e~e na vtor plan, vsu{ nost, so blagorodna namera da im dade { ansa na pomladi te od sebe, toj ne prestana da se gri` i pri podgotovkata na sekoj nov broj, prakti ~no da pomaga i da sovetuva.

I sti ot toj pristap go zadr` a do denesi vo odnos na klasi kati i klasi ~noto obrazovani e kaj nas. I ako e ve}e odamna vo penzija,

negovata `i va zai nteresi ranost i gri `a za I nsti tutot po kl asi ~ni studii pri Fil ozof ski ot f akul tet i voop{ to za ml adi te kl asi ~ari ni kako ne zami ra. Toj ne u~estvuva samo kako mentor vo magi sterski i doktorski trudovi, tuku pomaga ml adi i ambi ci ozni nau~ni ci, i m ovozmo` uva u~estvo na me|unarodni sobiri ili gi vkl u~uva vo svoi te proekti. Vo razgovori te redovno se i nteresi ra za novi te na de` ni studenti, a koga nekoj od ni v }e mu go pretstavi me, dozvol ete mi da go ka` am toa na eden poetski na~i n, gl edame kako pred nas se ra|a duhovna qubov na prv pogl ed me|u i skusen nau~ni k i nau~ni k na pragot na naukata.

Na krajot, }e pobaram dozvol a da ka` am u{ te zbor-dva za akademi k I l i evski kako li ~nost.

Kako { to vel i Ari stotel, sekoe ne{ to na svetot si i ma svoja cel i smisl a, svoj vnatre{ en dvi gatel koj pravi toa ne{ to da bi de vakvo ili i nakvo. Ako go okrie{ toj vnatre{ en motiv, si ja otkril su{ ti nata. Na toj na~i n, mnogupati sum razmi sl uval { to e osnovni ot dvi gatel na prof esorot I l i evski za mnogute samo` rtvi { to gi podnel ni z svojot `i vot za zaedni ~koto dobro.

Poznavaj}i go dobro, sekoga{ gi otf rlav banal ni te motivi kakvi { to se pari te ili pri vi legi i te. Toj vo svojot `i vot ne steknal nekakvo bogatstvo oti so svojata supruga Lili `i vee i denes vo eden, da go nare~am ednoi pol soben stan. Ni tu baral ni tu se zdobi l so nekakvi posebni pri vi legi i. Na primer, i sega, na 90 godi ni, go gl edame kako sam, vo posl edno vreme, edi nstveno vo pri dru` ba na svoeto bastun~e, si doa|a vo Akademi jata da gi i zvr{ i svoi te redovni dol `nosti i zada~i. Razmi sl uvaj}i taka, dojdov do zakl u~ok deka najva` no od s# mu e zadovol stvoto od dobro zavr{ enata rabota. Da se zavr{ i doverenata zada~a kako { to treba e ne{ to { to na di skreten na~i n go bara i o~ekuva i od drugi te. Sepak, toj e najstrog sprema sebesi. Mo` ebi ni sami ot ne zabele` al deka koga pi { uva pri kazi za trudot na nau~ni ci te { to gi ceni, naj~esto go koristi zborot makot rpen. Pri znani eto za vl o` eni ot makot rpen t rud i sovesno zavr{ enata rabota e najgol emi ot kompl iment { to nekoj mo` e da go dobie od akademi k I l i evski.

Sami ot toj za sebe ne o~ekuva ni { to pove}e od edno obi ~no, no i skreno pri znani e. Zatoa i mi sl am deka javnoto pri znani e za negovi te zasl ugi e ona najmal ku { to mu go dol `i me, a ubeden sum deka toa za nego e najgol emoto i najva` noto ne{ to oti toj ni { to pove}e i ne baral.

Neka ni e `i v i zdrav akademi k Petar I l i evski. Ne samo za negovo tuku i za na{ eto zaedni ~ko dobro.

ОБРАЌАЊЕ НА АКАДЕМИК ПЕТАР ХР. ИЛИЕВСКИ

Почитувано Претседателство, Ваше Блаженство, драги колешки, колеги и гости,

По с# она што беше кажано денес овде, мене не ми останува ништо друго, освен да благодарам!

Прво, од с# срце им благодарам на колегите – организатори на овој свечен собир, за убавите зборови и желби. Но, да бидеме реални, од деведесетгодишник не може да се очекува да даде нешто ново и значајно. Ослабуваат најбитните органи за контрола без кои нема критичност во научната работа. Видот се губи! Сега други ми читаат и им верувам.

Искрена благодарност му изразувам на Одделението за лингвистика и литературна наука на МАНУ, на чија иницијатива беше организиран и одржан овој собир и против моето несогласување. Многу зачестија почестите што ми се укажуваат. Пред 5 години во моја чест беше одржан Меѓународен научен собир и објавен обемен зборник под наслов: „Класика, балканистика и палеославистика“.

Од с# срце им благодарам на гостите: колеги, некои од нив мои бивши студенти, роднини и пријатели, дојдени од близу и далеку, што пожртвувале време и труд да присуствуваат и да ми укажат чест на собиров.

Посебна благодарност му должам на Неговото Блаженство, Архиепископот Охридски и Македонски, г.г. Стефан, кој и покрај толку многу одговорни обврски, оддели време лично да дојде и да ме почести со своето присуство.

Неизмерна благодарност на моето семејство, сопругата Лилјана и трите ќерки. Сите тие се жртвувале не само да ме ослободат од разни домашни обврски, за да можам повеќе да и се посветам на мојата научна работа, туку и ми помагале, особено околу издавањето на сп. *Жива Антука*,

кога текстот на странски јазици се оформуваше со застарена техника на линотип и монотип, што бараше безбројни коректури на шпалтите.

*

Кога ќе се сетам при какви лоши услови сум растел како дете и каков трнлив пат сум морал да газам во помлада возраст, не можам да се начудам како сум ја дочекал и деведесеттата. Многупати животот ми висел на конец: имав среќа што нашата најстара ќерка, Милена, навреме заврши Медицински факултет и во последниве 40 години таа исцело ги презеде во свои раце грижите за моето здравје. Досега успевала да ме извлече од поголем број на кризни состојби.

Од изборот за член на МАНУ во 1979 г. се променија седум претседателства. За сето тоа време сум имал многу добри пријателски односи како со колегите од сите одделенија, така и со техничкиот персонал.

Имало случаи кога не сум бил согласен со ставовите на некои од колегите, и тоа сум го кажувал отворено. Кога ќе видам дека таквите идеи можат штетно да се одразат, сум имал смелост, не сум се плашел, и писмено тоа да го објавам, но не сум дозволил тоа да фрли сенка на моите колегијални и пријателски чувства кон нив и да престанам да ги сакам.

За време на овој триесетгодишен период, вработените во различни сектори на МАНУ (Библиотека, Архив, Издавачка дејност и др.) биле извонредно фини кон мене. Особено вработените во Библиотеката, многу ми помагаа да дојдам до потребната литература, понекогаш и со позајмување од други библиотеки. Тоа многу придонесуваше за побрзо завршување на трудовите. Во животот на човека, пак, нема поголема радост и среќа како од успешно и убаво завршената работа. Многу им БЛАГОДАРАМ! Има и мнозина други, не спомнати, кои не помалку придонесле за мојата дејност. Сега, кога ми е забрането да седнам покрај компјутер и с# повеќе ми е потребна помош од различен вид, мнозина и сами ми ја предлагаат.

На сите и за с#, искрена и длабока благодарност!

Zuzana TOPOLIŦSKA

DALI DA JA @ALI ME DEKLI NACI JATA?

Gubeweto na dekl i naci jata zazema po~esna pozi cij a vo si te na mene poznati spi soci na morf osi ntaksi ~ki bal kani zmi . A znam dva ti pa takvi spi soci : vo komparati vni te gramati ki na sl ovenski te jazi ci i vo komparati vni te pregl edi na jazi ci --l enovi na takanare~eni ot bal kanski jazi ~en sojuz. Jazi ~ni te konstrukci i koi { to se pojavuvaat vo ti e spi soci pretstavuvaat l egi ti maci ja za post oeweto na bal kanski ot jazi ~en sojuz. Se nal o` uva pra{ aweto zo{ to, na pri mer, spi soci te od vakov ti p ne gi nao|ame vo komparati vni te gramati ki na romanski te jazi ci , zo{ to ne gi nao|ame vo gr~ki te i li vo al banski te gramati ki . Odgovorot na ovi e pra{ awa e odraz na posebni ot status vo sojuzot na sl ovenski te jazi ci – ~l enovi na bal kanski ot jazi ~en sojuz. Pred da odgovoram na pra{ aweto postaveno vo nasl ovot na ovoj tekst } e se potrudam da pretstavam vo { to se sostoi ovoj poseben status na sl ovenski te bal kanski jazi ci .

Se mi sl i tuka – kako { to znaeme – na kompakten areal { to go zazemaat makedonski ot i bugarski ot jazi k so si te ni vni di jal ekti , kako i na nekol ku jugoi sto~ni di jal ektni kompl eksi na srpski ot jazi k. Cel ata taa teri tori ja, po~nuvaj} i od doa|aweto na Sl oveni te na Bal kanot so vekovi ` i veel a vo kul turno i jazi ~no zaedni { tvo so ni za drugi etni ~ki grupi sukcesi vno vo grani ci te na vi zanti skata i na osmanl i skata i mperi ja – ni z ti e vekovi vo sl ovenski te bal kanski jazi ci se of ormi le i /i li se zacvrst ile konstrukci i te { to deneska gi opi { uvame kako morf osi ntaksi ~ki bal kani zmi . Se raboti za konstrukci i tu| i na nasl edenata prasl ovenska jazi ~na struktura i , so samoto toa, tu| i i na ostanati te, nebal kanski sl ovenski jazi ci , i ako nekoi paral el ni razvojni tendenci i mo` eme da zabel e` i me i na drugata va` na sl ovensko-nesl ovenska jazi ~na grani ca, t.e. sl oven-

sko-germanskata. Raspolagame so bogata dokumentacija na slovenskata jazni ~na i storija i vo sostojba sme da gi sledi me razvojni te pati { ta i etapi te na dif erencijacija na slovenskata jazni ~na teritorija, a efekti te na ta dif erencijacija ni se posvedo~eni vo `i-vi te jazni ~ni kodovi kako na dijalektnoto taka i na standardnoto ni vo. Vo sostojba sme da go prosledi me pojavuvaweto i { i reweto vo balkanski te slovenski jaznici na konstrukciji te koi deneska gi ocenuvame kako balkanizmi.

Za razlika od slovenskata situacija, na site drugi ~lenovi na balkanski ot jazni ~en sojuzovi e balkanizmi im se nasledeni ili razvieni niz vekovi vrz ni vnata po~va. Romanski te jaznici mu gi dol`at na nivni ot predok, latinski ot jaznik, koj od svoja strana gi ima razvieno vo rezultat na svojata burna i storija po~nuvaj}i od vreme na rimskata ekspanzija vo srednovekovna Evropa. Ako prekl opuvaweto na areali te i zasilenata me|ujazni ~na i nterferencija predstavuvaat uslovi za ra|awe na eden jazni ~en sojuz, toga { mo`e da se ka`e deka ta srednovekovna zapadna Evropa sama predstavuvala eden mnogukomponenten jazni ~en sojuz. Vo na{ ite spisocina balkanizmi nema nitu edna pojava { to vo ta ili druga varijanta ne e deneska prisutna vo sekoj od romanski te jaznici.

Gr~ki ot jaznik sam za sebe predstavuva izdvoena granka na indoevropskoto jazni ~no semejstvo. Negovata dolga i storija e bogato posvedo~ena, a so samoto toa i ra|aweto na gr~kata po~va na pove}eto „na{ i“ balkanizmi.

Mutatis mutandis sl i ~na e situacijata i so albanski ot jaznik. Razlikata e vo toa { to negovata porane{ na i storija ne e posvedo~ena so pi { uvani te spomenici i treba da ja ~itame od dene{ nitte sistemi na albanski te dijalekti.

Zna~i, samo vo odnos na slovenski te balkanski jaznici:

– postoi dokumentacija koja dozvoluva da se konstati ra deka nivni ot predok, praslavenski ot jaznik ne gi poznaval pojavitte denes ocenuvani kako balkanizmi;

– postoi kompakten areal na ne-balkanski slovenski jaznici na koi „balkanizmitte“ ili ne im se poznati ili predstavuvaat sekundarni, marginalni pojavi niknati bez balkanski kontakt (kako na pr., nikulcite na ~lenot vo nekoj slovene~ki, lu`i~ki ili isto~noslovenski govori, kako periferni paradigmi so pomo{ ni ot gl`agol 'habere', i dr.).

– postoi dokumentacija – ili sodr`ana vo pi { uvani spomenici ili otkriena/otkrivana popat na rekonstrukcija na sovreme-

ni te dijalektni sestojbi – koja ni dozvoluva da go prosl edime poja-
vuvaweto na „bal kani zmi“ vo jazi~nite sistemi na slovenski ot
Bal kan.

Amerikanski lingvist, Hovard Aronson, vo eden od svoite
ponovi bal kani sti~ki trudovi (Aronson 2007) obrnuva vni manie deka
odgovorot na pra{aweto zo{to severnite slovenski jazi ci se tol ku
konzervativni i ja~uvaat bogatata fleksija i morfol ologija e
pointeresen otkol ku odgovorot na pra{aweto {to ja opredeli i
{to ja zabrza evolucijata na bal kanski te slovenski jazi ci.

Da se vrati me sega na „gubeweto na dekl inacijata“.

Spored na{ite aktuelni znaewa prai ndoevropski ot jazi k vo
periodot pred negovata dezi ntegracija imal relativno bogata
nominal na fleksija. Toa zna~i deka vo toj jazi k postoel sreden hi e-
rarhi ziran sistem na imenski te zborof ormi~iifinalni morfemi
funkcional e kako gramati~ki (gramatikal izirani, t.e. predvi d-
livi, transparentni) pokazateli na takanare~enata kategorija
'pade`'. So drugi zborovi: postoel e gramati~ki pokazateli na si n-
taksi~kite funkcii na imenski te/imenski te sintagmi vo iskazot. Se
pretpostavuva i deka tie funkcii, barem primarno, na etapa na
ni vnata gramatikal izacija, bile semanti~ki motivirani. Tokmu ta-
kov sreden imenski mi krosistem go opredel uvame so termi not nasl e-
den od latinski te gramati~ari: „dekl inacija“. Prasl ovenski ot jazi k,
kako {to spomnav, re~isi bez redukcija go nasl edil ovoj sistem,
duri go dogradil izdvojvaji prili~en broj klasi imenski karak-
terizirani so razli~ni „pade`ni nastavki“. I ndoevropeisti te kon-
statiraat deka vo semejstvoto i ndoevropski jazi ci tokmu sloven-
ski te i bal ti~kite jazi ci najdobro ja pazat starata nominal na mor-
fol ologija.

So tekot na vremeto morfol o{kite pokazateli na pade`ni te
sintaksi~ki odnosi na slovenskata po~va pol eka se reorganizirale,
{to rezultiral o so redukcija kako na brojot na sami te paradigmi
taka i na brojot na ~lenovite na tie paradigmi. Po~etnata, s#u{te
op{toslovenska reorganizacija se vr{ela na morfol o{ko ni vo i
zna~ela sreduvawe spored klasi temelni vrz gramati~kata kate-
gorija 'rod', no podocna tempoto i motivacijata na preobrazbi te se
razli kuva{e od eden do drugi dijalekten dijastem.

Na jugoi sto~en Bal kan posebna uloga odigrale (1) vlijani eto
na gr~ki ot i latinski ot (sp. I lievski 1970) i (2) prozodski te
sestojbi. Sepak, za op{ti ot pravec na evolucijata odl u~uale pred
s#uslovi te na jazi~nata komunikacija vo mul til ingval nata Bal kan-

ska sredi na. Vo ti e speci f i ~ni usl ovi , vo koi sogovorni ci te ~esto ne go vl adeel e dobro jazi kot na onoj drugi ot ekspl i ci tno doa|al a do i zraz pri rodnata hi erarhi ja na semanti ~ki te komponenti na prenesuvanata poraka. Na vrvot na taa hi erarhi ja se nao|al a potreбата uspe{ no da se i denti f i kuvaat nastani te za koi stanuva zbor kako i protagoni stite na tie nastani . So drugi zborovi : tokmu jazi ~ni te signal i koi ja ovozm o` uval e taa i denti f i kaci ja, t.e. pragmati ~ki te signal i na ref erenci ja, trebal o da bi dat posebno transparentni , predv dl i vi , lesni za audi ti vna (i/i li - vo pi { uvani ot tekst - vi zuel na) percepci ja. Kon i staknuvaweto na tie signal i vodela jazi ~nata evoluci ja koja dovel a do f ormi rawe na bal kanski ot jazi ~en sojuz, na taa op{ ta potreba \$ podl egnal e i gol emi te kl asi ~ni jazi ci .

Za i denti f i kaci ja odnosno speci f i kaci ja na nastani te odgovara aspektual no-modal no-temporal ni ot si stem i negovi te eksponenti - so taa problematika ovde ne se zani mavame. Za i denti f i kaci ja i/i li speci f i kaci ja/i ndi vi dual i zaci ja na protagoni stite na nastani te, pred s#: lu|eto-protagoni sti na nastani te, odgovaraat signal i te koi se kri jat vo kategori i te poznati kako 'pade`', 'di ja-teza', 'opredel enost'. Seto toa se semanti ~ki kategori i ~i i jadra se gramati kal i zirani , t.e. i maat regul arni i predv dl i vi pokazatel i , i ne slu-ajno pade` ot sum go stavila na vrvot na taa hi erarhi ja. Pri marni nositel i na pade` ni te odnosi se i menski te si ntagmi , a i menski te si ntagmi vo jazi ~ni ot tekst pri marno gi pretstavuvaat protagoni stite na nastani te za koi stanuva zbor. Se nadovrzuvam tuka na denes { i roko pri f atenata semanti ~ko-si ntaksi ~ka teori ja spored koja konst i tuti vnoto jadro na i skazot pretstavuva predi kat, vo na{ i te jazi ci voobli ~en vo li ~na gl agol ska f orma, dodeka argumenti te na toj predi kat se of ormuvaat pri marno kako i menski si ntagmi .

Kol ku { to ni e poznato, prasl ovenski ot akcent bil podvi -` en i morf ol o{ ki moti vi ran. Na gol em del od sl ovenskata teri tori ja, me|u drugoto i na Bal kanot, toj rano projavi tendenci ja kon povl ekuvawe prema po~etokot na zborof ormi te so { to f i nal ni te sl ogovi bile izgovarani posl abo, ponekoga{ i se gubel e. Me|utoa, kako { to znaeme, tokmu tie f i nal ni sl ogovi bile nositel i na kategori jal nata i nf ormaci ja, me|u drugoto, na i nf ormaci jata za ti pot na pade` en odnos. Vo taa si tuaci ja, kako poddr{ ka na postpozi ti vni te po~nal e da se pojavuvaat prepozi ti vni te kategori jal ni pokazatel i - vo nomi nal ni ot si stem naj~esto vo vi d na predl ozi , vo verbal ni ot - vo vi d na parti kul i . Od gore pretstaveni te pri ~i ni - mul ti l i ngval nost na sredi nata, postojan kontakt me|u pove}e jazi ~ni

kodovi – vo bal kanski te sl ovenski jazi ci toj proces se razvi val pobrzo otkol ku na ostanatata sl ovenska teri tori ja. Drugi ot f aktor koj ako ne go pomagat di rektno, toga{ barem ne go spre- uval spomnati ot proces, be{ e otsustvoto na standardnata norma so nejzi nata osnovna stabi l i zi ra~ka ul oga.

So tekot na vremeto te` i { teta na i nf ormaci jata se premesuval o vrz prepoziti vni ot marker, so { to postpoziti vni te markeri gubel e od zna~ewe, stanuvale i rel evantni . Kako { to znaeme, l oka- ti vni ot pade` en odnos, i l i poto~no: l okati vni te, spaci jal ni odnosi mnogu rano ni z cel ata sl ovenska teri tori ja zadol ` i tel no bile si g- nal i zi rani so predl ozi ; i sto i i nstrumental ni ot odnos, t.e. rel aci - jata na t.n. pri dru` en f aktor, na del od teri tori jata, pred s# dol ` sl ovensko-nesl ovenski te grani ci , deneska zadol ` i tel no e si gnal i - zi ran so stari ot predl og *s**z**. Sli ~en razvoj mo` e da se zabel e` i i kaj drugi te, nesl ovenski i ndoevropski jazi ci .

Me|u pove}eto poznati teorii na pade` ot edi nstvenata koja se temeli vrz semanti ~ka interpretaci ja na oddel ni te pade` ni odnosi e l okal i sti ~kata teori ja. Jas l i ~no sum uverena deka treba prednost da \$ se dade na antropocentri ~kata teori ja, spored koja za hi erarhi jata i za di stri buci jata na pade` ni te odnosi vo tekstot vo prv ~ekor odl u~uva ref erenci ja na doti ~ni te i menski si ntagmi – i meno toa dal i ni vni te ref erenti se /+pers/ i l i /-pers/ (sp. *Topo- livska* 1996 i dr.). Ne e ovde mesto da ja razvi vam taa teori ja, go pravev toa vo ni za tekstovi , ovde samo da spomnam deka po moe razbi rawe jadrototo na sistemot na adverbali ni pade` ni odnosi go pretstavuvaat (po toj redosled) dva /+ pers/ pade` i : nomi nativ i dativ, i dva /-pers/ pade` i : akuzati v i i nstrumental .

Od pati { tata na „gubeweto na dekl i naci jata“, t.e. gubeweto na eden nasl eden model na marki raweto na pade` ni te odnosi , poi n- teresno mi se ~i ni pra{ aweto dal i vo toj proces se zagubi i nf or- maci jata { to porano ja prenesuval e „zagubeni te“ pade` ni nastavki . Odgovorot na ova pra{ awe e negati ven. Treba samo da utvrdi me koi se novite nositeli na taa i nf ormaci ja. Znaeme deka dativni ot odnos go si gnal i zi ra predl ogot *na*, i nstrumental ni ot odnos – pred- l ogot *so*, akuzati vot „se ~i ta“ od l i neari zaci jata na re~eni cata i od t.n. l eksi ~koto zna~ewe na konsti tuti vni ot gl agol , znaeme deka makedonski ot jazi k poseduva i sistem na razl i kuvawe na dvete osnovni paradi gmi na i menski te si ntagmi , soodvetno /+def / i /-def / – i meno si ntagmi te /+def / – pokraj ~l enot – vo dativ i vo akuzati - vot gi si gnal i zi raat t.n. zamenski repliki ... Vo pove}e l i ngvi s- ti ~ki trudovi mo` e da se najde konstataci jata deka dativ ot pobrgu

go gubi svojot identitet otkolku drugi te pade`i, pa vrz osnova na toj fakt vo poznati teorii na pade`ot dati vot obi~no se vkl u~uva me|u pade`ite od pomala informativna va`nost. A da ne e pologi~no da ja svrtime rabotata i da barame odgovor na pra{aweto zo{to dati vot prv bara poddr{ka od dopolnitelen marker, vo na{iot slu~aj *na*?

Gol emata reorganizacija na makedonski ot gramati~ki sistem, „gubeweto na dekl i naci jata“, bi mo`elo da se opi{e kako prenesuvawe na pokazatelite na pade`nite od morf olo{ko na sintaksi~ko ni vo, od postopozicija vo prepozicija, so cel tie pokazateli da stanat poekspl icitni, odnosno potransparentni. Da dodadam deka si te procesi koi dovel e do taa reorganizacija se karakteristi~ni za evolucijata na pri rodni ot jazi k kako takov. Multilingvalnata sredi na i nejzini ot produkt – me|ujazi~nata konvergencija samo go ubrzal e tempoto na zreewe i na dejstvuvawe na tie procesi.

*

Na kraj bi sakala da predlo`am edna terminolo{ka regulacija svrzana so klasi f i kacijata na morf olo{ki te pade`ni di st i n k i i, odnosno – vo terminolo{ka konvencija pri f atena vo ovoj tekst – na morf olo{ki te pokazateli na pade`nite odnosi vo slovenski te bal kanski di jalekti. Se raboti za regulacija od gol emava`nost za di jalektolo{ki te opisi, konkretno na pr. za interpretacija na soodvetnite konstrukcii na kartite od *Op{t oslovenski ot lingvisti~ki at las*.

Na jugoistok na slovenski ot Bal kan nao|ame, op{to zemeni, tri tipa sistemi:

– ednoelementni, t.e. takvi vo koi{to imenki te i maat samo edna morf olo{ka forma, kontinuant na stari ot nominativ; taa – zavisno od svojata kategorijal na pade`na funkcija – se pojavuva vo pridru`ba na predlozi, na zamenski te klitiki, i sl. Predlagam za taa forma da se slu`ime so opredelbata *casus generalis universalis (CGU)*;

– dvoelementni, t.e. takvi vo koi nasl edenata nominativna forma stoi vo opozicija so formata zaedni~ka za si te t.n. zavisni pade`ni odnosi, a koja ja kontinuir a formata na stari ot akuzativ. Predlagam za taa zavisna forma da ja pri f atime opredelbata *casus generalis obliquus (CGO)*;

– najposle, ima i troelementni sistemi vo koi pokraj dvete gore navedeni se pojavuva i formata {to go kontinuir a stari ot

dati vili – poretko – stari ot lokati v; toa se naj~esto dostalabi l ni aran` mani vo koi f unkc i te na dvete zav i sni f ormi se razli kuvaat od govor do govor, a ponekoga{ i od govoritel do govoritel – ni ostanuva vo odnos na ni v da se slu` i me so detal en opis na regi stri - rani te sostojbi ; opredel bata *casus generalis* nema ovde pri mena.

CI TI RANA LI TERATURA

Aronson 2007 – Aronson H., *The Balkan Linguistic League, "Orientalism", and Linguistic Typology, The Kenneth E.Naylor Memorial Lecture Series, No 4*, Beech Stave Press, 2007.

I lievski 1970 – I lievski P. Hr., „U-estvoto na gr~ki ot i bal kan - ski lati nski vo razvojot na starosl ovenkata dekl i naci ja“, zbornik *Kiril Solunski*, kn. 2, Skopje 1970, 81–96, prei zdadeno vo *Balkanology of Linguistics – ki st udi i*, izd. I MJ, Skopje, 1988, 99–113.

Topolivska 1996 – Topolivska Z., "Anthropocentric Language Theory as Organizing Principle of the Slavic Case System", *BPTJ LII*, 57–72.

Zuzana TOPOLINJSKA

SHALL WE REGRET THE LOSS OF THE DECLENSION?

(Summary)

The author argues that the declension, understood as an inflectional paradigm with postpositive morphemic case markers, represents only one of several known solutions for grammaticalization of the so-called category of case. The today Macedonian, and in broader sense: Balkan solution, transfers the formal case markers from the morphological to the morpho-syntactic level and in the course of this process no information is lost. Thus, the so-called "loss of the declension" is no loss at all from the point of view of the functioning of the language system.

Bl a` e RI STOVSKI

SLOVENSKOTO I ME VO MAKEDONI JA I ПРАШАЊЕТО
НА „СТАРОБУГАРИЗМОТ“ VO RUSKATA SLAVI STI KA
(Edna bugarsko-ruska nau~no-pol i ti ~ka sekretna pol emi ka)

По ровод 1150-годишнината од Моравската мисија

Со векови течат дискусиите во науката околу појавата и историјата на етнонимот *Словен*, *Словени* и изведенката *словенски*. Со него на одреден начин се занимавале речиси сите повидни слависти, посебно во Русија/СССР. Барем од времето на Петар I наваму, особено по преводот на капиталното дело на Мавро Орбини „Кралството на Словените“¹ на руски јазик². За Русија тоа секогаш било не само суштествен дел од етнокултурната и политичката историја, туку и дел од државната стратегија. Од почетокот на XIX век пак, со развитокот на славистиката како наука и посебно со појавата на панславизмот како политичка доктрина, вниманието на руската славистика и политика се насочува кон словенскиот православен Балкан.

Со интензивирањето на потрагата по татковината на Кирила и Методија и корените на кирило-методијевската писменост Македонија всушност и влегува во фокусот на славистичките истражувања³. Не случајно на словенскиот Балкан во XIX век се појавија и етнонимните син-

¹ Mavro Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, Pesaro, MDCI. В. i : Билјана Ристовска-Јосифовска, „Кралството на Словените“ од Мавро Орбини како извор за македонската средновековна историја, Прилеп, 2001.

² *Книга историографія початія Славы и разширения народа славянскаго...*, С.-Питербургъ, 1722.

³ К. Миширков, *I zni knuvain'eto i razbor na bugarckata i srpcka teorii za narodnosta na mak'edonci te*, „Vardar“, I, № 1, Odesa, 1. IX 1905, 14–16; Krste P. Miširkov, *Sobrani dela, I. Tekstovi na makedonski jazi k (1900–1905)*. Podgotovka Bl a` e Ri stovski , sorabotni k Bi l jana Ri stovska-Josi f ovska, MANU, Skopje, 2005, 408–413.

тагми *Славјаносерби*, *Славјаноболгари*, па по истата матрица и *Славјаномакедонци*. А кон крајот на XIX век, особено со посредство на германската Лескинова лингвистичка школа, во согласност и со претензиите на младата бугарска држава за проширување на своите граници на Балканот и за зајакнување и продлабочување на корените на бугарската словенска култура, во рамките на поимот *българистика*, се посегна и по корените на *старословенскиот јазик* и по целиот контекст на *старословенската писменост*. Така и азбуката и книжнината создавана од Кирила и Методија и нивните ученици беше прогласена за *старобългарска* и јазикот создаден врз основа на солунскиот говор стана *старобългарски* со цел да се идентификува *старословенската* со *старобугарската* писменост и култура, па дури и со претензии по основите на словенскиот јазик и писменост и кај другите словенски јазици. Тоа не можеше да не предизвика реакција и кај руската политика и кај руската славистика како наука.

Треба да се одбележи, меѓутоа, дека, поради скудноста и карактерот на информациите од историските извори, до денеска се водат полемики околу најстарата словенска историја воопшто, посебно околу распространетоста и преселбите на словенските племиња, па и за етимологијата на етнонимот *Словени*. Без претензии да ја опфатиме оваа голема тема, за која и кај нас веќе се создаде завидна литература, па и истражувања од самиот наш еминентен јубилар⁴, ќе се обидеме да укажеме само на некои моменти од оваа проблематика, како обид за уште едно вклучување во уточнувањето и диференцијацијата на некои поими и пројави во славистиката.

1.

Во расположивите пишани историски извори, словенското име првпат е регистрирано дури кон крајот на V, а во Македонија тоа е во континуирана употреба главно од половината на VI век⁵, особено по органи-

⁴ Ги наведуваме само последните позначајни истражувачки изданија на акад. Петар Хр. Илиевски: *Светила незаодни. Словенските првоучители и нивните ученици (Студии)*, Матица македонска, Скопје, 1999; *Појава и развој на писмото со посебен осврт кон рочетоците на словенската писменост*, МАНУ, Скопје, 2001.

⁵ *Svod drevnej { i h ni s`menn`yh i zvesmi`j o sl av`nah*, tom I (I–VI vv.). Sostaviteli L. A. Gi ndin, S. A. Ivanov, G. G. Litavrin. Institut slav`novedeni`i bal kani sti ki RAN, Moskva, 1994, 106–132 i sl. Често во историските записи Словените (и Антите) се мешаат или се поистоветуваат со Вендите/Венетите (на истото место, 51–59), но византискиот историчар Јордан во своето прво спомнување не само што и територијално ги изделува (во рамките на опширната Scythia), туку и именски ги диференцира. Раскажувајќи за големите реки Висла (Vistulae), Тиса (Tisia) и Дунав (Danubius) и територијата на Дакија, „укрепленная [расположенными] на подобие венца крутыми Альпами“, тој пишува: „У

зираните упорни напади на словенските племиња за воено заземање на градот Солун. Овде не завлегуваме во сложеното прашање за етимологијата и фонетските разновидности на името *Sklaui ni/Sklauijani*, *Sloueni/Sloujani*, често помешани со *Antute*⁶ и разновидните изведенки *Sklaui ni ja/Sklaui ni ja/Sloueni ja* и не се впуштаме ни во научниот спор околу појавата, разновидноста, диференцираноста и судбината на етнимите *Склавини/Anti* и *Vendi/Veneti* (*Venadi/Venedi*)⁷. Но подвлечено го констатираме фактот дека феноменот на племенските политички сојузи *sklaui ni i*, kako eden vid dr`avotvorni subjekti vo balkanskata slovenska istorija (sonivni te egzarsi, knezovi i reksovi), koji to se formiraat samo v granicite na Vizantijskoto iskluchivo od Slovenite na teritorijata na Makedonija (resisi sekoga{vo mno`nskata forma)⁸. Затоа, потпирајќи се врз историските извори, во науката тие се познати како *makedonski sklaui ni i* (

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

). Se naveduvaat plemenski te obidenija Berziti ja, Dragoviti ja, Vajuniti ja, Vel eziti ja i drugi, koji, spored haigiografskite zapisi „^udata na sv. Dimitrija

их левой стороны, которая склоняется к северу, от истока реки Вислулы на огромных пространствах обитает многочисленное племя венетов. Хотя теперь их названия меняются в зависимости от различных родов и мест обитания, преимущественно они все же называются славянами и антами“ (107) и потоа дообјаснува: „Славяне живут от города Новиегуна и озера, которое называется Мурсианским, вплоть до Данастра и на севере до Висклы; болота и леса заменяют им города. Анты же, самые могущественные из них, там, где Понтийское море делает дугу, простираются от Данастра вплоть до Данапра. Эти реки удалены друг от друга на много переходов“ (на истото место, 107–109).

⁶ И самиот Јордан *Slovenite* и *Antute* ги третира од истиот корен со *Venetute*: „Они же, как мы сказали в начале [нашего] изложения или в каталоге народов, произойдя из одного корня, породили три народа, то есть венетов, антов и славян, которые, хотя теперь свирепствуют всюду, по грехам нашим, тогда, однако, все подчинились власти Херманарика“ (*Svod...*, 111). А. Н. Анфертјев, толкувајќи го етнонимот *Sclaueni*/Склавини/Склавени/Склави/Славјани/Словени, коментира: „Едва ли кто-то станет всерьез оспаривать, что форма *Sclaveni* скрывает за собой славянское самоназвание *slovēne. Поэтому мы и не видим нужды передавать его в переводе как-либо иначе, нежели ,славяне‘.... Так или иначе в последующем пассаже И.[огдана] мы находим первое по времени достоверное упоминание о славянах как самостоятельной этнической единице“ (на истото место, 127).

⁷ *Svod...*, 69–77.

⁸ Р. А. Агеева, *Страны и народы: происхождение названий*, АН СССР, Москва, 1990, 29.

Solunski “, pretstavuval e poseben etnos, so svoj bi t i obi ~ai⁹. Toa i menuvawe go nad` i veal o i bugarskoto zavl aduvawe na Makedoni ja (po 864 g.), pa se sre}ava i eden vek podocna kako prvobitno i menuvawe na Samuilovoto Carstvo. Vpro~em, kontinuiranata nekol kuvekovna upotreba na slovenskoto ime vo sklavinii te vo Makedoni ja ja potvrduvaat mnogu vizanti ski, lati nski, slovenski i drugi istoriski izvori. Pa i Samuilovata dr`ava e formirana glavno vrz jadrototo na paradr`avnata konstituci ja na sklavinijata na Berezi tite¹⁰. Дури и во втората половина на XI век во изворите за околната на Серес се спомнува територија *Склавоархонтија*¹¹.

Од втората половина на IX век, меѓутоа, со писмената употреба на *словенскиот* јазик и *словенското* писмо, тоа име, со посредство на Кирило-методијевската моравска мисија, забрзано се распространува и во целиот словенски свет, вклучително и во Киевска Русија.

2.

Ova zna~ajno slavi sti ~ko, no i naci onal no-pol i ti ~ko pra{awe prv od makedonska strana se obi de nau~no da go el abori ra studentot na S.-Peterbur{ki ot uni verzi tet Krste Mi si rkov u{te vo 1901 god. (dve godi ni pred knigata „Za makedonckite raboti“) vo svoi te stati i vo dnevni ot vesnik „S.-Peterburgski® Vødomosti“¹². Na imeto *Sloveni* Mi si rkov se navra}a pove}epati i podocna, a na 26 noemvri 1907 godi na podnesuva i posebno soop{teni e vo I stori skof il ol o{ koto dru{tvo pri Novorusi ski ot uni verzi tet vo Odesa, pol emi zi raj}i so stavovi te na srpski te i drugi slavi sti (Mileti }, Beli }, Kova~evi }, Jovanovi }, Novakovi }, Jagi } i dr.)¹³. Mi si rkov

⁹ *I stori ja na makedonski ot narod*, tom prvi, I NI, Skopje, 2000, 295; Ирена Стефоска, *Словените на рочвата на Македонија (од VII до рочетокот на X век)*, Сигмапрес, Скопје, 2002, 19–84.

¹⁰ *Историја на македонскиот народ*, том втори, 357–361.

¹¹ Тодор Чепреганов, Васил Јотевски, Ѓорѓи Чакарјаневски, Наде Проева, Коста Ациевски, *Историја на македонскиот народ*, Селектор, Скопје, 2008, 63.

¹² Славяни пъ, *I stori ~eskaj spravka*, „S.-Peterburgskija Vydmosti“, 175 godъ, № 96, 10(23). IV 1901, 1, i: *Antiruskija demonstracii въ Sofii*, № 129, 13(26). V 1901, 2–3. Mi si rkov притоа prv go postavuva i pra{aweto za „istori ski te prava“ na Makedoni ja, па, ме|u drugoto, вели: „Makedoni ja e edna od prvi te obl asti na Bal kanski ot Pol uostrov {to bila nasel ena od Sloveni te... Vizanti skoto ropstvo za Makedoni ja bilo samo pol i ti ~ko, no ne i kul turno, ne ekonomsko.“

¹³ Сообщение К. Р. Ми си ркова, *Къ вонросу о нрои sho`denii i rasnosmranenii i meni „slovene“*, Работы Педагогиче skago otdy l a I stori ko-

smeta deka najbliško mu e „objasneni eto“ za potekлото na slovenskoto ime dadeno od negovi ot profesor Boduen de Kurtene, samo so zabeleka deka slovenskoto ime ni knal o ne kaj Rimjani te vo Zapadna Evropa, tuku kaj rimski te kolonisti i romani ziranite starosedelci vo severni ot del na Balkanski ot Poluoostrov. Ottamu, prof a}a Mi sirkov i komentira (vo duhot na toga} nata ruska nomenklatura): „името slavi преминало отаде Дунав кај бугарските Словени и на југ кај Грците. Ова име можело да им биде познато и да стане народно име отпрвин само кај јужниот дел на словенското племе или кај бугарските Словени. Тоа станало општословенска сопственост само благодарейќи на дејноста на Кирила и Методија, на словенската богослужба и на борбата на католичкото духовенство со неа.“¹⁴

Za ova pra}awe zna}ajno e misleweto na ruski ot slavist (i sto taka profesor na Mi sirkov) Petar Alekseevi ~ Lavrov, po negovoto vra}awe od „Makedonskata ekspedicija#, organizirana od Ruskata akademi ja na naukite vo 1900 god.¹⁵ Toj potvrduva deka slovenskoto ime se pojavuva imeno vo *sklavinite* vo Makedonija¹⁶ i deka so kirilometodievskata *slovenska* pismenost toa se rasprostranuva i vo celiot slovenski svet. Lavrov konstati ra deka slovenskoto ime vo prvo vreme go nosel e samo slovenski te`iteli na Makedonija, a ne „vse voob}e slavjane, pere}ed}ie na Balk.[anski й] poluoostrov“. I dodava: „^to Slovjane, n}ene nami nazываемые болгарами, pervona}al}no ne nosili }etogo imeni }to j}сно iz togo, }to яз.[ык] на который Кириллом i Mef.[оди ем] б.[ыл] sdelan v IX v. perevod Свящ.[ennogo] пис.[ани я] называється v isto}nikah 4зжкQ *slovyngskQ*. V tom`e IX v. oblast} v kotorой do mona}estva был

Filologičeskago Ob}estva pri Imperatorskom} Novorossijskom} Universitetu za 1907/8 u}ebn}ij god}, Odessa, 1908, 23–25; Krste P. Mi sirkov, *Sobrani dela, II. Pe}ateni istra}uvawa i statii (1898–1909)*, MANU, Skopje, 2007, 145–150.

¹⁴ На истото место, 149–150.

¹⁵ Makedonec} K. Mi sirkov}, *Nyskol}ko slov} po povodu u}enoj ekspedicii v} Makedoniu*, „S.-Peterbugskija Vydomosti“, god} 175, № 114, 28. IV (11. V) 1901, 2–3; Bla}e Ristovski, *Ranite rakopisi na Krste Mi sirkov na makedonski jazik*, MANU, Skopje, 1998, 7–34.

¹⁶ Sami ot voda}na „Makedonskata ekspedicija“ akad. N. P. Kondakov (*Makedonija. Arheol}i}eskoe nime}estvie* N. P. Kondakova, I zdanie Otdylenija russkago j}z}ka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk}, Sanktpeterburg}, 1909, 23) pi}uva: „Был о былюборытною зада}ею последи т}, какая i menno }ast} Makedonii nosila nazvani e *Sklavini ja*, o kotorой говорят i vizantijskie hroniki i panonskie }i zneopisani ja svv. Kirilla i Mefodija.“

vi zanti ųski m pravi tel em Mef odi ų nazываeтsя v ego `itii kn3Zenie *slovrnqsko*.“¹⁷ I sto taka, vo najstari te slovenski rakopi sni prepisi od Kli mentovoto li teraturno nasl edstvo sami ot Kli ment se potpi { uva kako episkopQ *slovrnqskji*. Pri toa e karakteristi ~no { to vo najrani te *slovenski* rakopi si za sv. Kli ment bugarskoto obele` je go nema, i ako toj dej stvuval vo grani ci te na toga{ nata bugarska dr`ava. Bi dej}i na jazi kot na Slo veni te od Makedoni ja e napraven prvi ot prevod na Bi bl i jata, toj jazi k e odrazen и vo cel ata *slovenska* pi smenost, soz davana i rasprostranuvana od cvv. Ki ril i Me to di ja i ni vni te u~eni ci , pa taka toa i me preku хри сти јани за ци ја та и црк ва та se pro{ iri lo i vo si te *slovenski* zemji .

Ova pra{ awe e mo{ ne va` no i za prou~uvaweto na pojavata, upotrebata i traeweto na *bugarskoto ime* vo Makedoni ja. Ci ti ra ni te stati i na Mi si rkov navl egu vaat vo su{ ti nata i na ovoj kom pl eks, { to i deneska ne se samo nau~ni probl emi .

3.

Vo vrska so slovenskoto i me, pravi vpe~atok deka vo prvi te godi ni po vostani eto na ~etvori cata komi topul i (969 g.) novata dr`avna f ormaci ja vo Makedoni ja (tetra rhi ja) i ma la status na eden vi d vi zanti ski protektorat, pa, za radi sopstveni te dr`avni i nte resi , bi la ne samo to leri rana od Vi zanti ja, tuku duri i bi la poddr`uvana. Bra}ata bile pri nudeni da ja pri zna vaat vrhovnata vi zan ti ska vl ast i bl agonakl ono da se odnesu vaat kon mo}ni ot i mperator Jovan Ci mi ski . Toj pak na dvajca od bra}ata (*principes*) duri i m doz vol il , kako posebna (dr`avna) del egaci ja, da oti dat vo Kvedl i nburg i za Vel i gdenot na 23 mart 973 god. da mu odnesat podaroci na ger manski ot i mperator Oton I (912†973)¹⁸. Vi sti na, razni i zvori (i ako ne sekoga{ od i stoto vreme) razl i ~no pi { uvaat za ovi e nastani . I toa ne e ni ~udno ako se i ma predvi d toga{ nata kompl i ci rana pol i ti ~ka si tuaci ja na Bal kanot, koga { totuku bea i sterani ruski te voj ski i be{ e li kvi di rana bugarskata dr`ava i crkva. Pa taka, neкои anal i zboru vaat za „*Bulgari legatos cum Regis muneribus ad Ottonem imperatorem mitunt*“, no i sto taka se vel i i deka „tamu pri sti gnaa i prate ni ci te na Beveven~ani te, Ungarci te, *Bugari te*, Danci te i *Slove ni te*“, koi i sto taka mu donesl e „kral ski podaroci“, i deka, pokraj

¹⁷ Sanktpeterburgskii fi li al Arhi va RAN, f . 384, op. 1, ed. hr. 130, l. 1 – rakopi s na P. A. Lavrov.

¹⁸ *I stori ja na makedonski ot narod*, tom prvi , 361.

„12 primates Ungarorum“, bile i „Bulgarorum duo“¹⁹. Vo ovi e izvorni informaciji vo slavajove znaajno svedo{ tvoto deka i malo posebni pretstavnici na *Bugari te* i na *Sloveni te*. Koi bile vsu{nost Bugari te, a koi Sloveni te? Me{aweto e razbrlivo, za{to samo do pred nekoja godi na postoe{e prostrana *bugarska* dr`ava, vo koja vleguvaa i *Sloveni te* od slavini i te vo Makedonija. Me|utoa, tuka e znaaen istoriski ot fakt deka ovoj germanski imperator, kako vozrasen ve}e, me|u drugoto go nau~il ne samo romanski ot (francuski ot?) jazik, tuku i *slovenski ot* („lingua slavanica“)²⁰ i deka Oton I, samo dva meseca pred svojata smrt, so komi topulite „vodet posebni razgovori na *slovenski jazik*“²¹. Ovaa sredba, koja{to pretstavuvala i izvesno me|unarodno povrzuvawe i afirmirawe na novozdadenata slovenska dr`ava, se odrazilavo eden mo{ne interesen izvoren podatok za imenuvaweto na Samuilovata dr`ava {toni se~inibe bil predmet za komentari od na{atanauka.

Nezavisno od prethodnoto bugarsko politiko i menseko nasledstvo vo Makedonija, i po Samuilovoto zazemawe na bugarskata prestolna Preslav vo 991 godina, za toga{nata Zapadna Evropa dr`avata na Samuila u{te ne se imenuvala „Bugarija“, tuku bila poznata pod tradicionalnoto imenuvawe *Sklavinija*.

Toa ilustrativno go potvrduva i rakopi sni ot zbornik *Evangeliski ~tenija* {to mu pripal na germanski ot imperator Henri h II (1002†1024), kade {to se nacrtani minijaturni alegorii na toga{nite „zemji-narodi“ {to vo vid na ~etiri gracii mu podnesuvaat razni blagodarstveni (veligdenski) podaroci na imperatorot na „Svetata Rimski Imperija“. Devojki te se oble~eni vo carski/kraliski odori, so razli~ni kruni na glavite i so razli~ni podaroci vo racete, no i so natpisi nad niv: *Sclauinia Germania Gallia Roma*²². Minijaturnata alegorija *Sclauinia* e pretstavena kako rusokosa devojka so zap~esta kreplosna kruna na glavata, koja vo desnata raka kako simbol i~en podarok dr`i zlatna zemjina topka {to gi simbolizira sonceto i svetlinata, a so levata poka`uva kon neboto; taa e oble~ena vo bela obleka so specifi~en (slovenski) {i rok vez okolu vratot i na gradite, dodeka vrz taa obleka e nametnat temno-vi {nov

¹⁹ Stjepan Antoljak, *Srednovekovna Makedonija*, tom prvi, Mislava, Skopje, 1985, 334–342.

²⁰ Oskarъ Йегеръ, *Vseobъщaja istorija vъ ~etyrehъ tomahъ*, II, 5-e izdanie, S.-Peterburgъ, 1896, 12/13.

²¹ Stjepan Antoljak, cit. delo, 342.

²² Oskarъ Йегеръ, cit. delo, 144/145; Protoierej Lev Lebedev, *Kre~ceni e Rusi 988–1988*, I zdanie Moskovskoj patriarhi, Moskva, 1987, 9.

(purpuren?) pla{ t kako znak za carsko veli~ie²³. Bidej}i vo toa vreme nema drugo priznato slovensko carstvo/kralstvo vo slovenski ot prostor (Kievska Rusija seu{ te e kne`evstvo), treba da se pretpostavi deka prvata gracija go pretstavuva tokmu i menuvaweto na Samuil ovoto Carstvo so centar vo Makedonija.

Alegori i na ~etiri te graciji { togi pretstavuvaat suvereni te evropski dr`avi so carska/kral ska krana

4.

I stori ski te svedo{ tva potvrduvaat deka, po hi rotonijata na prvi ot mi trolit German (Gavril) vo pazuvite na „Svetata Ri mska I mperja“, crkvata na Samuil ovata dr`ava e izdignata vo rang na patrijar{ija, bidej}i vo 997 god. vo pristup na papski te pratenici i pred domorodnoto sve{ tenstvo i drugi veli kodostoinstveni ci, so bl agoslov od papata Gri gorij V, vo crkvata „Sv. Ahi l “ vo Prespa e izvr{ eno i kruni suvaweto na vladetel ot Samuil za car so vo toa vreme sl obodnata bugarska carska krana, pa kako nasledstvo e primeno i dr`avnoto bugarsko ime. Sè do toga{ novata dr`ava verojatno bila poznata kako *Sklavinija*.

²³ Protoi ereñ Lev Lebedev, cit. delo, 10.

Se znae deka, osven makedonskite eparhii, vo ramkite na Ohridskata patrijarhija/arhiepskopijska, so prokuravaweto na dravata, vo nejzina daceza bile vkluceni i eparhii te od site potneti balkanski zemji, a po pokrstuvaweto na Rusite vo nea pripalala i eparhijata na Kievska Rusija, koja i ostanala vo dicezata na Ohridskata arhiepskopijska se do 1037 godina²⁴.

Pritoa treba da se dodade deka, po neuspeshnite obidiruski ot knez Vladimir da go primi hristijanstvoto vo Hersones, po propalaweto na pazarewata za sojuz so Vasilij II i enidbata na Vladimir so negovata sestra Ana, ruski ot knez stapuva vo pregovori za sojuz so Samuel Ohridski protiv vizantski otvasilevsiponuva pokrstuvaweto na Kievska Rusija preku Ohrid, zaedno so organizacijata na hristijanskata crkva so slovenska bogosluba vo dravata na knezot Vladimir²⁵. Pritoa e dogovoreno Vladimir da zeme ena od Samuelovi ot dvor, pa preku Ohridskata arhiepskopijska gotvrduvane samo hristijanstvoto, tuku i slovenskata pismenost vo Kievska Rusija²⁶, a sinovite od toj brak Boris i Gleb stanuvaat prviruski svetiteli²⁷. Taka Ruskata pravoslavna crkva ostanuva vo die-

²⁴ *Russkaja Pravoslavnaja Cerkov', I zdanie Moskovskoj patriarhi,* Moskva, 1980, 9.

²⁵ Istoriskite izvori ne go potvrduvaat politickoto mislewo ukrajskata istoriografija za hristijanzacijata na Kievska Rusija. Taa navistina ja ima e zazemeno i razoreno Dunavska Bugarija, no podocna knezot Vladimir vluguva vo pregovori so Samuel a i doajadogovorot za crkvata, za pismenosta i za enidbata (*Davna istorija Ukraini v trjoh tomah. Slovjano-Ruska doba*, tom 3, Kiev, 2000, 529–530).

²⁶ Blaeristovski, *Kon zapoznavaweto na zaemnite vrski i odnosi pomeju Makedonija i Rusija vo peri odot od X do XVIII vek*, vo zb.: Ohridskata arhiepskopijska pokrstuvaweto na Rusija, Skopje, 1988, 82–101; isti ot, *Rusko-makedonskie istoricheskie svjazi*, vo zb.: Makedonija. Put' k samostojatel'nosti. Dokumenty, Moskva, 1997, 24–25.

²⁷ Vo staroruski ot tekst na „*Povesn' vremennyh let*“ vo vrska so mnuguenstvoto na knezot Vladimir meju drugoto piva: „Въ е Володи меръ робъ ень похотью еньскою, и бы а ему води мья: Рогнѣдь, ю е посади на Лыбеди, и да е пыне стoitъ сельце Предъславино, от нея е роди 4 сыны: I зєслава, Мъстислава, Ягослава, Vsevolода, а 2 дщери; от греки нѣ – Sвѣтополка; от ехи нѣ – Выєслава и Мъстислава; а от болгарини – Бориса и Глѣба“ (zb.: *Памятники литературы древней Руси. Na-alo ruskoj literatury XI – na-alo XII veka*, Moskva, 1978, 94). Vo tekstot „*Skazani e o Borise i Glebe*“ (na istoto mesto, 278) za sinovite na Vladimir stoi: „А отъ Рогнѣди 4 сыны имѣе: Iзяслава, и Мъстислава, и Ягослава, и Vsevolода, а отъ иноя Sвѣтослава и Мъстислава, а отъ

cezata na Ohri dskata arhi epi skopi ja s# do nejzi noto vkl u-uvawe vo di ecezata na Konstanti nopol skata patri jar{ i ja (1037)²⁸.

Po voeni te sudi ri pome|u Vi zanti ja i Samui lovata dr`ava, vo po-etokot na XI vek dr`avnoto i crkovnoto sedi { te na Samui lovoto Carstvo od Prespa e preneseno vo Ohri d, poradi { to ottoga{ i crkvata se narekuva Ohri dska arhi epi skopi ja i zapo~nuva osumvekovni ot konti nui ran `i vot i razvi tok na ovaa avtori tetna avtokefal na duhovna i nsti tucija vo Makedoni ja. Makedonskata i stori ograf i ja }e treba so novi i stra`uvawa argumenti rano da go potvrdi (i li da go otf rli) prvobi tnoto ime na Samui lovata dr`ava *Skla vi ni ja*.

5.

Sledstveno, i meto *Sloveni /Sl avjani* prvpat se spomnuva kon krajot na V vek, koga slovenski te pl emi wa bile staci oni rani na l evata strana od dol ni ot tek na Dunav, no potoa od pol ovi nata na VI vek Sloveni te masovno se nasel eni vo Makedoni ja i obrazuvaat poli ti ~ki sojuzi poznati kako *makedonski skl avi ni i*. So postepenata hri stijani zaci ja na makedonski te Sloveni i vo si mbi oza so zate~eni te anti ~ki Makedonci, Pajonci, Dardanci, I liri i drugi etnosi i pl emi wa, kako mnozi nski etni kon go nal agaat slovenski ot jazi k { to so Moravskata mi si ja ja af i rmi raat slovenskata azbuka i pi smenost, pa preku Ohri dski ot kni `evno-kul turen centar na sv. Kl i ment i Naumi potoa preku mo}ta na Samui lovoto Carstvo kon krajot na X i po-etokot na XI vek taa slovenska pi smenost se rasprostranuva i vo Ki evska Rusi ja { to potoa stanuva pi smenost i hri stijanska kul tura i ci vi l i zaci ja na dene{ ni te i sto~ni Sloveni .

I naku, grankata na *Anti te* se staci oni ral a gl avno na teri to ri jata me|u Dunav i Stara Pl ani na (vo dene{ na Bugari ja) i so sme-

българинѠ Бориса и ГлѠба“. Ovie tekstovi se pi { uvani podocna, koga Samui lovata dr`ava go nose{ e ve}e bugarskoto ime, pa i nei menuvanata `ena na Vl adi mi ra e nare~ena „Bugarka“. Seto toa go preraska`uva i N. M. Karamzi n (*I smori ja gosudarsmva Rossi ũskojo*, „Moskva“, 2, Moskva, 1988, 120) i konkreti zi ra deka „*четѠтата* [ `ena], *rodum od Bugari ja*“ gi rodi la Boris i Gleb, dodeka V. B. [kl ovski (vo razgovorot so ^ . Cvetkovski) vo zagrepskoto „Oko“ (21. XII 1984) veli deka ovaa „`ena na Vl adi mi ra Preosve{ teni ot bila *od Ohri d*“. Vpro~em, ne slu~ajno krsnoto ime na Bori sa mu bil o *Roman*, a na Gleba – *Davi d* (*Памяни ки...*, 280 i 454). Pri toa treba da se i ma predvi d и историскиот факт deka vo toa vreme ve}e ne postoi ni bugarska dr`ava, ni tu pak bugarska samostojna crkva.

²⁸ *Russkaja Pravosl avnaja Cerkov*, 10.

{ uvaweto glavno so Trakite i potoa so azi skite Protobugari, Tatarsi i drugi niz vekovite ja sozdavaat dene{ nata bugarska slovenskacina, pismenost i kulturna.

Do XIX vek slovenskoto ime ponekade (i vo Makedonija) se koristelo i kako narodno, no i vo Rusija „v period shidnoslovjanskoj politi~noj i etnokulturnoj konsolidacii nazva „Rusь“²⁹ bul a toto`noju nazvi „slovjani“.<sup>30</sup> Deneska, me{utoa, imeto *Sloveni* ne e etnonim na ni edna nacija (etnonimite *Slovaci*, *Slovinci* i *slavenci* se rezultat na posle{ni ot razvitok i imaat drugi formi, sodr`eni i istorija). Toa ime e zaedni~ki civilizatski i kulturno{ki imenitel na site narodi {to upotrebuvaat svoi sovremeni slovenski literaturni jazici, zatemeleni vrz nekoga{ni ot *staroslovenski* jazik, i zgraden vrz slovenski otgovor na Slovenite vo Makedonija.

6.

Уште во преродбенскиот период, особено по создавањето на Бугарската егзархија (1870), во бугарската јавност почна *старословенскиот* да се идентификува со стариот бугарски писмен јазик што настана по покрстувањето на Борисовите Бугари (865) и особено по зацарувањето на Симеон (893). Тоа уште повеќе се интензивира во втората половина на XIX век, особено по основањето на Бугарската егзархија (1870) и по Руско-турската војна и конституирањето на Бугарското Кнежевство (1878). Претензиите за проширување се темелеа пред сè врз своите претстави за „историското право“ и се аргументираа со блискоста на јазикот поставувајќи го во една историска димензија. Така, надвор од исторските факти, беа присвоени византиските мисионери од Македонија Кирил и Методија како „бугарски“ светители и просветители, беше присвоена нивната писменост и јазикот како свое наследство и Браќата беа внесени во календарот на националните празнувања што е задржан до денеска. Сосем логично, кирило-методиевскиот јазик и писменост беа промовирани како *старобугарски*, па се направија и обиди тоа да го интерпретираат и како основа и на другите писмени словенски јазици.

Сето тоа се правеше и во функција на територијалните претензии кон Македонија. Таа културно-национална политика продолжи и во Втората светска војна, па Народна Република Бугарија, користејќи ја блоков-

²⁹ И самото ime „...„Rusь“ як поняття identi~ne shidnoslovjanskoj der`avi, zjavljajetsja v davnjoruskoj h pid 912 r., v jakih bulo zafiksovano dogovir 911 r. z Vizantijskoju imperiju“ (*Davnja istorija Ukraїni v trgoh tomah. Slovjano-Ruska doba*, tom 3, 484).

³⁰ Na istoto mesto, 486.

ската поделеност и воено-политичките сојузи и договори, посебно пак по Резолуцијата на Информбирото (1948) и воената инвазија на трупите на Варшавскиот пакт во Чехословакија веднаш по Прашкиот славистички конгрес (1968), се трудеше да ја наложи и во советската политика, па следствено и во науката. Тоа предизвика отпор кај руската славистика што особено се манифестираше речиси пред секој меѓународен славистички конгрес.

Односот на Советска Русија спрема Македонија и Македонците се развиваше со различни амплитуди, во зависност и од советско-југословенските идеолошко-политички односи. По долги подготовки и консултации, во 1963 година во Москва беше објавено двотомното издание на ИС на АН на СССР под наслов „История Югославији“³¹ што доби широка гласност во сите југословенски републики, па со одзиви и во светот. Тоа беше прво официјално издание на советската историографија, каде што во рамките на историјата на народите на Југославија прилично рамноправен третман доби и македонската национална историја и култура.

Тогаш Институтот за историја на БАН почна (со голем колектив) да ја подготвува и новата научно-политичка стратегија насловена „Македонскиот въпрос. Историко-политическа справка“³². Оваа брошура во бројни изданија и на разни јазици во огромни тиражи беше широко распространета во светот. Потоа Институтот за историја на БАН како „научна информација“ ја објави брошурата на Д. Г. Гоцев „Идејта за автономия като тактика...“³³ што беше и промовирана на Киевскиот меѓународен конгрес на славистите (1983). Пред тоа се појави и официјалниот став во органот на Институтот за бугарски јазик на БАН за македонскиот литературен јазик како дијалект („регионална форма) на бугарскиот³⁴.

Во тоа време Московскиот универзитет ја публикува обемната „История южных и западных славян“³⁵ со поднасловна информација:

³¹ *История Югославији в двух томах*. Том I под редакцией Ю. В. Бромлея, И.С. Достян, В.Г. Карасева, С.А. Никитина; том II под редакцией Л.Б. Валева, Т.М. Славина, И.И. Удальцова, Издательство Академии наук СССР, Москва, 1963.

³² *Македонскиот въпрос. Историко-политическа справка*, Институт за историја при БАН, София, ноември 1968 г.

³³ Димитър Г. Гоцев, *Идејта за автономия като тактика в програмите на националноосвободителното движение в Македонија и Одринско 1893–1941*, БАН, Институт за историја, София, 1983.

³⁴ *Edi nsmvomo na bĭlgarski ezi kĭ mi nal omo i dnes*, „Bĭlgarski ezi k“, XXVIII, 1, I nsti tut za bĭlgarski ezi k pri BAN. Sof i®, 1978, 3†43.

³⁵ *История южных и западных славян*, Редакционная коллегия: И.М. Белявская, И.А. Воронков, В.Г. Карасев, И.В. Созин, Издательство Московского университета, Москва, 1969.

„Допушено Министерством высшего и среднего специального образования СССР в качестве учебника для студентов исторических факультетов университетов“. Во неа исто така е посветено пристojно место и на македонската историја и култура. Публикацијата се совпадна со моментот кога во Софија се направи радикална промена на политичката линија по „Македонското прашање“. Затоа, кога московскиот дописник на „Нова Македонија“ во март 1970 година објави приказ за овој универзитетски учебник^{35a}, веднаш специјална бугарска партиско-државна делегација долета во Москва и по долги и остри дискусии со советскиот државно-политички врв учебникот беше повлечен. Притоа беше прифатено во основата и бугарското гледиште за нацијата, јазикот, историјата и културата на Македонците.

7.

Скоро, меѓутоа, се создаваат нови руско-бугарски научни разногласија. Руските лингвисти и историчари тешко го чувствуваат политичкиот бугарски притисок и во науката и си имаат свој поглед за етничкиот развиток на Словените, па во тој дух објавија и посебен колективен зборник³⁶. Во емот на подготовките на одбележувањето на 1100-годишниот јубилеј од смртта на Св. Методија (што се планираше за пролетта на 1985 година), пред одржувањето на тие значајни национални и меѓународни научни собири, веднаш по решенијата на Политбирото на ЦК на БКП (февруари 1985) за местото и значењето на кирило-методијевската мисија и првата словенска писменост и култура во бугарската историја и современост, претседателот на БАН реагира до претседателот на АН на СССР за односот на руската славистика кон „старобугарскиот“ јазик и „старобугарската“ писменост. Формалниот повод е московското фототипно издание на старословенскиот ракопис (со јужнословенска основа) „Изборник Святослава 1073 года“³⁷. Бидејќи се работи за втор по датировката и значењето руски ракопис (по „Остромировото евангелие“), руската славистика го претставува како *старословенски* текст во руска редакција. Во Софија тоа предизвикува бурна реакција.

^{35a} Димче Бражански, *Ruski te arhivi i biblioteki Ź bogat izvor za makedonskata nacionalna istorija* (Dopis od Moskva), „Nova Makedonija“, XXVI, 8314, 15. III 1970, 5.

³⁶ *Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья*, Москва, 1982.

³⁷ *Изборник Святослава 1073 года. Факсимильное издание*, Москва, 1983, 266 л., заедно со: *Изборник Святослава 1073 года. Факсимильное издание. Научный аппарат факсимильного издания*, Москва, 1983, 79 стр.

Според копиите од документите од Научниот оддел на ЦК на КПСС од 1985 година што ни ги стави на располагање колешката Лина Жила (за кое и на овој начин ја изразуваме нашата колегијална благодарност), претседателот на БАН А. Балевски му пишал протестно писмо на претседателот на АН на СССР А. П. Александров што се сведува на три основни пункта: „1. старославјанскиот јазик, функционираше во среде западних, јужних и источних славјан, – это и есть древнеболгарский; 2. литературниот јазик во древна Руси впрочем до XVIII века также древнеболгарский и „Изборник 1073 года“ – болгарский памятник; 3. в IX–X веках в Европе, помимо двух культурных ареалов – греческого и латинского, возник третий культурный ареал – древнеболгарский, объединивший значительную часть славянства, в том числе и восточных славян (Киевскую Русь)“. Балевски наведува дека воведувањето „нејасних и неопределенних појави, славјанскиот јазик“, „јужнославјанизми“, „славјански писатели“ неправдани со научна точка на гледиште и елиминираат значење на древнеболгарскиот писменост и литература IX–X векот“.

Во оваа досега непозната документација воопшто не е земен предвид и македонскиот како субјект, никаде не се ни спомнува Македонија и македонскиот јазик, ниту пак делото на Светите Климент и Наум Охридски, па дури ни Охридската архиепископија. Но оваа документација е значајна и за македонската лингвистика и историја на културата, бидејќи се спори за јазичната и културната припадност и за карактерот на кирило-методијевиот јазик и писменост, темелени врз македонскиот солунски говор, како и за односот спрема поимите *старословенски*, *староруски*, *старобугарски* јазик. Во согласност со издејствуваниот договор од 1972 год., и руската наука (и политика) ги прифаќа бугарските ставови за македонската историја, нација, јазик и култура и воопшто не ја ни спомнува Македонија.

Како завршила оваа бугарско-руска научно-политичка расправија не ни е сосем познато. Но очевидно бугарската наука не отстапила од своите ставови, бидејќи во 1991 година во Софија беше отпечатен (со полна обработка) спорниот „Изборник“ под вообичаениот бугарски наслов „Симеоновиот сборник (по Светославовиот препис од 1073 г.)“³⁸. Тоа го потврдува, покрај другото, и текстот за овој Изборник во вториот том на изданието на Институтот за литература на БАН „Кирило-методијева енциклопедија“ (1995)³⁹.

³⁸ *Симеонов сборник (по Светославовиот препис од 1073 г.)*, том 1. Истражувања и текст. Автори на истражувањата Боряна Велчева, Петър Динев, Клементина Иванова, Елена Коцева, Куйо Куев, Лиљана Мавродинова, Ангелина Минчева, Румјана Павлова. Текстот подготвила Румјана Павлова, Цветана Ралева, Ценка Досева. Съставка с грчкиот текст Петја Јанева, БАН, Софија, 1991.

³⁹ *Кирило-методијева енциклопедија*, том II (И-О). Главен редактор Петър Динев. Редактори Лиљана Грашева, Клементина Иванова, Стефан Кожу-

Не располагаме со текстот на писмото од претседателот на БАН акад. А. Балеvски, но ги имаме интегралните текстови на придружното (недатирано) писмо од претседателот на АН на СССР акад. А. П. Александров до претседателот на БАН, а исто така и многу значајниот заеднички одговор од Одделението за литература и јазик и Одделението за историја на АН на СССР по прашањето за културната и јазичната припадност на „Изборникот на Свјатислав од 1073 година“, па во врска со нив и за карактерот на писменоста создадена од Кирил и Методија, со посебен осврт за соодносот спрема поимите: „старословенски“, „древноруски“, старобугарски јазик“.

Посебно значење има и Информацијата на ЦК на КПСС по прашањето за дејноста на Кирила и Методија, карактерот на нивната писменост и разногласноста помеѓу бугарските и советските научници по дадените прашања. Дури и ЦК на КПСС очекува во тие мајско-јуниски јубилејни манифестации да се направат напори „отмеченные ‚спорные‘ вопросы обсудить на рабочей встрече советских и болгарских специалистов“, па и дека „Соответствующие предложения будут в ближайшее время внесены в ЦК КПСС“.

Дали воопшто нешто на овој план се постигнало по настапот на „перестројката“ во СССР и политичките промени во НР Бугарија – остаува за идните истражувања.

Објавувајќи ги во интегрален вид овие документи, сметаме дека се придонесува да се поразјаснат некои прашања од историјата на современата славистика и да се согледа улогата на политиката во науката, особено во однос на комплексот околу старословенскиот јазик и писменоста. Тоа треба да побуди интерес и кај нас за проучување на односот *старословенски – старомакедонски* (јазик и писменост).

ПРИЛОЗИ:

[I]

ИЗ НАУЧНОГО ОТДЕЛА ЦК КПСС

Документы по вопросу о „разногласиях между болгарскими и советскими учеными по проблемам взаимосвязей древнеболгарской и древнерусской культур“ (1985 г.)

1. Письмо президента Академии наук. А. П. Александрова президенту Болгарской Академии наук Балеvскому

харов, Светлина Николова, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, Софија, 1995, 50–56 (автор: Климентина Иванова).

2. Справка по вопросу о культурной и языковой принадлежности „Изборника Святослава 1073 г.“ и связи с ним о характере письменности, созданной Кириллом и Мефодием, соотношении понятий: „старославянский“, „древнерусский“, „древнеболгарский язык“

3. „Справка к спец. № 276“ в ЦК КПСС по вопросу о деятельности Кирилла и Мефодия, характере созданной ими письменности и разногласиях между болгарскими и советскими учеными по данным проблемам

4. Проект справки „к спец. № 276“

[Ш]

Глубокоуважаемый товарищ Балевский!

Получив Ваше письмо, поводом для которого послужило факсимильное издание „Изборника Святослава 1073 года“, я поручил Отделению литературы и языка и Отделению истории АН СССР подготовить записку о состоянии научной разработки вопросов, затронутых в Вашем письме. Записка эта еще более укрепила меня в том мнении, что разногласия, существующие между некоторыми болгарскими и советскими учеными по проблемам взаимосвязей древнеболгарской и древнерусской культур, нет никакой необходимости возводить на уровень отношений между нашими академиями. Более того, считаю это крайне нежелательным явлением.

Совершенно убежден, что только совместная дружная работа ученых различных стран и прежде всего болгарских и советских ученых может дать убедительные ответы на недостаточно ясные и спорные вопросы. Необходимы дальнейшие исследования по ним, нужно продолжать научные дискуссии в духе взаимного уважения и доброжелательства.

Посылаю Вам для ознакомления записку Отделения литературы и языка и Отделения истории АН СССР.

Желаю Вам всего доброго.

С искренним уважением

Президент

Академии наук СССР

академик А. П. Александров

[Ш]

О состоянии научной разработки вопросов, затронутых в письме президента Болгарской

Академии наук, академика А. Балевского –

Президенту Академии наук СССР, академику А. П. Александрову

Письмо Президента Болгарской Академии наук академика А. Балевого касается вопроса о культурной и языковой принадлежности „Изборника Святослава 1073 г.“, новое факсимильное издание которого недавно осуществлено в нашей стране. Однако этот вопрос связан с более общей проблемой отношений и взаимосвязей древних культур русского и болгарского народов и отношений между старославянским, древнерусским и древнеболгарским языком.

В своем письме академик А. Балецкий отмечает: „...древнеболгарская литература не только повлияла на древнюю русскую – в древней Руси трансплантируется древнеболгарский язык с его формами и жанрами, идеями, отдельными переводными и оригинальными произведениями. Одним из памятников, дающим основание для такого рода выводов, является „Изборник Святослава 1073 года“. Академик А. Балецкий считает, что именно к этому и сводится мнение ведущих русских, советских специалистов. Однако, эту точку зрения никак нельзя признать справедливой и верной. В русской, советской, также как и в мировой науке, существовали, получили свое развитие в настоящее время иные взгляды на соотношения древнерусского и древнеболгарского языков.

В последние годы в болгарской научной печати все чаще и настойчивее выдвигаются положения, суть которых сводится к следующему: 1. старославянский язык, функционировавший в среде западных, южных и восточных славян – это и есть древнеболгарский; 2. литературный язык в древней Руси вплоть до XVIII века также древнеболгарский и „Изборник 1073 года“ – болгарский памятник; 3. в IX–X веках в Европе, помимо двух культурных ареалов – греческого и латинского, возник третий культурный ареал – древнеболгарский, объединивший значительную часть славянства, в том числе и восточных славян (Киевскую Русь). Положения эти далеки от истины. Академик А. Балецкий пишет: введение „неясных и неопределенных понятий „славянский юг“, „южнославянизмы“, „славянские писатели“ неоправдано с научной точки зрения и элиминирует значение древнеболгарской письменности и литературы IX–X веков“. Русские ученые, всегда признавали значение болгар в распространении христианства и письменной культуры (см. Б. А. Рыбаков. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв.). Но настойчивое стремление в нарождающейся культуре молодых славянских народов видеть древнеболгарскую сущность элиминирует роль всего остального славянства, в том числе и Киевской Руси в развитии культуры.

Установление истины в ее историческом контексте требует прежде всего более подробного освещения вопроса о старославянском языке. Проблема названия первого общеславянского литературного языка до последнего времени не вызывала сомнений. Еще современники Кирилла и Мефодия называли его славянским, как можно судить по авторитетному свидетельству Черноризца Храбра (по I словен'стей речи, письмена словенска, словен'ски книги). Такое же название давал ему и Нестор Летописец в XII в. (грамота словенская) и многие другие

славянские и иноземные хронисты вплоть до XVIII в. В начале XIX в. с возникновением научного славяноведения И. Добровский и его современники называли этот язык старославянским (*Lingua slavicae vetoria dialecti* и т. п.). В России со времен А. Х. Востокова этот язык называется старославянским и церковнославянским (чаще для позднего периода его развития) или древнецерковнославянским. Название старославянский язык укоренилось во всем научном мире и употребляется до сих пор с некоторыми вариантами вроде „древнецерковнославянский“ и т.п.

В настоящее время в мировой славистике применяются для старославянского языка следующие названия: 1. старославянский (*vieux slave, altslavische, slava vecchia*) – Франция (Мейе 1905, 1934, Ваян 1948), Италия (Вердиани 1956), ГДР (Бильфельдт 1961), Чехословакия (Вайнгарт 1937, Курц 1969), Польша (Слонски 1926), Югославия (Хамм 1963, Джорджич 1975); 2. древне (старо-) церковнославянский – Россия (Ягич 1913, Кульбакин 1913, 1917), Австрия (Трубецкой 1934), Германия (Вондрак 1900, Ван-Вейк 1931, Дильс 1934), Польша (Лер-Сплавинский, Вартула 1959), Бартула 1981, Англия (Нандрис 1959), США (Лант 1959, 1974). Лишь несколько немецких ученых (А. Лескин) в конце XIX в. предложили термин *altbulgarische (altkirchenslavische) Sprache* с целью акцентировать внимание на том, что он не древнесловенский по своему происхождению, как полагал Ф. Миклошич и сторонники „паннонской теории“. Этот термин приняли в свое время болгары, отбросив постепенно пояснение в скобках.

В пользу названия старославянский язык, помимо установившейся традиции, говорит тот факт, что во время его создания как первого литературного языка славян (IX в.) славянские языки и диалекты были еще так близки друг к другу, что каждый славянский диалект, в том числе и диалект солунский славян отражал важнейшие черты общеславянского – православянского⁴⁰ языка. Такого мнения придерживались А. Мейе (1934), Н. Н. Дурново (1929), Н. С. Трубецкой (1934) и ряд других ученых.

Аналогичную точку зрения высказывает и акад. Влад. Георгиев, считающий, что поздний период развития праславянского (общеславянского) языка продолжался до конца VIII в. („В развитии праславянского языка можно установить три периода... Третий или поздний период продолжается до конца VIII в. н.е., когда уже появляются известные различия между отдельными славянскими языками“ – Георгиев 1973; см. также „Славянска филология“, 17, София, 1983, с. 14). Солунский славянский диалект еще в значительной мере отражал общеславянские черты и в фонетике (наличие носовых и т.п.), и в морфологии (развитое склонение и его типы), и в отношении других уровней языка. К тому же, солунский диалект был лишь некоторой первоосновой языка предназначавшегося

⁴⁰ Вероятно е печатна грешка и треба: *праславянского*.

первоначально для Великой Моравии и воспринявшего ряд западнославянских черт. Позже этот язык возвратился на славянский юг, а затем распространился на славянском востоке, приняв и восточнославянские черты. Кирилл и Мефодий и их ученики с самого начала придавали этому языку международный, общеславянский характер, что сказалось и в выборе грецизмов, представляющих значительный слой, и в синтаксисе, и в стилистике языка. Этот язык был не только функционально межславянский, но во многом и материально межславянский.

Об особом и отдельном от других славянских языков, оформившемся болгарском языке в кирилло-мефодиевские времена трудно говорить и по той причине, что население, потомки которого позднее стали называться болгарами, еще имели славянское (общеславянское) и одновременно племенное, локальное этническое самоназвание и самосознание.

Более шестидесяти лет тому назад известный болгарский филолог Беню Цонев писал: „Нельзя забывать, что прежде чем получить свое государственное имя българе, наши прадеды были известны по их племенному имени словене. Этим именем назывались и все наша соплеменники (единордци), которые жили вне болгарского государства, а их язык назывался также словенский. Имя болгарин, было тогда только политическим названием, а имя словенин было этническим названием того же самого народа, который потом принял всеобъемлющее (целокупно) название българе“ (подчеркнуто автором. Б. Цонев. История на българския език. Т. I. София, 1919, с. 110; см. также Д. Иванова-Мирчева. Професор Беню Цонев и българският книжовек език от донационалната едоха. – „Български език“, 1968, кн. 6, с. 467).

Употреблению термина „староболгарский язык“ вместо „старославянский“ или „древнецерковнославянский язык“ можно было бы не придавать большого значения и принять его как локальный (для болгарской научной литературы) вариант термина „старославянский язык“ (как это и делали многие болгарские ученые в том числе и упомянутый проф. Б. Цонев), если бы в последнее время некоторые болгарские ученые не стремились придать этому термину расширенное и по сути иное содержание.

В создании древнеславянского (церковнославянского) литературного языка участвовали все славяне – южные и западные, и восточные, но после XIV в. особенно большую, можно сказать решающую роль в его истории и в дальнейшем формировании сыграли восточные славяне, русские, которые умножили богатство его лексикограмматических и стилистических форм. Об этом аргументированно писали академики В. В. Виноградов, С. П. Обнорский, член-корреспондент Ф. П. Филин и многие другие ученые. Помимо русского извода древнеславянского (книжнославянского), извода литературного языка на Руси функционировал и древнерусский язык. В представлении же некоторых современных болгарских

филологов литературным языком на Руси (а также после XIV в. на Украине, в Белоруссии, в Молдавии и Валахии, с XII в. в Сербии) был язык „староболгарский“. Для них функционировавший там книжный, язык – не более чем „русская редакция староболгарского языка“ (соответственно „сербская редакция“ и т.д.).

Проф. Д. Иванова-Мирчева в своем докладе на Киевском IX съезде славистов „Задачи изучения русской редакции староболгарского языка“ пишет: „В древней Руси в конце X в. вместе с официальным принятием христианства начался массовый приток рукописных славянских книг, преобладающая часть которых происходит с Юга, с Балканского полуострова. Применительно к этому раннему периоду, как убедительно свидетельствуют историко-культурные факты, нет основания этот процесс называть п е р в ы м ю ж н о с л а в я н с к и м в л и я н и е м, потому что это только староболгарское влияние... Принесенные из Болгарии на Русь книги начинают переписывать и одновременно с этим русифицировать их язык. Таким образом начинается жизнь староболгарского языка на русской почве – явление огромное по охвату, многовековое по времени и исключительное по значению, очень сложное, иногда даже противоречивое, различное по интенсивности в разные века, связанное с многими письменными памятниками и с деятельностью многих книжников“ („Славянская филология“, 17, София, 1973, с. 78). По мнению Д. Ивановой-Мирчевой, и типичная русская редакция древнеславянского (старославянского) литературного языка с ярко выраженными русскими фонетическими чертами и со старославянизмами, возникшими в русской среде и на русской почве, есть не более как русская редакция староболгарского литературного языка от X до XIV вв. Согласно ее утверждению, „начиная с XV в. и позже доминирует сильное влияние тырновского типа литературного языка, который хотя и в легко измененном по отношению к его норме виде и главное – без носовых, переходит в язык софийских книжников XVI в. Но ярче всего тырновский тип языка отражается в церковнославянском языке XVII и XVIII вв. – в языке, корпуса богослужебных книг восточного православия, которые печатаются в то время в России и наводняют весь восточноправославный мир. Их язык, как известно, представляет русскую редакцию староболгарского литературного языка – вполне закрытой языковой системы, которая с полным основанием может быть названа *Lingua sacra*.“ (Д. Иванова-Мирчева. Българският книжовен език от XIII–XIV вв. – трети класически език в средновековна Европа. – „Български език“, 1962, кн. 5, с. 369).

Итак, по мнению некоторых болгарских лингвистов, Европа пользовалась тремя классическими языками греческим, латинским и староболгарским, а не старославянским (древнеславянским), притом, в формировании последнего всем другим народам и языкам, кроме болгар и болгарского языка, отводится пассивная роль. Число подобных цитат и имен авторов можно было бы умножить. Так, профессор Софийского университета Румяна Павлова заявляет, что на Русь „древнеболгарский язык пришел с древнеболгарскими книгами и с религией и стал литературным языком.

Он считался священным языком. Поэтому древнерусские писцы не только старались списывать буквально эти книги, но сначала сочиняли свои произведения классическом древнеболгарском языке. Например, митрополит Иларион принадлежал к тем древнерусским писателям, которые почти безупречно, овладели древнеболгарским языком...". „В конце XIV – начале XV вв. во время второго южнославянского влияния вновь стабилизируются болгарские нормы литературного языка“ на Руси (Р. Павлова. Болгарско-русские и русско-болгарские языковые связи. София, 1979, с. 78–79). В качестве курьеза можно добавить, что Р. Павлова видит в современных русских словах болгаризмы, которыми эти слова никогда не были. Например, она утверждает, что русское слово вол – болгаризм (ср. болг. вол) в то время как его русское соответствие – бык (там же, с. 138).

Далеко не полный перечень примеров подобной трактовки истории литературного языка на Руси и в ряде других славянских стран можно закончить указанием на статью Н. Ивановой об этнолингвистических аспектах развития славянских литературных языков эпохи Возрождения. В ней говорится, что ученые, исследующие развитие древнеславянского литературного языка, „не принимают во внимание, что инварианты нормативного комплекса „общего славянского литературного языка“ представлены реально существовавшим литературным образованием (формацией), которое имеет свою конкретную субстанцию и структуру, соответствующим образом нормированную и кодифицированную и характеризующуюся определенной стилистической дифференциацией, что это – староболгарский литературный язык. Таким образом, качественно изменяется смысл последующих рассуждений о его роли (общего славянского литературного языка) при формировании и развитии остальных славянских литературных (видимо – литературно-языковых) образований“ („Език и литература“, 1984, № I, с. 69),

С защитой ряда названных здесь положений некоторые болгарские лингвисты выступили на IX Международном конгрессе славистов, состоявшемся в Киеве (сентябрь 1983 г.). Однако они не встретили поддержки со стороны специалистов из различных стран (выступления Г. Хютль-Фольтер, Д. Ворта и других). Есть достаточные основания сделать тот вывод, что изложенные взгляды болгарских лингвистов относительно староболгарского и русского языков не разделяются учеными других стран.

Все сказанное до сих пор имеет непосредственное отношение к вопросу о филологической характеристике „Изборника Святослава 1073 года“. Определяя старославянский и церковнославянский (древнеславянский) язык, т. е. общий литературный язык славян, как древнеболгарский в течение всего периода его существования, нетрудно сделать еще один шаг и объявить почти всю литературу на этом языке или значительную ее часть древнеболгарской. Так происходит с древнерусским памятником „Из-

борник Святослава 1073 года“, который в Болгарии некоторыми филологами без всяких оговорок объявляется болгарским. Например, Е. Дограмаджиева, указывая, что „староболгарский литературный язык широко внедряется в специальную литературу“, в числе естественно-научной литературы староболгарского периода среди переводных и компилятивных трудов энциклопедического характера приводит „Симеоновият сборник“ (Изборник от 1073 г.). О принадлежности его русскому князю Святославу даже и не упоминается (Е. Дограмаджиева. *Обществени функции на старобългарския книжовен език – „Български език“*, 1983, кн. 4, с. 289).

Между тем вопрос решается не так просто. Конечно, в древности в течение длительного периода после создания славянской письменности существовал некий общий фонд литературных произведений (в особенности переводных с греческого), как общий фон славянской тесно связанной с Византией культуры, в рамках которой осуществлялось активное взаимодействие и обмен культурными и литературными ценностями наших народов. Это вело к их сближению, сплочению, а часто к культурному и политическому объединению перед лицом агрессии и насильной ассимиляции. Но в каждом конкретном случае, как и в случае с „Изборником Святослава. 1073 года“, отдельный памятник имел свою отдельную судьбу.

Ни в первой половине XIX в., во времена деятельности К. Ф. Калайдовича и других ученых, ни тем более позже к концу XIX в., когда были обнаружены новые списки „Изборника“, почти все русского происхождения, не было и нет бесспорных доказательств, что первый перевод с греческого „Изборника Святослава 1073 года“ появился в Преславе в скриптории болгарского царя Симеона. Такое предположение, как известно, возникло на основе того, что только в одном относительно позднем русском Кирилло-Белозерском списке 1445 г., обнаруженном в 1647 г., в том месте, где в „Изборнике 1073 г.“ на смытом тексте стоит имя Святослава, написано имя Симеона. Это имя не обязательно принадлежит болгарскому царю Симеону, – с меньшей вероятностью оно может относиться к московскому государю Симеону Гордому (1340–1353). Специально проведенная недавно экспертиза листов с именем Святослава, написанным по смытому тексту, показала, что имя Симеона вообще не просматривается, как не просматривается и имя Изяслава, который был в Киеве великим князем перед Святославом и заказал текст Изборника 1073 года для себя, поскольку хорошо известно, что такая большая книга требовала не меньше года времени для переписки. Вокняжение в 1073 году Святослава и должно было привести к замене имени.

В Изборнике Святослава 1073 года имя Святослав было написано не на обособленном пергаментном листе, а в составе сброшюрованной книги, так как отсыревшее в свое время пятно промокло и несколько находившихся под этим листом последующих пергаментных листов. Все эти аргументы в наше время не позволяют предполагать, а тем более утверждать, что в оригинале, с которого древнерусский писец переписывал „Изборник Свято-

слава 1073 года“, стояло имя Симеон, и писец машинально переписал его в свой труд.

В языке „Изборника Святослава 1073 года“ наряду с фонетическими восточнославянизмами, что вполне естественно для книги писанной на Руси, имеются только общие южнославянизмы, т.е. в нем нет следов мены юсов и т.п., которые бы свидетельствовали о его болгарском оригинале. Что же касается единичных замен юса малого через е, которые бы могли указывать на сербский протограф, то их не много и они малоубедительны. Все это дает основание считать „Изборник Святослава 1073 года“ памятником древнерусским, памятником важным для истории русского языка, древнеславянского языка русского извода и истории русской культуры и образованности.

Его болгарские истоки или связи возможны, и эта возможность не отрицается, а подчеркивается в фототипическом издании 1983 г. в статье И. В. Лавочкина „Изборник Святослава 1073 года – памятник древнерусской культуры“. Надо полагать, что был прав в своей оценке Изборника Святослава крупный специалист, болгарский ученый проф. Куйо Куев, который в своей статье „Археографические наблюдения над Сборником Симеона в старославянских литературах“ охарактеризовал памятник следующим образом: „1. Воскресенский список 1073 г. Рукопись в лист, на 266 лл. пергамента, писана в два столбца уставом, редакция русская, со следами болгаризмов. Включает 383 статьи ряда видных и некоторых второстепенных церковных деятелей и писателей патристической эпохи христианской литературы. Была написана в 1073 году дьяком Иоанном для киевского князя Святослава Ярославича (1027–1076 гг.), сына Ярослава Мудрого; открыта в июне 1817 г. в Воскресенском монастыре К. Калайдовичем и П. Строевым...“ („Изборник Святослава 1073 г.“ Сборник статей. М., 1977, с. 51).

Десять лет тому назад осенью 1974 года в Ленинграде Институт русской литературы (Пушкинский дом), Институт литературы Болгарской АН и Научный совет по истории мировой культуры АН СССР провели конференцию, посвященную Изборнику 1073 г. В ней участвовали видные болгарские и советские ученые, она прошла в обстановке взаимопонимания и общего стремления пролить свет на характер древнейших культурных, языковых и литературных связей наших народов. Эта встреча принесла реальные научные результаты. Будем надеяться, что начатый уже много лет тому назад путь сотрудничества будет продолжен и приведет к научно обоснованным решениям и выводам.

Отделение литературы и языка АН СССР
Отделение истории АН СССР

[IV]

ЦК КПСС

Справка к спец. № 276⁴¹

Деятельность просветителей Кирилла (светское имя – Константин) и Мефодия по созданию славянской письменности расценивается советской наукой как крупное прогрессивное событие в культурном развитии славянских народов.

Братья Кирилл (827–869 гг.) и Мефодий (ок. 815–885 гг.) родились в семье знатного византийского военачальника в г. Солуни (Салоники, Греция) – в то время втором после Константинополя городе Византийской империи. Старший брат Мефодий был византийским правителем в одной из областей империи с значительным славянским населением, затем стал монахом и игуменом монастыря (его светское имя осталось не известным). Младший брат Кирилл был одним из образованнейших людей своего времени и прославился как ученый и дипломат.

Просветительская деятельность Кирилла и Мефодия началась в Великой Моравии – раннефеодальном славянском государстве, существовавшем в 830–906 гг. в примерных границах западной части современной Чехословакии. В 862 г. моравский князь Ростислав обратился к византийскому императору с просьбой направить к нему проповедников христианства на славянском языке. Это было необходимо в целях противодействия растущему влиянию немецкого духовенства. Направляясь в Моравию, Кирилл и Мефодий составили славянскую азбуку-глаголицу для перевода греческих церковных книг на славянский язык. Просветительская миссия Кирилла и Мефодия встретила сопротивление немецкого духовенства. В связи с этим в 867 г. (868) Кирилл отправился в Рим, где добился от папы поддержки своей деятельности в Моравии. В Риме Кирилл скончался, славянское просвещение было продолжено Мефодием и их учениками, 6 апреля 885 г. Мефодий скончался в Великой Моравии, в следующем году его ученики были изгнаны оттуда. Кирилло-мефодиевские традиции они продолжили в Болгарии, которая в конце IX – первой половине X в. стала очагом развития славянской письменности и литературы. Здесь была создана вторая, получившая затем наибольшее распространение славянская азбука-кириллица. Отсюда славянская письменность пришла к другим славянским народам, получив с X в. особое развитие в Древней Руси.

Таким образом начало славянской письменности связано с введением славянского богослужения у западных славян – предков чехов и словаков. Распространившись благодаря деятельности учеников Кирилла и Мефодия в среде южных славян, прежде всего в Болгарии, на большей части Сербии, а затем и в Древней Руси, этот письменный язык стал надплеменным общеславянским литературным языком, подобным латыни в

⁴¹ Меѓу овие копии на документите од Научниот оддел на ЦК на КПСС има и еден машинописен концепт за оваа „Справка“ – со многу ракописни поправки од неидентификуван автор што нашле одраз во конечната верзија. Се настојувало текстот да биде што понеутрален и поурамнотежен кон чувствителноста на бугарската страна.

странах Западной Европы. В ходе своего развития он вобрал черты разных славянских диалектов.

Взгляды болгарских ученых по указанным вопросам значительно отличаются от позиций специалистов СССР и других стран. Так они считают, что Кирилл и Мефодий по своему этническому происхождению были болгарами. Созданная ими азбука с самого начала была предназначена прежде всего для болгар и лишь затем на нужды всего славянства.

Сразу же заметим, что деятельность Кирилла и Мефодия протекала за пределами Болгарского государства, на территории которого они вообще ни разу не были. В рассматриваемый период у всех славянских народов, в том числе в самой Болгарии, существовало общее самоназвание „славяне“. Этот вопрос убедительно раскрыт в коллективной монографии советских историков и лингвистов „Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья“ (М., 1982). Сходной точки зрения ранее придерживались и болгарские ученые – основоположники болгарского языкознания.

В последнее десятилетие в научной и популярной литературе в НРБ термин „старославянский“ заменяется на „староболгарский“ язык. Между тем специалистам хорошо известно и об этом свидетельствуют памятники старославянской письменности, в том числе созданные на территории Болгарии, что сами славяне называли свой язык „славянским“, „словенским“. Этим же термином древние иноземные хронисты именовали письменный язык у русских, болгар, сербов, мораван и др. И в XIX, и в XX вв. все русские и советские ученые и почти все зарубежные слависты называли и называют этот язык „старославянским“ (реже – „древнецерковнославянским“, „староцерковнославянским“), а не „староболгарским“.

Заменяя термин „старославянский“ на „староболгарский“, некоторые болгарские филологи стали настойчиво расширять и хронологические (до XVIII в.), и территориальные рамки функционирования „староболгарского“ („древнеболгарского“) языка. За изменением термина последовала и подмена понятий и представлений. По мысли ряда болгарских ученых, „древнеболгарский“ язык оставался литературным языком вплоть до XVIII в. не только у болгар, но и у русских (а также украинцев и белоруссов), сербов, волохов и молдаван. Из этого болгарские авторы делают вывод, что и большинство сохранившихся старославянских памятников являются якобы „древнеболгарскими“. Они причисляют к болгарским памятники древнерусской, древнесербской и древневалашской литератур. Так, например, болгарские филологи энергично настаивают на исключительно болгарском характере „Изборника Святослава 1073 года“, входящего в собрание древнерусских рукописей, переименовав его в „Изборник царя Симеона“. В действительности этот памятник, в основе которого лежит греческий оригинал, содержит восточнославянские фонетические особенности, характерные для книг, писанных на Руси.

В настоящее время в связи с 1100-летним юбилеем со дня смерти Мефодия по разным причинам проявляется повышенный интерес к этим проблемам. Они широко

обсуждаются на международных конференциях, которые проводятся не только в славянских странах, но и в США, ФРГ, Японии, других капиталистических государствах. В этом нельзя не видеть стремления определенных кругов на Западе отвлечь внимание мировой общественности от празднования 40-летия разгрома фашизма и вызвать определенные трения между учеными социалистических стран.

Активное участие в организации и работе указанных конференций принимают Ватикан и различные учреждения католической церкви. Они, как и многие буржуазные ученые, изображают Кирилла и Мефодия провозвестниками единства Европы под патронатом римско-католической церкви и представляют папство главным защитником первоучителей славянства и их дела.

В связи с указанным юбилеем в Болгарии деятельность Кирилла и Мефодия освещается с внеклассовых позиций. В официальных документах, в частности в решении Политбюро ЦК БКП (февраль 1985 г.), в выступлениях в печати она характеризуется как „демократическое и революционное дело“, „истинный прорыв в средневековом мышлении, скованном религиозными канонами и предрассудками“. При всем прогрессивном историческом значении дела Кирилла и Мефодия представляется неправомерным определять его термином „революция“ и оценивать как явление, выходящее за рамки средневекового мышления.

Наша принципиальная позиция по указанным выше вопросам неоднократно излагалась в печати и выступлениях советских ученых на международных конференциях. Она еще раз будет подтверждена в готовящейся к изданию краткой истории Болгарии, а также на предстоящих в апреле-мае с.г. юбилейных мероприятиях в СССР, Болгарии и других странах.

Предполагается отмеченные „спорные“ вопросы обсудить на рабочей встрече советских и болгарских специалистов. Соответствующие предложения будут в ближайшее время внесены в ЦК КПСС.

Blaze RISTOVSKI

THE SLAVONIC NAME IN MACEDONIA AND THE QUESTION OF 'OLD BULGARISM' IN THE RUSSIAN SLAVISTICS

(One Bulgarian-Russian secret scientific and political polemics)

On the occasion of the 1150th Anniversary of the Moravian mission

(Summary)

From the beginning of the 19th century, with the development of the Slavic studies (slavistics) as a separate scientific discipline, and particularly with the emergence of Pan-Slavism as a political doctrine, the attention of the Russian slavistics and politics began to direct to the Slavonic Orthodox Balkan. With the intensified search for the homeland of Cyril and Methodius and for the roots of the Cyrillo-Methodian literary tradition, Macedonia came in the focus of the Slavonic studies.

At the end of the 19th century, particularly with the assistance of the Leskien's linguistic school, and in accordance with the aspirations of the young Bulgarian state to expand its borders on the Balkans and to strengthen and deepen the roots of Bulgarian Slavonic culture, within the frames of the concept of *Bulgarian studies (Bulgaristics)*, there were attempts to encroach upon even the roots of the *Old Church Slavonic language*, and the whole context of *Old Church Slavonic literacy*. Thus, the alphabet and the literature created by Cyril and Methodius and their disciples was proclaimed to be *old-Bulgarian*, and the language created on the basis of the Salonica speech form became *old-Bulgarian* with the purpose to identify the *Old Church Slavonic* literacy and culture with the *old-Bulgarian* ones, showing even aspirations to the roots of the Slavonic language and literacy of the other Slavonic peoples. All that could not pass without the reactions of Russian politics and Russian slavistics.

The Slavonic name became a common characteristic of all Slavs with the studies of the autochthony of the name *Slavs* in Macedonia and of its dissemination through the *Slavonic language* (created on the basis of the Salonica speech of the Macedonian Slavs) and through the Ss. Cyril and Methodius' Moravian mission in the 9th century, and particularly with the Christianization of Kiev Russ assisted by the Archbishopric of Ohrid and the spread of the Slavonic literacy and spiritual culture.

The contemporary Bulgarian slavistics made attempts through the term *old-Bulgarian* to encroach upon even the literary culture of the other Slavs, including the Russian medieval culture. After the decisions of the Politburo of the Central Committee (CC) of the Bulgarian Communist Party (BCP), dated February 1985, about the place and significance of the Cyrillo-Methodian mission and the first Slavonic literacy for the Bulgarian history and the contemporary times, the president of the Bulgarian Academy of Sciences (BAS) Academician A. Balevski sent a protest letter to the president of the Academy of Sciences of the USSR concerning the relation of the Russian slavistics

towards the 'old-Bulgarian' language and the 'old-Bulgarian' literacy/literature. The formal reason for that was the Moscow phototype edition of the Old Church Slavonic manuscript (written on South Slavonic basis) *Izbornik Svjatoslava 1073 goda*. Because it is the second Russian manuscript in priority regarding its date of origin and significance (after the *Ostromir's Gospel*), the Russian slavistics represented it as an *Old Church Slavonic* text in Russian recension. Taking place prior to the commemoration of the 1100th anniversary of the St. Methodius's death, that event caused a very strong reaction in Sofia.

Being based on the well-argued conclusions of the Department of Literature and Language and the Department of History, and on the opinion of the Politburo of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, the answer of the president of the Academy of Sciences of the USSR Academician A.P. Aleksandrov, can be brought down to three main points which were presented in the Bulgarian reaction, that is: 1. the Old Slavonic language that functioned among the West, South and East Slavs is old-Bulgarian; 2. the literary language of old Russia until the 18th century is also old-Bulgarian, and consequently *Izbornik Svjatoslava 1073 goda* is a Bulgarian manuscript; 3. in the 9th and 10th centuries in Europe, in addition to the two known cultural areas – Greek and Latin, emerged the third one – old-Bulgarian – which united considerable part of the Slavonic world, including the East Slavs (Kiev Russ). Balevski also added that unclear and uncertain terms such as 'Slavonic South', 'South Slavism', 'Slavonic writers' were initiated – a process which was unjustifiable from the scientific point of view and which eliminated the importance of the old-Bulgarian literacy in the 9-10th centuries.

This year, when the 1150th Anniversary of the Moravian mission is being marked, we publish in the Annex for the first time the four original documents about the 'discordance between the Bulgarian and Russian scholars concerning the problem of mutual links between the old-Bulgarian and old-Russian cultures' (1985), prepared by the Scientific Section of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, that are:

1. The letter of the president of the Academy of Sciences A. P. Aleksandrov to the president of the Bulgarian Academy of Sciences Balevski.
2. Information regarding the cultural and language affiliation of the *Izbornik Svjatoslava 1073 goda*, and in this connection the character of the literacy created by Cyril and Methodius, the correlation among the terms *Old Church Slavonic*, *old-Russian* and *old-Bulgarian*.
3. Information on the special No. 276 of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union about the question regarding Ss.Cyril and Methodius's activity, the character of the literacy/literature created by them, and the discordance between the Bulgarian and Soviet scholars in these issues.
4. The project of the information 'on the spec. No. 276'.

Катица КУЛАВКОВА

ЕПСКОТО НАСИЛСТВО: ПОЕТИКА И ЕТИКА НА ОДМАЗДАТА ВО *ОДИСЕЈА* НА ХОМЕР

Пролог: интертекстуални реминисценции

Одисеја на Хомер бил, и с# уште е, инспиративна предлошка на бројни книжевни, уметнички и теориски практики. Во тек на двоипол-милениумскиот временски распон, некаде од Еврипид во старата хеленска драматургија (сатиричната драма *Киклор*), преку *Божествената комедија* на Данте Алигиери (1265–1321), Фенелон (*Авантурите на Телемах*, 1699), Мариво (*Илијада травестија* 1716), потем Џејмс Џојс (*Улис*, 1929), Луј Арагон (*Авантурите на Телемах*, 1922) и Франц Кафка (*Тишината на сирените*, 1917), па сè до Блаже Конески и Јован Котески во современата македонска поезија, еповите на Хомер, особено пеењата на *Одисеја*, се предмет на творечко вдахновение во книжевноста, театарот, филмот и сликарството. Присуството на Хомеровите епови во уметничката продукција од крајот на средниот век и почетокот на ренесансата, преку класицизмот до постмодернизмот, па и денес, во т.н. пост-историско време, сведочи за еден континуитет втемелен врз активното сеќавање (кај современиците) на една древна епска и културна традиција.

Поради тоа, Софи Рабо дури смета дека не само историјата, туку и теоријата на интертекстуалноста би можела да се испише и само низ репликите на еповите на Хомер, толку тие се многубројни, разновидни и парадигматични (Sophie Rabau 2002, 99). Таа тоа го илустрира, со една еуфорична опција, според којашто Хомер ги пишувал своите епови намерно, со цел истите да бидат извор на интертекстуални и интермедијални евокации, цитати, пастиши, колажи, монтажи, травестији, бурлески, сатири, пародии, адаптации и ревизии...¹ Таа, впрочем, потсетува и на фактот дека самата

¹ Женет ги прави следните класификации на интертекстуалноста, кога се работи за релации на имитација, деривација и коприсуство на/меѓу хипертекстот и

Одисеја е мемориски и метафикциски склоп на уште подревни митски, легендарни, поетски и историски текстови. Овде ние ќе наведеме само една куса листа на митски матрици кои се актуализирани во *Одисеја/та* (киклопи, нимфи, сирени, цинови, пагански божества): на пример, четирите нимфи на Калипсо, пред Телемах (како – впрочем – претходно и пред Одисеј), само за една вечер и во една сцена, ги опеваат битките на боговите против циновите, љубовта на Јупитер и Семелија, раѓањето на Бакхус, натпреварот на Атланта и Хипомена, Тројанската војна, битката на Кентаурите со Лапитите, симнувањето на Орфеј во Пеколот во потрага по Евридика, па дури и подвизите на самиот Улис/Одисеј. Впрочем, самата Калипсо е првиот внатрешен интертекстуален раскажувач и опејувач на јуначките битки и подвизи на Одисеј во тројанската војна, таа практикува еден вид хипертекстуална нарација и има свој специфичен пристап, затоа што собитијата со Одисеј ги митологизира, а некои и ги ревидира (Калипсо, на пр., раскажува дека Одисеј е мртов). Овој пример потсетува на еден важен факт – дека во античката епоха била вообичаена практиката на интертекстуално опевање на митските и епските јунаци и собитија, особено во епиката и во драматиката (старогрчката трагедија и комедија). Во тој контекст, во самиот текст на *Одисеја/та* се впишани бројни метатекстуални и автореференцијални реминисценции (небаре се работи за некоја постмодернистичка фикција), па дури и самиот состав на овој епос може да се посматра како пастиш или како бриколаж на разнородни пеења наследени од колективната меморија и преработени во една индивидуализирана текстуална целина!

Ние немаме намера да ги сумираме сите реплики на Хомеровата *Одисеја*. На овој факт потсетуваме за да ги ставиме во еден поширок контекст нашите забелешки во врска со одмаздата како облик на насилство врамен, т.е. систематизиран во доминантните казнени закони и практики (традиции). Она што *Одисеја/та* го опејува како уникатен чин на одмаздничко насилство, всушност е проекција на една општоприфатена и вообичаена практика во периодот по тројанската војна. Голем дел од книжевните и интерпретативните реплики на *Одисеја/та* се однесуваат некритично кон стереотипите на јунаштвото, насилственоста и номадизмот врзани за Одисеј и Телемах, односно спрема стереотипот на верноста на Пенелопа. Но, има и други интертекстови и метатекстови кои се поставуваат критички и ја иницираат деконструкцијата на античките епски стереотипи.

Во овој оглед ние имаме намера критички да ги деконструираме поетичките и етичките аспекти на епскиот стереотип на јунаштвото, а имплицитно и на стереотипот на насилството. За таа цел, ќе го свртиме

хипотекстот: пастиш (лудистички пристап), charge – подбишега, карикатура (сатиричен пристап).

вниманието кон *22 Песна* (или *Пеење*) од *Одисејата*, кој има наслов „Убивање на просителите“, Рапсодија Хи, од *Одисеја* на Хомер (во должина од 501 стих) и кој е парадигматичен за хронотопот на одмаздата, насилството и за ревизијата на славното епско јунаштво од тројански тип.² Нашата аналитичка интерпретација, имено, покажува дека во *Одисејата* се деканонизира постариот („тројански“) воинствен образец на епосот востановен во *Илијадата*, и тоа преку ревизија на неколку епски доминанти – епското јунаштво, епскиот хронотоп, епската дистанца, нарација и реминисценција. *Одисеја/та* отстапува од епскиот образец на јунаштвото наследен *Илијада/та*.

Ревизија на епскиот канон

За да видиме што се ревидира во Одисејата, ќе потсетиме на некои својства на *епскиот праобразец*:

- епскиот дискурс се востановува врз проекциите на колективното сеќавање кое пак никогаш не е сосема девствено и наивно, но не треба да се игнорира и да се потценува (и тоа е предмет на толкување);
- вкрстување на колективниот со индивидуалниот предмет на опевање во една хибридна, митско-историска топка;
- од една страна, епосот чува остатоци од митскиот начин на мислење, но од друга – вклучува нови епско-историски елементи на мислење, при што создава нов мистифициран раскажувачко-поетски облик на естетизирани историски наративи;
- епската дистанца подразбира временска, вредносна и јазична оддалеченост од предметот на опевање;
- семантичкиот и филозофскиот контекст се шири од етно-културниот кон универзалниот простор, а етичкиот комплекс се предимензионира како есхатолошки;
- се актуализираат примордијалните слики на доброто и злото (на пр., белиот и црниот бог се актуализираат во некој јунак и антијунак). Тоа се прави со помош на некои препознатливи историзирани проекции (на пр. некои реминисценции на полубожествата се артикулираат во епски херои со идентитет кој инклинира кон идентитетот на рапсодот и на епскиот аудиториум);
- се стереотипизира сликата на светот, небаре е некоја автономна целина која ја чува својата автономност при различните актуализации;

² Во македонското издание на сс. 321–331.

- се клишетираат техниките на епскиот текст и на неговата реторика (рамките на текстот, позицијата на имплицитниот епски раскажувач, повторувањата, епските епитети);
- рецепцијата на епските творби подразбира некоја иманентна перформативност, сценичност и театралност. Во *Илијада* преовладува амфи/театралниот тип на сценично прикажување, додека во *Одисеја* филмичниот тип (се работи за динамичен авантуристичко-семеен жанр).

Ако хибридната митско-историска анамнеза е конститутивен принцип на епскиот *пре-раскажувачки* дискурс, тогаш следи заклучокот дека различните видови анамнеза конституираат различни типови епика. Во *Илијада/ta* и *Одисеја/ta* се забележуваат разлики во раскажувачкиот интерес, што пак упатува и на веројатноста дека тој возвраќа на еден поинаков интерес на аудиториумот, интерес кој се артикулира токму во врска со предметот на сеќавање, а со тоа и во врска со мотивот за заборав, за ретуширање, за прикривање на некои историски собитија. Различните *стилови на сеќавање* ги ревидираат владејачките епски канони и ги конституираат различните епски жанрови. Оттаму, воопшто не е небитно на што се сеќаваат епосите и како тоа го изведуваат! Епот е складиште на преосмислени наративи наследени од колективната меморија, митот и историјата. Различните облици на уметничка меморија ги востановуваат стилските и жанровските доминанти на епиката и покажуваат дека епиката не е жанровски компактна, како што вообичаено се мисли.

Дури и само една бегла споредба меѓу *Илијада* и *Одисеја* на Хомер покажува некои суштествени разлики меѓу нив по однос на нивната епска анамнеза, во поетичка и етичка смисла. Може да се рече дека во *Одисеја/ta* се присутни елементи кои ја дистанцираат нејзината поетика од онаа на *Илијада/ta*. Станува збор за некои постапки на дистанцирање од почетниот модел на епопеја. *Одисеја* се дистанцира од *Илијада* со тоа што го свртува фокусот од речиси полубожествено бојно поле и нему својствениот хронотоп на возвишеното херојство, кон еден малку попрофан хронотоп на авантуризмот – преведен како враќање од бојното поле и оддалечување од деифицираниот хероизам. Со идејата за херојот, како човечки тип на идеал, кореспондира квалитетот на благородноста воопшто (според типологијата на Шелер, *Етика*, в. Курциус, 1956, 277). Херојската енергија на Воинот е спиритуализирана, па не е само прашање на техника. Таа оди од своето средиште кон вишите благородни етички цели. Воинот е идеализираната варијанта на војникот. Воинот е хиперболизиран, обоготворен и култен облик/фигура на (обичниот) војник/воинственик.

Разликите меѓу поетичките конвенции на *Одисеја* и *Илијада* се, можеби, иницијални, но сепак важни индиции кои упатуваат на разликите

во владејачкиот културен систем. Тие укажуваат на различните идеологии и погледи на светот во една епоха, на различните етички вредности, на разликите во методите на меморирање на историјата и во востановувањето на колективната свест, на различните инструменти при диференцирањето на културните идентитети во општеството. Ревизијата на етичкиот кодекс е поттикната од трансформациите во владејачкиот религиски систем.³ Тој етички пресврт обично се поткрепува со соодветни промени во системот на поетичките конвенции: дестабилизација на епскиот амбиент со елементи на симболичен реализам, конфликт меѓу митското/епското и историското поимање на време-просторот... Ако гневот, лутината и јароста на херојот се сметаат за зародиш на епското мислење и пеење, може да се каже дека *Одисеј/Одисејата* е парабола за епски модел на свет.⁴ Но, од друга страна, претставата за епскиот херој се поврзува со неговата виша обоготворена, сакрализирана благородност, пожртвуваност, хуманост и моралност, но ако е така, тогаш *Одисејата* го покренува прашањето за атрибутите на јунаштвото, благородноста и моралноста. Имено, се поставува прашањето дали (типично) епскиот идеал на јунаштвото и на благородноста се во склад со собитивјата, постапките и идеите на Одисеј (и на Телемах) опишани во *Одисејата*?

Епската претстава за јунаштвото на Одисеј се поврзува, стереотипно, за авантурите на враќањето дома, поради, како што иронично вели Калипсо, „слепата страст повторно да ја види бедната татковина“ (Рабо 2002, 112). Иако е можеби цинично за еден епски јунак, сепак претставата за јунаштвото (херојството) во *Одисејата* е споделена меѓу Одисеј и неговата жена Пенелопа. Така, треба да се признае дека *Одисејата* на Хомер, всушност, има два носечки лика, едниот машки, другиот женски. Таквата структура на ликовите повлекува и соодветна структура на епот и на неговите содржински, па и стилски карактеристики. Тоа пак оди во прилог на нашата теза дека *Одисејата* отстапува од некои претходни епски конвенции присутни во *Илијада/та*. Во *Одисејата* епскиот интерес скршнува од образецот на воинствениот гнев и јунаштвото на бојното поле, во две други насоки: прво, спрема драматично-авантуристичките аспекти на (мапата на) патувањето/враќањето на јунакот дома (сфатени како две лица на еден ист топос познат под називот „одисеја“);⁵ и второ,

³ Без идејата за Бог и за бесмртноста не би имало морал – тоа е идеја на Иван Карамазов, врз којашто се темели светот на романот *Браќа Карамазови* на Ф. М. Достоевски (в. Ауербах, 530).

⁴ Ова потсетува на гневот на старозаветниот Бог ЈХВЕ (Јахве/Јехова), кој е извор на една библиска епопеја, трагизам, страв и на еден дискурс на моќта како архаична основа на секоја религија/конфесија.

⁵ Весна Томовска, во воведниот есеј кон македонскиот превод на *Одисејата* на Хомер на М. Д. Петрушевски, вели дека централниот мотив на епосот

спрема социјално-битовите аспекти на живеењето (етичкиот кодекс на епохата, култот на домашното огниште, почитувањето на семејните вредности, одбраната на честа на семејството, прелјубата, наследството, на традицијата). Тоа е во склад со соодветните промени кои се имаат случено во етичко-културниот систем во епохата по *Илијадата*, а кои се поврзани со понагласената богобојазливост, со стравот на народот од божјиот гнев, со зазорот од клетвата, зазорот од вишата правда,⁶ со нагласената свест за моралните слабости и забрани, со потребата од умереност, разбраност и разумност во постапките, со згрозеноста од прекумерната одмаздољубивост, со свеста за двојниот морал, свеста за разликите меѓу природата на жената, како и со моралните ограничувања/забрани на колективот.

Тоа пародизирање на древното епско јунаштво засновано врз *виши* колективни морални начела (одбрана на татковината, на слободата, на семејната и колективната чест и благосостојба) започнува уште со самата приказна за враќањето на јунакот од Троја во Итака. Враќањето на Одисеј, имено, се претвора во летаргичен отпор кон финалниот дел на враќањето, па повеќе е опсесивен порив по бесконечноста на враќањето одошто по изгубениот дом. *Odisejata* е испишана како порив по авантуристички, пустоловни доживувања, кои се компензација на домот. Со Одисеј владее, со години, поривот по заборав на врховниот мотив на враќањето. Тој едноставно како да заборава дека тргнал да се врати дома. Нему како да му е удобно во самото враќање, па гледа да потрае подолго. Така, би се рекло дека постои некој синхронизитет или смисловен дослук меѓу патешествијата на јунакот и пречките да се врати дома. Тие пречки на епски начин го одолжуваат враќањето, создаваат простор за оддалечување од главната цел на дејството, на јунакот и на враќањето. Имаме еден хибридризиран епски херој кој се враќа дома, ама така да се врати што е можно подоцна. Со таквата конструкција на прагмите во овој епос, јуначкиот епос е претворен во авантуристички роман во стихови во којшто има повремени интертекстуални траги од некогашните народни јуначки епови. Она кое во древните епски практики било проекција на врховната етичка и обоготворена вредност на јунаштво, во *Одисеја* е детронизирано, сеедно што во епосот е направен обид да се поткрепи со каноните на почетниот образец. Она кое некогаш било култно, хиперболизирано, мистифицирано и митизирано епско јунаштво, преобразено е во нешто кое е пореалистично, а сепак сè уште не е ослободено од фантастичноста на епските хиперболи и пара-

Одисеја на Хомер е одисејата, сфатена како „настан кој обединува две активности, долго патување и враќање дома“ („Одисејата на Одисеј“, 2009, 12).

⁶ Милош Н. Ѓуриќ укажува на фактот дека во *Odisejata* се употребува зборот богобојазлив во неколку наврати (Пеење шесто 121, Осмо 576, Деветто 176 и Тринаесетто 202), предговор кон *Одисеја*, Матица Српска 1977, 21.

боли. Фантастичните сегменти се задржани, но веќе вршат поинаква функција, повеќе авантуристичко-семејна, одошто епско-херојска.

Во својата актуализација во текстот на *Odiseja/ta*, епскиот пробразец започнува да се деконвенционализира и да се дезавтоматизира. Поетички гледано, нешто битно се случува во *Odiseja*, нешто кое ги ревидира наследените конвенции и создава простор за нови перцепции на големиот епски топос, и во просторна, и во временска, и во содржинска смисла (приказната, семантичките поенти, погледот на свет). *Odiseja* е пример за транзиција на класичниот антички епос во еден вид иницијален образец на авантуристички наратив во стихови кој с# уште не е сосем ослободен од традиционалните епски елементи, но веќе ги навестува новите наративни елементи. Во тој премин од еден во друг жанровски и стилски образец се случува дискретен наплив на еден – да го наречеме – антички реализам, с# уште неосвестен, плашлив, ама со очигледна волја да се артикулира и да заземе свое легитимно место во постоечката традиција. Во тоа надоаѓање на спомените на историската и човечка стварност, наспрема идеализираните и херметични слики на далечното херојско минато, се појавуваат секавања кои го дестабилизираат идеалот на епскиот јунак, а со него и култот на примитивното јуначко човештво.

Ако суб-жанровските и стилските конвенции се конституираат во корелација со владејачката поетика и политика на колективното и индивидуалното секавање, тогаш навистина е оправдано да се постави прашањето – од каде толку живописна меморија на одмаздничкото насилство на Одисеј и како е возможно, нешто кое е несомнено насилнички акт, да се восприема некритички – и во самиот епос и во рецепцијата на епосот – како признак на херојско честољубие и на култна етичка вредност? Приказната за настанокот на овој оглед започнува со забележувањето на некои внатрешни толкувања или екфрастични сцени, кои ја појаснуваат позицијата на Одисеј, наспроти бројните мистификации и заблуди кои ја следат рецепцијата и интерпретацијата на *Odiseja/ta* и кои ги занемаруваат овие *иманентни (х)ерминии* во самиот еп. Тука мислам на сигналите што ни ги дава епосот и неговиот автор за (бегло навестената, но очигледна) самосвеста на Одисеј за етичката некоректност на неговото одмаздничко дело. Прекумерната компензација на *загубената чест* ја губи целисходноста и добива карактеристики на задумен, па и апсурден чин. Прекумерноста на насилственото дејствување на Одисеј не може да се оправда со конвенциите на епската реторичка и поетичка мегаломанија. Одисеј, имено, веднаш по завршувањето на одмаздата врз просители заповеда да не остане никаква трага која ќе сведочи за насилството во домот на Одисеј, потем кога завршува и со одмаздата врз слугинките наредува не само да се

отстранат сите физички траги и сведоштва, туку и никој да не смее да зборува за овој чин, како да не се случил. Тој, исто така, не дозволува ни Пенелопа да се разбуди од „длабокиот сон“ во којшто таа е падната за целото време додека трае одмаздничката катарза. Пенелопа ја преспива драмата на суровата стварност, не е свидетел, па нема причина, во иднина, да се сеќава на она кое би можело да ја одврати од Одисеј. За неа Одисеј и понатаму ќе биде јунакот од Троја и благородникот од Итака.

Претставена е глетка во којашто Одисеј како да е вцашен од сопствените злодела! Дури и фактот дека тој одбива да се задлабочи со мислата над тој насилнички чин оди во прилог на тезата дека тој сака да ја потисне, што е можно побрзо, веднаш, длабоко во својата потсвест информацијата за прекумерното одмаздничко злодело, пред таа да се осмисли во збор, во приказна. Тишината или отсуството на приказна за злосторството тука се изедначува, епски, со отсуство на злосторството (не постои она кое не е прераскажано на другите)! Лукавиот Одисеј прави с# за да ги избрише сведоштвата, за да го осуети сеќавањето и с# она кое би следело со истото. Дури потоа, тој допушта да му пристапат преостанатите верни слугинки „како ништо да не се случило“, исполнети со нестварна идолопоклоничка восхит во нивните очи додека го гледаат својот господар. Дали можеби во нивниот поглед од сета восхит пред легендарниот јунак останал единствено стравот, оној страв на смрт кој се врежува во погледот и во душата, ако веќе не е врежан во приказната?

Авантуризмот на Одисеј е антички тип на номадски хронотоп на Балканот, комбиниран со неговиот природен контрапункт – домот, семејството. Споредено со *Илијада*, *Одисеја* веќе покажува поголем интерес за стварноста сега-и-тука, колку тој интерес и да е комбиниран со митски и многубошки мотиви. *Одисеја* конституира еден нов тип на легенда која не е типично епска, туку веќе содржи некои елементи на реалистичност. Впрочем, за реалистичноста на *Одисејата* веќе зборува Ерих Ауербах во својот есеј „Лузната на Одисеј“ (1968). Токму таа реалистична оптика ги овозможува елементите на тивка, дискретна профанизација на амбиентот во којшто се одвиваат епските собитија, како и елементи на пародизација и демитизација на наследениот епски јунак (Одисеј). Тоа повлекува серија нови моменти на опишување и приказ: бродскиот хронотоп, хронотопот на островот, хронотопот на авантурата – враќањето дома, оддалечувањето од херојскиот воен хронотоп и од херојскиот етички кодекс. Во *Одисеја* е создадена драмска тензија меѓу топосот на бродот/номадот и топосот на домот/жената. Овој вториов топос на жената-која-чека се претвора во сижеен возвратен одговор на квази-јуначкиот топос (номадскиот), при што се создава еден проективен, *битов психички и морален номадизам*. Самото

враќање (*родвижен рустолов*) е аналогон на чекањето (*статичен рустолов*). И кај едниот и кај другиот лик имаме надеж на враќање и страв од враќањето, желба за слобода, но и страв од слободата и нејзините последици.⁷ Одисеј и Пенелопа се нетрадиционален антагонистички пар на епски јунаци, а тоа значи дека веќе и самиот поим епско јунаштво се онеобичнува и се рedefинира.

Од *Одисеја* па натаму, епиката мора да смета на семејниот кодекс, а не само на кодексот на воената и воинствената етика. Оваа конфликтна тензија меѓу јуначкото и битовото (семејно) јунаштво функционира како тензија на релација свесно-потсвесно. Се блокира протоколот и трансценденцијата меѓу свеста и поривите, па се создава посебна форма на потисната свест, на свест чувана во сенката на неосвестените, неискажаните, неизразените, прикриваните, игнорираните и строго контролираните содржини на единката и на колективитетите (семејство, социјални групации, родови заедници, етнос, демос). Премногу долго потиснуваните пориви, на крај, без исклучок, се излеваат стихийно, насилно, катастрофално. Тоа излевање е облик на емотивна, сензитивна и психичка катарза која се насочува кон внатре или кон надвор, спрема субјектот или спрема другиот. Катарсата се интернализира и доведува до внатрешни изливи на психата (патолошки состојби, разорена психа) или се екстернализира и доведува, во епилогот, до конфликти и насилни дејствија од најразличен вид. Таквото прочистување на субјектот од потиснатото, кое е содржината на потсвесното, би можеле да го наречеме *негативна катарза*. Таквата разврска на митхосот во епосот не останува без последици врз стереотипот на славното епско херојство, па последователно ни врз самиот епски канон.

Топосот на насилството меѓу архетипот и епската актуализација

Се чини дека книжевната критика и историја во минатото биле рамнодушни спрема оние елементи кои ја деградираат општоприфатената слика на славното епско херојство, иако судејќи според многубројните интертекстуални реминисценции на *Одисеја/та*, не е изграден идолатриски однос кон неславните одмазднички дела на Одисеј.⁸ Долго време се

⁷ Одисеј е толку долго отсутен, што на крај, како што вели и самиот, во свеста/сеќавањето на најблиските се претвора во (обично) ИМЕ, дека од човек, од маж, од живо присутно човечко суштество во ИМЕ, во *присутна отсушност*.

⁸ Ќе потсетиме, сепак, на Данте Алигиери, кој во *Божествената комедија*, го сместува Одисеј мошне ниско во Пеколот (трпи тешка казна), поради неговите лукавства и лаги (фалсификаторите и лажливците вршат поголем престап дури и од убијците поради тоа што му се спротивставуваат на космичкото начело, па затоа и треба да бидат потешко казнети!).

смета дека Одисеј/Уликс единствен може да се спореди со Севс, затоа што „претставува урамнотежено херојство“, хармонија на војничка доблест и на мудрост“ (Курциус 1956, 283). Но, современата книжевна и академска критика веќе почнува да ја деконструира шокантната визија на епскиот хероизам на Одисеј во *Oduceja/ta*. Веќе имаме некои референтни текстови кои укажуваат на диспропорцијата меѓу стереотипот на јунаштвото и насилничките постапки на епските јунаци. Како илустрација, ќе го наведам овде примерот со Елизабет Драм (2004), која го обработува проблемот на амбигвитетот на насилството во *Oducejata* на Хомер и ја дијагностицира прекумерноста (немотивираноста) на одмаздничкото насилство на Одисеј и Телемах. Во нејзиното предавање одржано на Рид Колеџот, на 25 август 2004 година, таа се задржува на 22 Пеење на *Oduceja/ta* (XII, 478–501). Според Е. Драм, делот на одмаздата врз просителите е мотивиран и оправдан, но оној дел во којшто Телемах ги казнува неверните прислужнички на Пенелопа нема морално покрите, немотивиран текстуално и ги надминува рамките на заповедта на Одисеј (таа вината ја префрла врз Телемах), па може и треба да се смета за нерационален атавистички и насилнички чин. „Не сите инстанци на насилство се еднакви“, вели Е. Драм (2004), по повод разграничувањето на едното од другото одмаздничко насилство, а со тоа и на херојството на Одисеј од она на Телемах. Ако двигателот на одмаздата е честољубието и казнувањето на сите оние кои ја погазиле честа на Домот на Одисеј, тогаш би требало „текстуално“, епски, да биде мотивирана подеднакво и едната, и другата фаза на насилството (спрема просителите и спрема прислужничките). Тогаш зошто овој обид да се оправда насилството врз просителите и да се сочува недопрен стереотипот на херојството на Одисеј? Нашето толкување на 22 Пеење е порадикално и нема намера да ја префрли вината на Одисеј врз Телемах. Одисеј ја издава наредбата и Телемах ја извршува слепо, и толку ревносно што остава впечаток дека сосема се вживува во злосторството што го прави. Но, редно е да се потсетиме на некои фрагменти од ова пеење.

Епскиот дискурс ја покажува одмаздата на јунакот како реплика на неговата честољубивост, со што се затвора етичкиот комплекс на злоделата сторени во име на честољубието (честољубието се сугерира како морално покрите за одмаздничките постапки и кога тие надминуваат секоја можна мера). Мошне е симптоматичен и фактот што во херменевтиката на Хомеровиот авантуристички и семеен епос се потценува суровоста на одмаздата на Одисеј спрема сите актери во играта на заведувањето (вклучително и играта на Пенелопа) – Антиној, Амфином, Агелај, Амфимедонт, Евримах, Ефријад, Ефрином, Елат, Демоптолем, Лиокрит, Писандар, Полиб и др. Како да се толкува поколот над просителите и слугинките што го прави Одисеј, на денот на Аполон, под изговор на осве-

та/одмазда, порамнување на сметките и правда? Итриот Одисеј ја започнува осветата токму со итрина, од заседа, откако најпрвин ќе се преправи во туѓинец и ќе создаде илузија дека е еден меѓу другите просители, така што ќе ги изненади со наглиот пресврт-нападот во текот на гозбата, кога просителите се оставени без штит и без копје.

Нестереотипната претстава за Одисеј го покажува одмаздољубието на лукавиот, гневниот и немилосрдниот Одисеј и не се исцрпува само со индициите што ги наоѓаме во *22 Пеeње*.⁹ Имено, воинствениот јуначки хронотоп кој е доминантен во *Илијада/та*, во *Одисеја/та* е поместен од центарот кон маргините на епосот. Поради тоа, митхосот се врзува за деградацијата на поимот јунаштво преку востановување на некои супститути на стереотипот на славното епско јунаштво. Во *Одисеја/та* е видлив зазорот пред јунаштвото кое е на залез. Прекумерната *задумна одмазда* на Одисеј и Телемах е парадоксална проекција на една неславна постапка на славниот епски херој. Од тие причини, *Одисеја/та* (во споредба со *Илијада*) може да се толкува како ревалоризација на епскиот кодекс на јунаштвото и, аналогно со тоа, како ревизија на владејачките канони на епската книжевност.

22 Песна „Убивање на просителите“, *Рародија Хи*, од *Одисејата* на Хомер е *хронотоп на осветата*, обележан од насилството, прекиот суд, гневот и злото, губењето на разумот. Убиството го прави епскиот јунак, легендарниот Одисеј, неговиот син Телемах и нивната мала верна придружба од еден свињар и еден говедар. Овде дури и не се работи за херојска одмазда на честа на јунакот и на неговото семејство, туку за освета која ги надминува границите на хеленскиот, епскиот и митскиот морал, и ги доведува во прашање категориите честа и честољубие. Епското опевање на насилството во *Одисеја* на Хомер сведочи за едно специфично епско сеќавање и за еден епски код на етички норми, кој е навидум сосема изолиран во просторот и времето, навидум е залутан во човечката цивилизација и туѓ на човечките идеали, ама всушност е проекција на една цивилизацијска константа. Разликата е само во тоа што низ историјата се менуваат јавните интерпретации на насилството, самото насилство како феномен е постојан и има антрополошки или трансисториски карактер. Во *Одисеја*, одмаздата не е обичен придвижувач на нарацијата, туку има и друга цел, да упати на фактот дека во овој еп се прекодира претходниот епски образец на славно јунаштво.

Строгите морални норми за херојство, за честољубие, за храброст и за бестрашност, служат често како изговор за тешки злосторства и

⁹ Меѓу другото, симболиката на самото име на Одисеј претставува имплицитна актуализација на *αρχετυπο* на *σεπ* човек, на *λυτκο* (ранлива, прекумерна, неконтролирана суета) и се впишува во заплетот на епот.

насилства, за нехумани дела, за безумни дела. Моралните (општествени и верски) закони ги поттикнуваат злосторничките дела, ги прикажуваат/ги толкуваат и ги оправдуваат како судбински неизбежни и, така, им даваат некаква (квази) смисла на злосторствата. Такво е грозоморното насилство, таков е ритуалниот чин на одмаздата, таков е поколот што го врши Одисеј, во придружба на син му Телемах, Евмеј и Филетиј. Одисеј и неговата верна придружба ги убиваат десетиците просители и слугинки на неговиот имот, под претекст на праведна одмазда и заслужена казна. Ова „естетизирано“ насилство, опеано во XXII-то Пеење на *Одисејата*, е најавено уште во првото пеење, смислено од мудрата зеленоока Атина, претскажано од Тиресиј, а изведено од Одисеј и од неговата малобројна придружба. Тоа насилство можеби и се објаснува од перспектива на епско-легендарниот поглед на свет, од аспект на специфичното епско сеќавање, на мистификаторската симболичка меморија и на колективната амнезија на злоделата врз коишто се засновани повеќето славни херојства, но не може да се оправда од цивилизациско-хуманистичка гледна точка.¹⁰

Многукратните убиства извршени брутално за само еден ден, под изговор на праведна и честољубива одмазда врз дрските просители и нелојалните слуги, попримаат размери на садизам (кога, на пр., Одисеј им наредува на Евмеј и Филетиј да го мачат Мелантеј *душоболно* цела ноќ, сè додека не умре /171–204/¹¹ или кога Телемах заповеда, а и самиот ја извршува таа заповед, да се мачат неверните и раскалашните слугинки на смрт, 22 *Пеење*, 463–473), па не можат да се оправдаат напосто со волјата на боговите и потребата да се воведо одново изгубениот ред во домот (Елизабет Драм, 2004).¹² Факт е дека Одисеј на едно зло одговара со друго,

¹⁰ Од позиција на неверникот, злосторството е неизбежно, па дури има и смисла. Злосторствата направени во име на правдата, моралот и честољубието се закана за хуманоста, произлегуваат од темните води на несвесното, на поривите и насилственоста на човекот и на човечката заедница.

¹¹ Се работи за шестата сцена и стиховите 173–178:

„Вистина, јас и Телемах мој, просителите горди
ќе ги задушме в куќи, иако напаѓаат мошне.
Вие, пак, носе и раце од горе свртете му нему,
внатре фрлете го в клед, та стиснете ја вратата назад;
него во фортома, пак, исплетена врзувајќи,
таму на вишниот столб извлекете го, в гредите горе,
долго да остане жив и да бољки тој претешки трпи.“

¹² Одисеј ги поштедува од смртната казна само пејачот Фемиј и гласникот Медон, што исто така има одредена симптоматична семантика по однос на толкувачката традиција врзана за *Одисеја* на Хомер (како покритие за оваа милост/-

пожестоко, и дека во *Odiseja/ta* се опева обредната одмазда, ритуализацијата на злото, небаре злото е природно, а одмаздничкото насилство оправдано и прашање на морална доблест. Епосот сведочи и за улогата на Атена, која преобразувајќи со од една во друга фигура (облик, лик), го бодри Одисеј да го заврши до крај, без двоумење и со најголема можна жестокост, делото на одмаздата. Таа е епски конвенционализиран претставник на моралниот и на казнениот закон, па го става насилството во рамки на логична, каузална и праведна постапка. Всушност божицата Атена е параболоа на државниот закон или ред кој ги регулира санкциите на насилството и покажува дека насилството е константа на човечката цивилизација, толку многу законите се фокусирани врз насилството во најразлични облици. Или, како што вели В. Софски, во својот есеј за насилството (1998) „Насилството е постојано примордијално. Законот не е ништо друго освен систематизација на насилството“ (цит. кај Елен Фрапа, 33). За многу цивилизации, не само за античката, разноразните варијации на вендетата немаат алтернатива во светот на прошката и разумниот дијалог. Логосот не секогаш е примарно цивилизациско начело затоа што често отстапува пред начелото на крвта. Во очите на Одисеј, како и во очите на божицата Атена, *зло е нелојалноста на прислужниците, раскалашноста на просците, нерочитувањето на Пенелора (обесчестувањето на неговата сопруга), орседнувањето на неговиот дом, прејудиицирањето на неговата смрт... На таквото зло тој возвраќа со прека смртна казна и мачење на смрт*. Неговите раце се облеани во крвта со којашто тој сака да ја задоволи својата суета, да ја намали тензијата на своето несвесно и да го возобнови редот на Итака, во неговата Куќа. Тоа повторно воспоставување на ‘Ред и закон’ во семејството и во кралството се исчитува како Добро и потсетува дека многу морални вредности се релативизираат кога ќе се најдат надвор од нивниот систем, односно дека се идентификуваат во корелација со нивните опозити, во даден социјален и културен контекст.

Тука се отвора прашањето на предимензионираноста на одмаздничкото насилство, на казната, на возвратните мерки. Неспорно е дека виолентниот и брутален одговор на Одисеј е прекумерен. Воопшто, идентитетот на Одисеј е неразвоен од претставата за *прекумерноста* – прекумерно долго отсуство од дома без да се објави, прекумерно долго во скутот на Калипсо, прекумерен гнев, прекумерна носталгија, прекумерна бру-

прошка, поетот и гласникот се повикани да ги опејат собитијата со поколот на просителите и на слугите во домот на Одисеј како славно и праведно дело. Одисеј со овие зборови му се обраќа на Медон (372–374):

Не бој се ти, зашто овој те спасил и откинал веќе,
за да во умот си разбереш ти и на друг да му кажеш,
како од лошото, мошне е поарно доброто дело.“

талност, прекумерна вештина, прекумерна одмазда. Токму таа прекумерност и го преобразува Одисеј од обичен благородник и воин во необичен епски херој со, можеби, *пародирани митски својства*. Токму таа *прекумерност* и ја структурира *Одисејата* како епос кој ги надминува границите на епското и завлегува во трагичкиот простор на вишите начела, на светите жртвувања и саможртвувања, на задумниот хероизам, простор кој го прави преминот од сликовното кон поимното доживување на светот (кога и самиот поим етос од индиција на „нарав или куд“, се преобразува во ознака на карактер со морални својства/етхос, за што зборува Олга Фрајденберг).

Се работи, имено, за убиство на коешто му претходи чин на измачување. Самиот Одисеј тоа го нарекува „вадење на душите“. Пред да се убијат прислужничките на Пенелопа, Одисеј наредува тие да бидат мачени сè додека не им излезе душата. Токму ваквата одмазда преку мачење или класична тортура, го фрла епскиот чин на гневно одмаздување во сенка. Токму налудничавиот порив да се измачуваат слугинките чијашто вина веќе сама по себе е доведена во прашање, кои се најлесен плен за одмазда и за манипулација, кои се тукуречи недостоен соперник на херојскиот лик од Тројанската војна, на Одисеј, некако ни по ранг ни по дела не се доживуваат како уверлив предизвик за распаметеното мачење и крвавото убиство. Тие, згора на сè, се голораки, ненаоружани суштества, кои немаат ни оружје, ни сила, ни ранг, ниту пак шанса за амнестија преку исповед и изложување на својата приказна, која останува засекогаш да биде неизречена, нема, непозната (само ја претпоставуваме, стереотипно, нивната деградирачка приказна, но не ѝ даваме гласност). Тука, имено, се поставува прашањето за нивната злоупотреба, па дури и за опцијата дека тие се жртви на односите меѓу господарите на дворот на Одисеј, а пошироко и во/на Итака. Тортурата над робинките, при отсуство на било какво сожалување над немоќните робинки кои, впрочем, секогаш можат да бидат лесен плен на злоупотреби од секаков вид, ја делегитимира епската храброст и на Одисеј и на Телемах.

Ќе наведеме неколку примери на амбивалентното, антихеројско однесување на епските ликови од *Одисејата*. Одисеј им заповеда на своите придружници да ги доведат дванаесетте неверни слугинки кои воделе љубов со просителите, да им наредат да ги изнесат надвор труповите на убиените просители, потем да ги изведат на сила надвор, па да ги исчистат крвавите маси и подови, па да ја средат сосем целата куќа, потем да ги истераат на место од кајшто „не можат нигде да бегаат“ –

помеѓу кубето баш и оградата цврста од дворот,
и да г' истепате сите, со мечови долги и остри,

души д'извадите ним, да забораваат на Афродита,
под просителите што се милувале, скришум лежејќи.

Телемах одбива да им пресуди „чесна смрт“ на робинките, туку одбира, по своја волја, да ги мачи дури и повеќе одошто се очекува од него. Тој ги врзува со јаже

„... за столбот од кубето големо; опколувајќи
г'истегнал горе, ни една да не допре земја со носе

(тука следи епска компарација)

... Околу сите / вратови имало јамки, за најмачно тие да умрат;“

На Мелантеј, когошто го влечеле низ тремот и дворот:

„му г'одрежале носот и ушите с'немила бронза,
та му г'откорнале срамот и жив го дале на пците,
по раце него и носе, со срдито срце го биле...“

Дури тогаш тие го завршуваат „делото“ на прекумерната одмазда. Тоа е одмазда во којашто има вишок чудовишност, што генерира тортура над другиот лишена од прагматични импликации а преполна со уживање во мачењето како такво. Во неа гледаме свест за етичка и емотивна радикализација на тортурата, вклучително и за професионален перфекционализам, поврзана со тенденцијата да биде „совршено“ изведена за да биде достоинствена за уживање. Во тој миг на уживање во совршената тортура човекот се преобразува во свер (монструм), јунакот во антијунак. Човечката цивилизација е, од самите почетоци до денес, обележана од присуството и упадите на злото и насилството кое не доаѓа од страна, туку кое доаѓа од самиот човек, кое му е нему својствено и кое се манифестира толку жестоко колку што е поголема потребата да се компензираат некои други аспекти на егзистенцијата, колку повеќе се потиснувани и одлагани поривите на страв, завист, незадоволство, несреќа, пониженост, колку повеќе се минимизира онеправданоста, колку повеќе расне фрустрираноста поради стратегиите на омаловажување, конвертирање и негирање на идентитетот (или прикривање), колку повеќе се карневализира историската вистина, колку повеќе расне колективната и индивидуалната анксиозност и чувството на немоќ, на ништожност, на апсурдност (при што сè станува можно и допуштено, сè се релативизира до безумие).

Вишокот насилство во 22-то пеење од *Одисеја* на Хомер е пролог во една нехеројска историја на човештвото, која не заслужува да биде епски воспевана, иако вреди да се прераскаже, за човештвото да се соочи со

својата кривка човечност, со својата Сенка на сверството (Лукавиот!), со својот архетип на анти-човек и на Не-Човек. Тој топос на нејунаштво и нечовечност се јавува како последица на отсуството на виша хуманизирана и цивилизирана свест дека е неопходно да се трансцендираат атавистичките пориви на геноцидната одмазда (за) да се сотре егзистенцијата на *другот* (не само противникот, туку – радикално – и на потенцијалниот противник, и секој оној кој не ја покажал очекуваната доза на лојалност). Тука, во тој топос на деформирано јунаштво или квази јунаштво, се чини дека епскиот пејач прави една дистанца од епскиот прототип на славниот јунак кој се бори и гине за вишите колективни цели на својот народ и на својата заедница, значи за доброто на другите. Епскиот пејач како да сакал свесно да ја развие сликата на одмаздата до крајни непојмливи граници, за да може да каже, меѓу редови, дека поимањето на епско-митското херојство е доведено во прашање токму врз примерот со Одисеј. Сјајот на херојството потемнува пред сликите на распаметениот јунак опседнат со поривот да се одмазди по секоја цена и не бирајќи средства (всушност, бирајќи го садистичкиот облик на одмаздничко казнување). *22-то Пеење* е горчлива, саркастична пародија на стереотипот на античкото хеленско јунаштво кое се претвора во несвесно предадена приказна за Лукавиот!

Епилог:

22-то пеење на *Одисеја/та* денес, повеќе од било кога до сега, го поставува прашањето на апсолутната морална оправданост и на целисходноста на одмаздата, во контекст на практиките и политиките на амнестијата (прошката) на злосторниците и на злосторот. Прво, се поставува прашањето за идентификацијата на злосторот и на злосторниците, потем прашањето дали мора *нужно* на злото да се одговори со зло, како да се одмери големината на злото за да може да се одмери големината на одмаздата, како може да се најде некоја разумна мера меѓу прошката и казната? Дали навистина казната врши функција на регулатор за да се избегне на подолг рок одредено насилство? Дали отсуството на казна (амнестијата без јавно признавање на вината за направеното насилство) всушност е само увод во ескалацијата на истото насилство (кога ќе се види лесен плен, напаѓачот не се воздржува, напротив, го презира пленот и поради тој презир дека жртвата и не заслужува да постои, со леснотија ја елиминира од сцената на историската стварност)!

РЕФЕРЕНЦИ

Auerbah, Erih. 1968. "Odisejev ožiljak". *Mimezis. Prikazivanje stvarnosti u zapadnoj književnosti*. Beograd: Nolit, 7–29.

- Curtius, Ernst Robert. 1956. *La Littérature européenne et le Moyen-âge Latin*, I & II. Paris: Presses Universitaires de Paris. (Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter 1948).
- Crignon, Claire, ed. 2000. *Le mal*. Paris: Flammarion.
- Drumm, Elizabeth. 2004. "Ambiguity and Violence in the Odysse" (Предавање на Reed College, August 25, 2004).
- Derrida, Jacques. 1980. *La Carte postale – de Socrate à Freud et au-delà*, Paris: Flammarion.
- Frappat, Héléne, ed. 2000. *La violence*. Paris: Flammarion.
- Fénelon. 1698 [1699]. *Les Aventures de Télémaque*, Paris: Flammarion, цит. преку Софи Рабо.
- Frejdenberg, Olga Mihajlovna. 1987. *Mit i antička književnost*. Beograd: Prosveta.
- Хомер. *Одисеја*. 2009. Превод на Михаил Д. Петрушевски. Скопје: Магор.
- Jung, Karl Gustav. 1978. Transcendentna funkcija, *Dinamika nesvesnog*, tom. br. 1. Beograd: Matica Srpska.
- Lotman, Jurij Mihajlovič. Odisejevo putovanje u «Božanstvenoj komediji», *Odjek (!)*.
- Marivaux. 1972. *Iliade travestie [1716] & Telemaque travesti [1736]*. Paris: Gallimard, цит. преку Софи Рабо.
- Rabau, Sophie, ed. 2002. *L'Intertextualite*. Paris: Flammarion.
- Рабо, Софи. 2006. *Дијалог на интертекстуалности*, прир. од Жан Бесиер, Филип Дарос и Катица Ќулавкова. Скопје: Ѓурфа.
- Sofsky, Wolfgang. 1998. *Traité de la violence*. Paris: Gallimard. [Wolfgang Sofsky, *Traktat über die Gewalt*, Frankfurt am Main, S. Fischer, 1996]
- Sofsky, Wolfgang. *L'ère de l'épouvante. Folie meurtrière, terreur, guerre*, Paris, Gallimard, 2002. [Wolfgang Sofsky, *Zeiten des Schreckens. Amok, Terror, Krieg*, Frankfurt am Main, S. Fischer, 2002]
- Svensen, Laš Fr. H. 2006. *Filozofija zla*. Beograd: GeoPoetika.
- Taufel Venio. 1990. *Odisej in sin ali Svet in dom*. Ljubljana: Slovenska knjiga.

Katica KULAVKOVA

**EPIC VIOLENCE:
POETICS AND ETHICS OF VENGEANCE IN HOMER'S ODYSSEY**

(Summary)

In this paper we intend to deconstruct critically the poetic and ethical aspects of the epic stereotype of bravery, and implicitly the stereotype of violence. For that purpose we shall focus on the Book XXII in *Odyssey* entitled 'The Killing of Suitors', (about 501 lines) which is paradigmatic for the chronotope of vengeance and violence, and for the revision of the glorious epic bravery of Trojan type.¹³ Namely, through revision of several epic dominants – epic bravery, epic chronotope, epic distance and narration, and epic anamnesis (recollecting as an autonomous function, but also as a rejoinder to oblivion) – our analytic interpretation reveals that the older (Trojan) military model of epos, established in *Iliad*, was de-canonized in *Odyssey*. The interpretative concern of this essay is focused on the ethical dimension of violence and its performances in the context of the poetics of ancient epos.

Key words: epic conventions, bravery, violence, stereotypes, revision, *Odyssey*, Homer, ethics, poetics

---

¹³ In the Macedonian edition, pp. 321–331.

Mi odrag M. TODOROV I]

I NDO-EVROPSKI HI DRONI MSKI OSNOVI
VO MI KENSKI OT GR^KI

Pri dones na akademi k prof . d-r Petar Hr. I l i evski
vo rasvetl uvaweto na hi droni mski te leksemi *ab- 'voda, tok',
*ap- 'voda, tok', *ak^w- 'voda'

Akademi k prof . d-r Petar Hr. I l i evski , pove}e pati i vo pove}e navrati pi { uval za oddel ni hi droni mski osnovi rasprostraneti vo i ndo-evropski ot jazi ~en areal . Osobeno se zapi ra na hi droni mski te leksemi *ab- 'voda, tok', *ap- 'voda, tok', *ak^w- 'voda' i go i stra` uva ni vni ot i stori ski razvi tok zapazen od najstari te pi smeni svedo{ tva pa s# do denes.

Konstati ra deka po odnos na ovi e i ndo-evropski hi droni mski osnovi stanuva zbor za dva razli ~ita korena *apa- 'voda, reka' i *ak^wa- 'voda' dodeka za *ab- 'voda, tok', smeta deka e edna podvari janta i ska` ana preku opozi ci ja po zvu~nost : bezvu~nost t.e. *ab- : *ap-.

I zveduva zakl u~ok deka i .-e. *ap- 'voda, reka' e karakteri sti ~en za pove}eto jazi ci od satemskata i centumskata jazi ~na zaedni ca, za{ to svedo~at vokal ski te al ternaci i *ap*-: *op*-: *up*- (cf., sti nd. *āpa*, avest. *afs*, het. „*ap(a)*, l uv. „*apinni*, gr. '**Ap..dwn**, '**Ap..danoj** odnosno, '**Hp..danoj**, li tv. *upe* vo *Nar-upe*, latv. *upe* vo *Kak-upis*, germ. *Uppia*, **Kak-úparij** vo Si ci li ja i **Up.a**, "**Upioj** vo Trakija, toh. *āp* i dr).

I sti ot ovoj i .-e. leksem *apa- 'voda, reka' so vokal ski te al ternaci i *a*: *o*: *u* e zapazen vo sl ovenski te jazi ci od Bal kanski ot Pol uostrov. Poseben pri dones vo taa smi sla, pretstavuvaat negovi te eti mol { ki i stra` uvawa posveteni na makedonski te hi droni mi Opaja, Opae, Openi ca, Opi l a i Upi ja.

Zabel e` uva, deka nekoj hi droni mski f ormi od ovo j i.-e. leksem **apa-* 'voda, reka' vo sl ovenskata jazi ~na sredi na proni knal e od jazi ci te koi se zboruval e na Bal kanski ot Pol uostrov, pred ni v-noto dosel uvawe, (cf. lat. *Colapis*, *Calapius*, novi ot nazi v *Culpa* od kogo e denes srp-hrv. Kupa 'Kri va Reka', st. makedonski hi droni m *Apilas*, no i '**Ax..opa** 'Crna Reka').

Za leksemot **ak^w*- 'voda', konstati ra, deka e karakteri sti ~en za govori te od severo-zapadnata i jugo-i sto~nata jazi ~na sredi na, (cf. got. *aha*, germ. *Ache*, angl. *īg* vo *Island*, stnorr. *á*, lat. *aqua*, het. *akwanzi*, luv. *ahw* i dr.). A po odnos na potekloto, poznati se pove}e razli~iti nau~ni hi potezi i teorii.

Spored edni, stanuva zbor za keltsko-germansko poteklo i vlijanie, spored drugi, za ilirski supstrat ili pak za prezemena forma od osko-umbri ski ot dijal ekt. Melutoa, i.-e. leksemot **ak^wa* 'voda', koj e dokumenti ran vo hetitski ot iluvijski ot jazi k upatuvana zaklu~ok deka tamu nemame ni tu keltsko, ni tu pak nekoe drugo vlijanie od navedeni te jazi ci.

Etimolo{ koto re{ enie po odnos na i.-e. leksemi te **ak^w*- 'voda' i **ap-* 'voda, reka', akademi k P. Hr. I lievski go bara vo ni vnata opozicija, za koja pretpol aga deka poteknuva od najml adata f aza na indo-evropski ot jazi k, a za koja se vrzuva onomatopejata mnogu bli ska do detski ot jazi k. Zatoa, pretpol aga deka vo i.-e. jazi k moral o da ima i eden hi droni mski leksem so dolg vokal *ō, t.e. pokraj **ap-* 'voda' > gr. **apa** treba da ima i eden i.-e. leksem **ōk^wa* 'voda' > gr. *ωπός*, a kako dokaz za toa toj go poso~uva primerot od sanskr. *āpah* 'vodi' (nom. pl) nasproti *apas* (acc. so kratok vokal *a*).

Vo pri ra~nici na gr~ki ot jazi k, pred de{ if riraweto na mi kenskoto l i nearno Be pi smo, se smeta{ e deka se zastapeni samo hi droni mski te leksemi, i.-e. **H₂eb-* : **H₂ep-*, dodeka i.-e. **H₂ek^w*- 'voda', kako takov otsustvuva ili vo krajna mera se vrzuva za i.-e. **H₂ep-*, (cf. '**AmisŎj** od i.-e. **ab-ni-syo-*, **Mšss-apa** < i.-e. *mess-H₂epa, '**Ap..dwn** '**Ap..danoj** odnosno, '**Hp..danoj**, od i.-e. **H₂epi-* i '**As-wpŎj**, '**In-wpŎj** od i.-e. **H₂ep-* kako vtor sostaven el ementi dr.)

Po odnos na zastapenosta hi droni mski te osnovi i.-e. **H₂eb-*, i.-e. **H₂ep-* i i.-e. **H₂ek^w*-, mi kenski te svedo{ tva poka` uvaat oddel ni sovpa|awa no i otstapuvawa vo odnos na kl asi ~no gr~ki ot jazi k.

Sovpa|awat a se sostojat vo toa { to ovi e hi droni mski leksemi se dokumenti rani vo mi kenski ot gr~ki.

i.-e. **H₂eb-* 'voda, reka', se sre}ava na pl o~ki te od Knosos (KN), (cf., *a-mi-ni-so/Amnisos*: '**AmisŎj** < **H₂eb-n-is-yo-*, potoa vo *a-mi-ni-so-de*

/Amnison-de/: gr. **'Amnison de** (acc. direc), *a-mi-ni-si-jo/Amnisoil*: gr. **'Am.soi** (etni kon adj. nom. pl. m.), *a-mi-ni-si-ja/Amnisail*: gr. **'Am.sai** (etni kon adj. nom. pl. f.), Pilos (PY) *a-mi-ni-so/Amnisos*: **'Amisòj**. Za-uduva f ak-tot { to i.-e. koren **H₂eb-ni-syo-* se javuva i na Peloponez, nasproti uveruvawata deka toj e karakteristi~en samo za ostrovot Krit. Mi kenski te primeri upatuvaat na zaklu~ok deka ovoj hi droni mski leksem bil rasprostranet vo mi kenskata epoha.

i.-e. **H₂ep-* 'voda, reka'. Na natpisi te od Pilos (PY) ovoj leksem **H₂ep-* 'voda, reka' e zapazen kako vtora sostavna komponenta vo toponi mi te: *me-ta-pa/Met-apa*: gr. **Mšt-apa**; *me-ta-pa-de/Met-apan de*: gr. **Mšt-apan de** (acc. direc); *me-ta-pi-jo/Met-apioi*: gr. **Mšt-apioi** (etni kon nom. pl. m); *me-sa-po/Mess-apos*: gr. **Mšss-apoj** ~ **Messapšai**.

Osven toa, na natpisi te od Pilos se javuva i formata *e-wi-ri-po/Ewripos*: gr. **EŪr<poj**, odnosno nejzini etni kon (nom. pl. f) *e-wi-ri-pi-ja/Ewripiiai*: gr. **EŪripai**. Dolgi ot vokal -<- vo **eŪr<poj** se smeta deka poteknuva od ablativna stepen na vokal ot [ā] od i.-e. leksem **āp-*. Vo Knosos (KN), Mi kena (MY) i Teba (TH) ovoj i.-e. leksem **āp-* ne se javuva ni tu samostojno, ni tu kako vtora sostavna komponenta.

i.-e. **H₂ek^w-* 'voda', e dokumentiran kako na natpisi te od Knosos (KN) taka i na natpisi te od Pilos (PY), so labi ovelarni ot prizvuk **ak^w-* (cf., *a-so-qi-jo/Asōq^wios*: gr. **'Asēpioj** (m. li~no ime nom. sg) kako izvedenka od 'Ασωπός. A vo Pilos *a-so-qi[ ]/Asōq^wi[as]*: gr. **'Aswp.aj** (etni kon nom. sg. f.) i zvedenka od 'Ασωπός.

Razlikite ili otstupuvawata pome|u i.-e. **H₂ep-* 'voda, reka' i i.-e. **H₂ek^w-* 'voda' se od edna strana, vo dol`inata na vokalite [ā i ō] vo **'Ap..dwn**, **'Ap..danøj** i **'Hp..danøj**, a od druga, vo labi ovelarni otrefleks [-*k^w-] vo 'Ασωπός.

J. Pokorny, *IEW*, str. 51, smeta deka i.-e. leksem **ak^wa* 'voda', ne ja isklučuva mo`nosta deka vokal ot [a] mo`e da poteknuva od laringal ot [H], t. e. **ak^wa < *Hk^wa* 'voda'. Vo toj slu~aj laringal ot [H] kako takov mo`e da enositel na vokal skata oboenost *\*H > a* ili *\*H > o*. Ottamu, ako se sledi tezata na akademi k P. Hr. I l i evski, po odnos na dol`inata na vokalite [ā i ō] vo gr~ki te hi droni mi **'Ap..dwn**, **'Ap..danøj** i 'Ασωπός, vo ni vnata po~etna i sredi { na pozicija, mo`e da se smeta deka e dobi ena kako refleks na laringalite [**H₂ > a*, **H₃ > o*] koga ti e }e se najdat vo odredeni pozicii.

I meno, laringalite [**H₂ i *H₃*] vo gr~ki ot jazik, koga }e se najdat vo pozicija zad poluvokalite [**i/*j i *u/*w*], vo sredi { na pozicija, [**iH₂-*, **iH₃-*, **u/wH₂-*, **u/wH₃-*] poluvokalite [**i/*j i *u/*w*],

se odnesuvaat kako pravi sl ogotvorni sonanti. Ti e vo kontakt so laringalite [$*yH_2$, $*yH_3$, $*wH_2$, $*wH_3$] stanuvaaat nesl ogotvorni gl a- sovi, a laringalite se vokali ziraati preminuvaat vo dolgi vokali [$\bar{a}$ i $\bar{o}$], t. e. [$*y\bar{a}$, $*y\bar{o}$, i $*w\bar{a}$, $*w\bar{o}$].

Vakvata pojava se narekuva prekr{ uvawe na laringalite (laryngeal breaking). Na toa upatuvaaat pri merite od gr~ki ot jazi k: i .-e. $*proti-H_3k^wo-$ > $*prot\bar{y}\bar{o}k^wo-$ > gr. $\pi\rho\acute{o}\sigma\sigma\omega\pi\omicron\nu$ 'lice', sti nd. $pr\acute{a}t\bar{i}ka$ 'lice', toh. B $prats\bar{a}ko$ 'gradi'; i .-e. $*(s)liH_3-to-$ 'sin': gr. $\lambda\omega\tau\acute{o}\varsigma$, mak. sliva; srp-hrv. $\bar{s}ljiva$; i .-e. $*g^wiH_3-wo-$ 'i vot' > $*g^wy\bar{o}-wo-$ gr. $\zeta\omega(\#\acute{o}\varsigma$, sti nd. $\bar{j}\bar{i}v\acute{a}s$. Pojavi na prekr{ uvawe na laringalite, se zapazeni i kaj eden i sti .-e. leksem, (cf., $*g^heluH_3neH_2$ 'elka' > gr. $\chi\epsilon\lambda\acute{\upsilon}\nu\eta$, mak. 'elka, srp-hrv. $\bar{z}elva$ ('elka), nasproti, $*g^heluH_3neH_2$ > $*g^hel\bar{o}neH_2$ > gr. $\chi\epsilon\lambda\acute{\omega}\nu\eta$ 'elka' ili $*HyuH_3smeH_2$ > gr. $\zeta\acute{\upsilon}\mu\eta$ 'kvasec' sti nd. yus , lat. ius 'kvasec', nasproti, $*Hy\bar{o}smos$ > gr. $\zeta\omega\mu\acute{o}\varsigma$ 'juvka, supa' i dr.)

Ottuka hi droni mi te 'Aσ-ωπός, 'Iv-ωπός i A,,σ-ωπός ne ja i skl u- uvaat mo` nosta i sti te da se objasnat preku tezata za prekr{ uvawe na laringalite. I meno, ovi e hi droni mi se dvosl o` ni, i zvedeni od gr~ki te formi: **Ysij** 'ti wa od moreto, kal' od i .-e. $*nsi-$, **eUrUj** '{ i rok' od i .-e. $*H_1wru-$, **,ni-** 'studen, zi ma' od i .-e. $*eini-/oini-$ i **a,sij** 'brz, silen, izbuvi v' od i .-e. $*oysi-$ i leksomot $*H_3k^wo-$ 'voda'.

So drugi zborovi, po pat na prekr{ uvawe na laringalite, mo` e da se dopu{ ti deka se i zvedeni hi droni mi te:

$*asi-H_3k^wo-$ > $*asy\bar{o}k^wo-$ > gr. 'Aσωπός 'Crna Reka'.

$*eini-H_3k^wo-$ > $*ini-H_3k^wo-$ > $*iny\bar{o}k^wo-$ > gr. 'Iv-ωπός 'Studena Voda ~ Studen~ica', sp. makedonski toponim 'Studena Bara', no i angl. *Colebrook* 'Studen potok' od *cool* 'studen' i *brook* 'potok'.

$*oysi-H_3k^wo-$ > $*ays\bar{o}k^wo-$ > gr. A,,s-ωπός 'Brza Reka, Bi stri ca'.

Ovde treba da se odbel e` i deka hi droni mot A,,s-ωπός 'Brza Reka, Bi stri ca' i maat svoja paral el a vo obrazuvawata so i .-e. leksem $*H_2ep-$ 'voda, reka' kako vtor a sostavna komponenta. I meno, vo gr~ki ot jazi k se javuvaat ni vni te dubleti A,,s-ηπος od $*ays-\bar{a}po-$ < $*aisi-H_2epo-$.

Ottamu dol ` i nata na vokali ot [ $\bar{a}$ ] vo po~etna pozicija vo 'Ap.. dwn 'Ap..danoj i 'Hp..danoj, ne ja i skl u-uva mo` nosta deka e dobi en od spomnatoto prekr{ uvawe na laringalite, toga{ koga is~eznal a prvata komponenta od sl o` eni ot hi droni m.

Vo toponi mi jata, pod termi not *Linguaglossa* komponenti te koi u~estvuvaat vo formi raweto na hi droni mot, prvata ili vtorata, naj~esto go objasnuvaat zna~eweto { to ednata od ni v go i ma vo dru-

gi ot jazi k, (cf. 'Ap.dwn i 'Hp...danoj (na Pel opones) se smetaat deka poteknuvaat od i.-e. *H₂ep- 'voda, reka' i *danu- 'reka', sp. avest. *dānu* 'reka', oset. *dōn* 'reka', sti nd. *danu-* 'kapka, rosa', rom. *Dunare* od dak. *danu-wari; *Ruizvorъ* (vo Skopsko) dobi eno od *ru* od romanskata forma *riu* od postarata lat. *rivus*; i.-e. *H₂ep- 'voda, reka': makedonski hi droni m Openi ca so pojasnuvawe Openi ~ka Reka ili Reki ~ka Reka, **Ud&spjh** za st.i nd. *açvaratha* i dr.).

Kon obrazuvawata od ti pot na *Linguaglossa* ni e vo ovoj trud go pomestuvame mi kenskoto ma{ ko li ~no i me od Knosos (KN Vc 215) *a-ne-u-da*. Vo prvi ot del *a-ne-*, smetame deka stanuva zbor za predgr~kata supstratna osnova **Yrnoj/Yρvη** 'i zvor, kl adenec', (cf., "Aρvη) za koja vostanovi vme deka e zapazena vo mi kenski ot gr~ki. Vo vtori ot del *-u-da* od *a-nē-u-da* na mi slewe sme deka se kri e hi droni mskata osnova ***Ūđaj**, (cf., "Yđhj). Vsu{ nost, *a-ne-u-da/Arnē^hudās*: *'Aρvη-úđas za svoj pandan go i ma podocne` noto gr~ko i me "Yđ-arnhj 'voden i zvor, kl adenec' od pomi kenski ot peri od.

Mi kenski te i ndoevropjani, li ~noto i me *a-ne-u-da/Arnē^hudās*: *'Aρvη-úđas ~ "Yđ-arnhj preku vtorata sostavna komponenta ***Ūđaj** go prevel e zna~eweto { to prvi ot el ement *a-ne-/arnē-*: **Yρvη** 'i zvor, kl adenec', go i mal vo predgr~ki ot jazi ~en supstrat pred ti e da se dose lat na gr~kata po~va.

Drugi hi droni mski leksemi vo mi kenski ot.

I.-e. hi droni mski leksem **wedu-* 'vl a` no mesto, voda' koj se javuva so abl autnata stepen **ud-n/r-*. Ovoj leksem **wedu-* > **widu-*, vo mi kenski ot gr~ki se li ~ni te i mi wa: *wi-du-ro/Widuros*: "Iduroj i *wi-duru-ta/Widrutas*: **Idur.taj** (so di si mi l aci ja na vokal i te [-u-u- vo -u-i-] vo pomi kenski ot peri od na gr~ki ot jazi k).

Od i.-e. **ud-n/r-*, vo mi kenski ot se sledni ve f ormi: *u-do* /^h*udōr*/: **Ūdwr** (nom. sg), *a-ku-di-ri-jo/Agk^hudrios*: *'Agc^hudrioj, *u-do-ro*/^h*udroi*/: **Ūdroi**, *u-do-no-o-i*/^h*udo-no^hoi^his* ili ^h*udor-no^hoi^his*/: ***Ūdo-no^hoi^hij** ili ***Ūdor-no^hoi^hij**, odnosno vo *a₂-ro*[ ]*u-do-pi*/^h*alos-^hudo(t)phi* ili ^h*alos-^hudorphi*/: ***ios-udo(t)fi** ili ***ios-^hudwrfi** (instr. pl), cf., **Al os-údnh**.

Zna~aen pridones dava akademik Petar Hr. I lievski, vo rasvetl uvaweto na mi kenskata forma od Knosos (KN B 988) *ka-ra-na-ko/kranark^hos*: ***kranarcoj** 'nadzorni k na kl adenci te', za koja pret pol aga deka e edna ti tul a i zvedena od **kr&nh** ~ **kr>nh** 'i zvor, kl adenec' i **Yrcoj**. ~ (cf. **kranarc.a** (Hes). Sporedi u{ te *ka-ra-na-ta/Kranātās*: ***Kranataj**, *ka-ra-ni-jo/Kranios*: **Kr&nioj**, no i kako vtorata sostavna komponenta **kr&nh** ~ **kr>nh** se javuva vo toponi mot *ke/ze-i-ja-ka-ra-na/ ke/ze-i-ja-krana*: **ke/ze-i-ja kr&na*.

Fršar 'i zvor, kl adenec' vo mi kenski ot se javuva vo f ormata *pe-re-wo-te/Phrēwotē/*: **Frh#oth** 'I zvor, Kl adenec' (i me na mesto vo inst. abl.).

LI TERATURA

A. Valde-J. Pokorny, *Verg. W. d.idger. S.*, = A. Valde-J. Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch des indogermanischen Sprachen*, I–III, Berlin, 1927–1932.

J. Pokorny, *IEW* = J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, 1949–1959.

J. B. Hofman, *Et. W. dGr.*, J. B. Hofman, *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, München, 1966.

H. Frisk, *GEW* = H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch I–III*, Heidelberg, 1973–1991.

P. Chantraine, *DELG* = P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots I–IV*. Paris, 1968–1980.

Brugmann K., *Griechische Grammatik*, München 1913.

Ernout A. – Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire de la mots*, Paris, 1967.

Georgiev, *Lexique* = V. Georgiev, *Lexique des inscriptions creto-myceniennes*, Sofia, 1955.

Georgiev, *Suppl. I* = V. Georgiev, *Supplement au Lexique des inscriptions creto-myceniennes*, Sofia, 1955/56.

Georgiev, *Introduction* = V. Georgiev, *Introduction to the History of the Indo-European Languages*, Sofia, 1981.

Ilievski, P. Hr., "A Note on the Suffix –s/s/os in the Linear B Textes", *Actes 2e International Colloquium on Aegean Prehistory*, 1972, 99–103.

Ilievski P. Hr., *Balkanološki lingvistički studii*, Skopje 1988.

Ilievski, P. Hr., "Some observation on the Mycenaean personal names of Greek origin", *Actes IIe Congrès International des études du Sud-est Europeenes*, 1978, 9–23.

Ilievski P. Hr., *@ivot ot na Mikencite vo nivnite pismeni sveto{tva*, MANU, Skopje, 2000.

Landau, *MGNP* = O. Landau, *Mykenisch-griechische Personennamen*, Göteborg, 1958.

Lejeune M., *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris, 1972.

Meier-Brügger M., *Gr. Sprachwissenschaft* = Michael Meier-Brügger, *Griechische Sprachwissenschaft*, I–II, 1992.

Michael Meier-Brügger, *Indogermanische Sprachwissenschaft*, Berlin, Walter de Gruytee, 2000.

MGV I = J. Chadwick-L. Baumbach, "The Mycenaean Greek Vocabulary", *Glotta* 41 (1963).

MGV II = L. Baumbach, "The Mycenaean Greek Vocabulary", *Glotta* 49 (1971).

Palmer, *Interpretation* = L. R. Palmer, *The Interpretation of Mycenaean Greek Texts*, Oxford, 1963.

Petruševski M. D., "L'alternance vocalique *u: e* du dialecte mycénien de Pylos", *ŽA* 15 (1965), 148.

Rix H., *Hist. Grammatik dGr.* = H. Rix, *Historische Grammatik des Griechischen, Laut und Formenlehre*, Darmstadt, 1976.

Ruijgh C. J., *Études* = C. J. Ruijgh, *Études sur la grammaire et le vocabulaire du grec mycénien*, Amsterdam, 1971.

SMEA = *Studi Micenei ed Ego Anatolici*, Roma.

Ventris M.- J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge 1956, 2nd editin by J. Chadwick, 1973.

Miodrag M. TODOROVIĆ

THE I-E HYDRONYMIC LEXEMES IN MYCENAEAN GREEK

The contribution of Academician Petar Hr. Ilievski
to the analysis and interpretation of the hydronyms i.-e. lexemes
*H₂eb-, **H₂epa-*, **H₂ek^wa*: **H₃ek^wa* 'water' in Mycenaean Greek

(Summar y)

The papers is dedicated to Academician Petar Hr. Ilievski, who has made a significant contribution to the study of hydronyms i.-e. lexemes **H₂eb-*, **H₂epa-*, **H₂ek^wa* : **H₃ek^wa* 'water', on the Balkan Peninsula and in Macedonia (cf. *Opaja*, *Opae*, *Openica*, *Opila* et *Upija*).

His conclusion is that these hydronymic lexemes, occurred as a result of the opposition (**H₂eb-* < **H₂epa-*: **H₂ek^wa*) produced by onomatopoeia characteristic for the youngest stage development i.-e. language, which is tied for children's speech.

All three i.-e. lexemes are documented in Mycenaean Greek (cf. i.-e. **H₂eb-n-is-yo-* > *a-mi-ni-so/Amnisos*: '**AmisŎj**', *a-mi-ni-so-de/Amnison-de*: '**Amison de** (acc. direc), *a-mi-ni-si-jo/Amniso*i: '**Am.soi** (adj. nom. pl. m.), *a-mi-ni-si-ja/Amnisai*:

'**Am.sai** (adj. nom. pl f.), *H₂epa > *me-ta-pa/Met-apa/*: **Mšt-apa**; *me-ta-pa-de/Met-apan de/*: **Mšt-apan de** (acc. dir); *me-ta-pi-jo/Met-apioi/*: **Mšt-apioi** (nom.pl.m); *me-sa-po/Mess-apos/*: **Mšss-apoj~Messapšai**; *e-wi-ri-po/Ewripos/*: **EŪr-poj**, *e-wi-ri-pi-ja/Ewripiai/*: **EŪripai**; **H₂ek^wa* > *a-so-qi-jo/Asōq^uios/*: '**Asèpioj** (m. nom. sg), PY *a-so-qi[ ]/Asōq^ui[as]/*: '**Aswp.aj** (nom. sg. f.).

The long vocals [ā, ī, ō] in '**Asèpioj**, 'Iv-ωπός i A.,σ-ωπός are considered by the author of these lines to have been caused by *laryngeal breaking* (cf. **asi-H₃k^wo-* > **asyōk^wo-* > 'Aσωπός 'Bleck River', **eini-H₃k^wo-* > **ini-H₃k^wo-* > **inyōk^wo-* > 'Iv-ωπός 'Cold water ~ St uden~i ca', cf. Macedonian toponym 'St udena Bara' □ angl. *Colebrook* of *cool et brook*; **oyisi-H₃k^wo-* > **aysōk^wo-* > **A.,s-ωπός** 'Quick River').

The author of this article associates Mycenaean personal name of Knossos (KN Vc 215) *a-ne-u-da* with ***Arnh^hudaj**, which has its counterpart in "Yδ-**arnhj** as the formation of *Linguaglossa*, (cf. Praegraca *a-ne-/arnē-/*: Ξρνη 'source water' and -^h*u-da* i.-e. ***Ūδaj**, (cf., "Yδ**hj**) 'water', (cf. myk. KN As 1516 *a-ra-na-ro/Armaros/*: ***Arnaroj** ~ 'Arnfrion 'source') and -^h*u-da* i.-e. ***Ūδaj**, (cf. "Yδ**hj**) 'water', (cf. myc. *u-do/^hudōr/*: **Ūdwr** (nom. sg), *u-do-ro/^hudroi/*: **Ūdroi** (nom. pl)).

Зденка РИБАРОВА

**БЕЛЕШКИ ЗА ЛЕКСИКАТА НА ПСАЛТИРНИТЕ СТИХОВИ
ВО ГРИГОРОВИЧЕВИОТ ПАРИМЕЈНИК***

Григоровичевиот паримејник од преломот на XII и XIII век претставува најстар зачуван текст на овој литургиски прирачник чија основна содржина се старозаветни читања односно паримии. Паримиите се одделени со прокимени одн. стихови црпени од псалтирот. Покрај тоа, пред читањата обично доаѓа и воведен тропар и по потреба се вклучени и укажувања од типиконот. Прокимените како и тропарите имаат функција на воведни текстови кои ја навестуваат содржината на читањето што претстои, односно содржината на празникот.

При оваа прилика предмет на нашиот интерес претставуваат псалтирните стихови содржани во Григоровичевиот паримејник, секако во контекстот на општиот карактер на неговата лексика.

Досегашни проучувања на лексиката на паримиите на Григоровичевиот паримејник утврдуваат релативно добра зачуваност на архаичната основа на великоморавскиот паримеен превод (Русек 1980; Рибарова 1997, 2005; Блахова 1999, 2003). Архаичната предлошка на Григ својата предисторија ја поврзува со глаголските традиции на писменоста во рамките на Охридската школа со која е поврзана стара ревизија на текстот. За лексиката норма на Григоровичевиот паримејник е карактеристично дека има релативно високиот степен на стабилност, подновувањата не се внесуваат доследно туку се ограничени на одделни библиски места. Може да се открие и специјална мотивираност за употреба на одделни синоними со што јасно се потврдува отсутност на контактот на предлошката на Григ со текстовите во кои до посилен израз доаѓаат поновите Преславски лексички норми (Рибарова 2005: 68–73).

---

* Статијата е напишана во рамките на грантот на ГА АН ЧР, бр. IAA900920901.

Истражувањето на лексиката и на синтаксата на паримејниот превод си поставува и прашање на соодносот со кирилометодиевскиот превод на други библиски книги: псалтирот, евангелието и апостолот. Истакнувајќи ги допирните точки на паримејниот превод особено со апостолот, Е. Блахова смета дека паримејникот, апостолот и псалтирот од аспектот на преведувачката техника претставуваат една покомпактна група спротивставена на евангелието (Блахова 2003: 33).

Што се однесува до соодносот на паримејникот и псалтирот, на допирни точки во подборот на лексиката обрнува внимание уште Киас (1971). Со неговите заклучоци во основа се согласува Блахова, иако напменува дека некои совпаѓања се само случајни, а кај други термини познати од псалтирот во паримејникот постојат варијанти (Блахова 2003: 32).

Имајќи ги предвид овие согледувања, пристапуваме кон разгледување на лексиката на псалтирните стихови во Григоровичевиот паримејник (ГригПс) во оној опсег колку што тоа го дозволува ограниченоста на материјалот. Претстава за застапените псалтирни стихови во Григ дава нивен преглед во едицијата (Рибарова □ Хауптова 1998: 426–427).

Лексичкиот состав на псалтирните стихови во Григоровичевиот паримејник го сочинуваат 491 заглавен збор од кои 68 не се застапени во паримиите.

Приближно половина од овие зборови преведуваат грчки лексеми кои со оглед на содржината и различната жанровска припадност на текстовите, не се присутни во паримиите. Меѓу нив спаѓаат, на пример:

ajkonan poostri ti 74v19.75r18/**Ps139:4**

ajalagnov v7skl i knovenie 47v20/**Ps88:16**

ajalazein v7skl i kn4ti 13r18/**Ps46:2**, 80r10/**Ps65:2**, 51r1/**Ps97:4**, 51v13/**Ps99:1**

baqunein *ougl 4biti 48v30/**Ps91:6**

dolouin v7l 6stiti 28v8/**Ps35:3**

ektarassein v7zm4titi 47r15/**Ps87:17**

ejereugesqai ot7rign4ti 10v26.32r12/**Ps44:2**

epitriyi~ strouga 4v8/**Ps92:3**

imatismov matizma 78r9/**Ps21:19**

katafughv*prib5' i]e 47v22/**Ps89:1**

klinein prikl oni ti 43v21/**Ps77:1**

korh z5ni ca 19v30/**Ps16:8**

megaloprepeia vel 6l 5pota 16v22/**Ps8:2**

metanesteuesqai pr5vi tati 17v20/**Ps10:1**

prauth~ *krotost6 71r2/**Ps131:1**

sunetizein v7razoumi ti 19r25/**Ps15:7**

foberismov oustra[enie 47r14/**Ps87:17**

fruassein [3tati s3 14v20.76v6/**Ps2:1**

Не се работи за ретки лексеми, тие се добро потврдени во старите псалтири, а во некои случаи и од други споменици, на пр. во рамките на РЦЈМ особено во химнографските текстови, што е сосема очекувано.

Вториот дел од лексемите што се употребуваат само во псалтирните стихови претставуваат специфични преводни еквиваленти карактеристични за псалтирот, додека во паримејните читања тие се преведуваат на друг начин. На пример:

alpazein poh7yti ti 16r29/**Ps7:3** – v7sh7ytati Is10:2

aşqenein iznemo]i 24v18/**Ps25:1** – nemo]6novati Is28:20, osl abl 5ti Is7:4

gnofo~ mrak7 50r29/**Ps96:2** – obl ak7 6r16.85v5/Ex14:20 Is60:2

ekcein isoun4ti 77v10/**Ps34:3** – v7zli ŝti So3:8, izli ŝti JI3:1 JI3:2

euprepeia krasota 24v16/**Ps25:8** – l 5pota Pr31:26

euçhob 5t7 60v23/**Ps115:5** – mol i tva Gn31:13 Pr15:8.29 Jon1:16

qliyi~ *s7t4' anie 29r31/**Ps38:4** – pe=al 6 Pr1:27 Jon2:3 Is8:22 Is63:9, skr7b6 Is10:3

metaio~ pousto[6n7 37v2/**Ps59:13** – souet6n7 Pr12:11 Pr21:6 Pr31:30 Jon2:9 So3:13 Is2:20 IP1:18, soui Jr2:5, **eij metaion** *bezoumi em6 Is49:4

nhrov bedra 11r3/**Ps44:4** – stegno Gn49:10 Gn50:23 Dn2:32

myron miro 71r8/**Ps132:2** – kri zma Is25:6

oiktirein milovati 58r23/**Ps111:5** – ou]edriti Ex33:19,]edrovati Pr13:9,]edr6stvovati Pr21:26,]3d5ti Pr12:10

skhuwna *v7selenie 24v17/**Ps25:8**, 'ili]e 19r23/**Ps14:1** – selo Gn9:27, *stan7 Jos3:14

Секако, примерите се однесуваат само на стиховите застапени во Григ, така што најчесто не претставуваат единствени потврди во рамките

на псалтирот, иако во одделни случаи се работи за превод навистина типичен само за псалтирот, на пр. *ob5t7* за **euǰhv** (сп. CJC II: 503).

Разлики меѓу паримиите и псалтирните стихови се јавуваат и во дистрибуција на некои познати зборообразувачки варијанти. Особено доследна е дистрибуцијата на варијантите *vel ii - vel ik7*, *=l ov5=6 - =l ov5=6sk7*. Додека во паримиите се познати и двете варијанти *vel ii* (31) - *vel ik7* (22), *=l ov5=6* (11) *=l ov5=6sk7* (21), во псалтирните стихови од една страна се употребува само архаичното *vel ii* (8), а од друга страна само *=l ov5=6sk7* (3) кое обично се смета за поново. Старите псалтири Син Пог Бон употребуваат *vel ii* и *vel ik7*, Син и Бон *=l ov5=6* и *=l ov5=6sk7*, но Пог само *=l ov5=6*.

Споредба со најстариот Синајски псалтир (Син) вградена во еднцијата на Григоровичевиот паримејник документира голем степен совпаѓање што упатува на архаични состојби. Сепак, споредбата открива и присутност на подновени варијанти кои често се среќаваат и во архаичната група псалтири од XIII век. Со таа цел, покрај Синајскиот псалтир, во споредбата го вклучуваме најстариот рус. псалтир Синајско-Бичковскиот (Син-Бич) од XI век како и мак.-цсл. псалтири од архаичната група Погодинов (Пог), Болонски (Бон), Радомиров (Рдм) и Дечански (Дчн).

Ќе дадеме преглед на овие варијанти ограничувајќи се на лексичките и зборообразувачките.

bezakonie aǰonia 76r8/**Ps58:3** GrigPs Sin-Byč Pog Bon Rdm Dčn, 26v29.94v2/**Ps31:1** GrigPs Sin-Byč Bon Rdm Dčn - **bezakonen6e** Sin (31:1 58:3), **bezakonenie** Pog (31:1)

bl agosl ovenie euǰlogia 14v22/**Ps3:9** GrigPs Pog Bon - **bl agosl ove[t-venie** Sin

bl agosl oven7 euǰoghmeno" 58v34/**Ps112:2** 59v13/**Ps113:23**, **euǰoghtoŃ** 41r15/**Ps71:18** Sin-Byč Pog Bon Rdm Dčn - **bl agosl ovestv6n7** Sin (112:2), **bl agosl ovestven7** Sin (71:18 113:23)

bl agosl ovi ti euǰogeih 38r29/**Ps65:8** 52v31/**Ps102:1** 68v25/**Ps127:5** 71v20/**Ps133:1** 71v19/**Ps133:3** Sin-Byč Pog Bon Rdm Dčn, 27v23/**Ps33:2** Sin-Byč Pog Rdm Dčn, 53v22/**Ps103:1** 69v16/**Ps128:8** Sin-Byč Bon Rdm Dčn, 72r21/**Ps134:20** Pog Bon Rdm Dčn, 19r25/**Ps15:7** Pog Bon Dčn, 58r24/**Ps111:2** Bon Rdm Dčn - **bl agosl ovesi ti** Sin (65:8 102:1 103:1), Pog (103:1), **bl agosl ovestviti** Sin (111:2 127:5 128:8 133:1.3), Pog (111:2 128:8 134:20), **bl agosl ovesti ti** Sin (15:7 33:2), Bon (33:2)

- bošzn6 fobo~** 57v13/**Ps110:10** GrigPs - **strah7** Sin Pog Bon Rdm
veseliti s3 eufrainesqai 50r28/**Ps96:1** GrigPs Pog Bon Dčn -
v7zveseliti s3 Sin Sin-Byč Rdm
v7zv5stiti ajaggeylein 31v6/**Ps43:2** GrigPs Sin-Byč Pog Bon Rdm
Dčn - **pov5d5ti** Sin
v7zgl agolati lalein 46v9/**Ps86:3** GrigPs Rdm Dčn - **gl agolati** Sin
Sin-Byč Pog Bon
v7nou[iti ejwtizesqai 29r31/**Ps38:13** 33v28/**Ps48:2** 35r29/**Ps54:2** Sin-
Byč Pog Bon Rdm Dčn, 15v15/**Ps5:2** Pog Bon - **v7ou[iti** Sin
v7skl iknovenie ajalagmov 47v20/**Ps88:16** GrigPs Sin-Byč Rdm Dčn -
kl iknovenie Sin Pog Bon
v7skr7b5ti qlibesqai 62r8/**Ps119:1** GrigPs Sin-Byč Bon Rdm Dčn -
skr7b5ti Sin Pog
v6s5k7 pa~ 62r30/**Ps120:7** GrigPs Sin-Byč Rdm - **v6s6** Sin Pog Bon
Dčn
egda ejtw/+ inf 14v26/**Ps4:4** GrigPs Pog Bon - **v7negda** Sin
zast4p6nik7 uferaspisthv 20v10/**Ps17:3** GrigPs - **za]it6nik7** Sin
Pog Bon Dčn
za=3lo ajchv 57v13/**Ps110:10** GrigPs Bon Rdm - **na=3lo** Pog Dčn -
pokon6 Sin
matizma imatismov 78r9/**Ps21:19** GrigPs Sin-Byč Pog, **matizm7** Bon -
riza Sin
miro muron 71r8/**Ps132:2** GrigPs Sin-Byč Rdm - **hrizma** Sin Pog Bon
Dčn
ob5]ati s3 eučesqai 5v11.74v15/**Ps75:12** GrigPs Pog Bon - **pomoliti**
s3 42v20/**Ps75:12** GrigPs Sin Sin-Byč Rdm Dčn
pousto[6n7 nataio~ 37v2/**Ps59:13** GrigPs - **souet6n7** Sin Sin-Byč Bon
Dčn, soui Pog
Ško o] tropon 30v7/**Ps41:2** GrigPs Dčn, **Ško' e** Sin-Byč Pog Bon -
im6' e obrazom6 Sin Rdm

Од прегледот јасно се гледа дека псалтирните стихови во Григ не ги содржат специфичните варијанти карактеристични за Синајскиот псал-

тир. Овие варијанти не се застапени во псалтирите од архаичната група со делумен исклучок на Погодиновиот псалтир. Тоа се пред сè зборообразувачките варијанти *bezakonenbe*, *bezakonenie* (во ГригПс само *bezakonie*), *bl agosl ove[tvenie* (само *bl agosl ovenie*), *bl agosl ovestv6n7 / bl agosl ovestven7* (само *bl agosl oven7*), *bl agosl ovesiti*, *bl agosl ovestviti*, *bl agosl ovestiti* (само *bl agosl oviti*), *v7ou[iiti* (само *v7nou[iiti*). – Од лексичките варијанти ни ГригПс ни споредуваните псалтири не употребуваат *r5snota*, *v7 r5snot4* вообичаено во Син, туку само *istina*, *v7 istin4*. Лексемата *r5snota* и нејзините изведенки *r5snotiv7*, *r5snotiv6n7* обично се сметаат за моравизам (Јагиќ 1913: 352–353, Љвов 1966: 135–137). Тие во македонските цсл. текстови се среќаваат ретко. Во картотеката на РЦЈМ се застапени само во Карпинското евангелие и Слеченскиот апостол како и во Дп3:28 во Орбелскиот триод.

За ГригПс натаму е карактеристична употребата на грцизми на местата каде што Син има преведен збор. Тоа се *matizma* **imatismov** и *mirο* **miron**. Дека се работи за стари грцизми рано воведени во псалтирниот текст покажува совпаѓањето со Синајско-Бичковскиот псалтир во двата случаја. Континуитет на нивната употреба потврдуваат помлади мак.-цсл. псалтири.

Од наведените лексичко-текстолошки варијанти ќе обрнеме внимание на *ob5]ati s3 - romoliti s3* **eucesqai** во стихот Ps75:12. Овој стих во текстот се наоѓа три пати при што два пати е употребена подновената варијанта *ob5]ati s3* (5v11.74v15), а еднаш старата *romoliti s3* (42v20). Се работи за стари варијанти, добро познати во псалтирите од архаичната група (Карачорова 1989: 182). Разликите потврдуваат дека прокимените немаат како извор еден конкретен псалтирен текст, туку само документираат познавање на неговата ревидирана верзија.

Ќе напоменеме дека во текстот на Григоровичевиот паримејник има и други случаи на повеќекратна употреба на истиот псалтирен стих (Рибарова □ Хауптова 1998: 426–427). Меѓутоа, нивната споредба покажува дека меѓу нив не постојат суштински разлики, така што погоре цитираната варијабилност претставува единствен случај.

Како што може да се види од прегледот на варијантите мнозинството од нив има паралели во некој од псалтирите вклучени во споредбата. Само во три случаја регистриравме индивидуални варијанти специфични само за ГригПс. Тоа се: **bo\$zn6 fobo~** 57v13/Ps110:10 наспроти **strah7** Sin Pog Bon Rdm Dčn, **zast4p6nik7 uferaspisthv** 20v10/Ps17:3

наспроти **za]it6nik7** Sin Pog Bon Dčn и **pousto[6n7 mataio~** 37v2/Ps59:13 наспроти **souet6n7** Sin Sin-Byč Bon Rdm Dčn, soui Pog.

Првите две варијанти се познати пошироко во разни видови текст. Лексемите **bošzn6** и **strah7** претставуваат вообичаени еквиваленти на **fobo~** и добро се потврдени во псалтирите како и во паримиите. — Лексемата **zast4p6nik7** на сите други места претставува превод на **ajti-lhuptwr** (30v6/Ps41:10, 37r31/Ps58:18 54v3/trop), додека **uferaspisthv** во Григ редовно се преведува со **za]ititel6**. Така е во псалтирните стихови (10v20.25r16.87v24/Ps26:1, 26v26/Ps30:3) во согласност со Син и доследно во паримиите. Варијантата **za]it6nik7** ја познаваат тропарите. Меѓутоа, во материјалната база на РЦЈМ дистрибуцијата не е толку строго разграничена, **zast4p6nik7** како еквивалент на **uferaspisthv** го познава на пр. триодот.

Навистина специфична е последната варијанта: **pousto[6n7**. Во потврдените псалтирни стихови нема друга прилика за превод на **mataio~**, меѓутоа во псалтирот идентична синтагма се чита уште во Ps107:13 (**souet6no s7paxen6e** Sin, **sou s7paxeniје** Pog Bon). Карачорова (1989: 130–245) не одбележува присутност на оваа варијанта во анализираните псалтири. Во паримиите **mataio~** редовно се преведува со **souet6n7**, **soui**, **mataion** v7soue Grig Lobk, со исклучок на подновеното *bezoumiem6 **eij mataion** Is49:4 Grig (v7soue Lobk). Единствено во **parOrb** е потврдена именката **pousto[6** во адвербијализираниот состав v7 **pousto[i mataion** Is1:13 (v7soue Grig Lobk). Во рамките на материјалот за РЦЈМ придавката **pousto[6n7** е застапена само во Les 190r20, 309r3. Од друга страна, **pousto[6**, **pousto[6n7** со истото значење добро е документирано во Супрасалскиот кодекс (СЈС III: 511), целокупниот материјал го цитира СтбР II: 535–536. Именката **pousto[6** и изведенките ги бележи Микл: 755 од разни видови текст, богата документираност во староруските текстови ја потврдува Срез II: 1730–1731 како и СРЈ 21:57. Со оглед на потврденоста можеме да заклучиме дека најверојатно се работи за стар преславизам.

Како што спомнавме погоре, варијантите забележани во ГригПс најчесто имаат паралели во архаичната група псалтири, одразувајќи стари ревизии на псалтирниот текст добро застапени во Синајско-Бичковскиот псалтир од XI век и кои преминуваат и во псалтирите од XIII век. На тоа упатуваат пред сè добро застапените совпаѓања со Синајско-Бичковскиот псалтир кој очигледно претставувал мошне распространет тип текст на богослужбен псалтир со ревизии на стариот псалтирен превод. Овие реви-

зии во литературата се лоцираат во Преслав од каде овој тип преминува во Русија и се проширува низ целиот Балкан (Лант 1976: 262, Карачорова 1989: 184). Сепак, во ГригПс подобро се застапени совпаѓањата со македонските псалтири што спаѓаат во истата група.

Во нашата споредба го вклучивме и Дечанскиот псалтир од крајот на XIII – поч. на XIV век, препишан од архаична охридска предлошка (Рибарова 2005: 144, Митревски 2000: 70) кој не е опфатен со истражувањето на Карачорова. Во рамките на тука приведените варијанти Дечанскиот псалтир искажува највисок процент на совпаѓање со ГригПс. Веднаш по него следи Радомировиот псалтир и дури потоа Болоњскиот. Најмалку совпаѓања има со Погодиновиот псалтир кој претставува особен тип текст што не се вклучува во групата претставена со Синајско-Бичковскиот псалтир (Карачорова 1989:202).

Одделни тука цитирани варијанти присутни во ГригПс се среќаваат и во други псалтири од архаичната група како што произлегува од истражувањето на Карачорова (1989) која ги наведува на пр. варијантите v7skl i knovenie Ps88:16 (с. 187), v7skr7b5ti Ps119:1 (с. 206), miro Ps132:2 (с. 188), ob5]ati s3 Ps75:12 (с. 182), Ško Ps41:2 (с. 208).

Можеме да заклучиме дека во псалтирните стихови застапени во Григоровичевиот паримејник се присутни варијанти карактеристични за старата ревизија на псалтирниот текст извршена во XI век и одразена во Синајско-Бичковскиот псалтир. Покрај тоа, во ГригПс добро се застапени совпаѓањата со македонските псалтири што спаѓаат во истата група. Од индивидуалните варијанти на ГригПс највпечатлив пример претставува употребата на преславизмот pousto[bn7 за грч. *metaio~*.

ЛИТЕРАТУРА

Altbauer – Lunt 1978: Altbauer M. – Lunt H., *An Early Slavonic Psalter from Rus*. Cambridge Massachusetts, 1978 (**Син-Бич/Sin-Byč**).

Bl ahova 1999: Bláhová E., *Lexikální specifika staroslověnského parimejniku*. Slavia, 68, 1999, 235–249.

Bl ahova 2003: Bláhová E., *Shody jazyka staroslověnského parimejniku s ostatními staroslověnskými biblickými texty (lexikon a syntax)*. In: Česká slavistika 2003. České přednášky pro XII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana 15. – 21. 8. 2003, Academia Praha, 2003, 27–35.

Duj-ев 1968: Дуйчев И., *Болонски псалтир, български книжовен паметник от XIII век*. София, 1968 (**Вон/Von**).

Jagi } **1907:** Jagić V., *Psalterium Bononiense*. Vindobonae – Berolini – Petropoli, 1907 (**Bon/Bon, Pog/Пог**).

Jagi } **1913:** Jagić V., *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Berlin, 1913.

Karačorova 1989: Карачорова И., *Към въпроса за Кирило-Методиевия старобългарски превод на Псалтира*. Кирило-Методиевски студии 6, София, 1989, 130–245.

Киас 1971: Kyas V., *Problém původního textu staroslověnského parimejníku*. Palaeoslovenica, Praha, 1971, 81–94.

Лант **1976:** Lunt H., *The Vučkov psalter*. Slovo 25–26, 1976, 255–261.

Qvov 1966: Львов А. С., *Очерки по лексике памятников старославянской письменности*. Москва, 1966.

Макаријоска 1997: Макаријоска Л., *Радомиров псалтур*. Стари текстови V, ИМЈ Скопје, 1997 (**Rdm/Rdm**).

Mareš so kol. 1997: *Psalterii Sinaitici pars nova (monasterii s. Catharinae codex slav. 2/N)*. Ad editionem praeparaverunt P. Fetková, Z. Hauptová, V. Konzal, L. Rasnerová, J. Švábová, sub redactione F. V. Mareš, Wien, Verlag der ÖAV, 1997 (**SinN/SinN**).

Митревски 2000: Митревски Љ., *Дечански псалтур*. Македонски средновековни ракописи V, ИСК Прилеп, 2000 (**Dĉn/Dĉn**).

Рибарова 1997: Рибарова З., *Јазичните слоеви во Григоровичевиот раримејник*. In: XII меѓународен славистички конгрес во Краков. Прилози МАНУ, XXII, 1–2, Скопје, 1997, 133–142.

Рибарова 2005: Рибарова З., *Кирилометодиевскиот раримејник во македонската ракописна традиција, 57–73; Дечанскиот псалтур во споредба со Болоњскиот, 135–144*. In: *Јазикот на македонските црковнословенски текстови*. МАНУ, Скопје, 2005.

Рибарова □ **Хауптова** **1998:** Рибарова З. □ Хауптова З., *Григоровичев раримејник I. Текст со критички апарат*. МАНУ Скопје, 1998 (**Григ/Grig**).

Русек 1980: Русек Ј., *Старозаветните части в триода и значението им за реконструкцијата на првоначалниот превод на паримејника*. ГСУ 74 (3), 1980, 37–41.

Северјанов 1922, 1954: Северьянов С., *Синајская псалтырь, глаголический памятник XI века*. Петроград 1922; Graz 1954² (**Sin/Sin**).

Микл: Miklosich F., *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae 1862–1865, reprint 1963.

СЈС: *Slovník jazyka staroslověnského I–IV* (red. Kurz J., Hauptová Z.). Academia Praha, 1966–1997.

Срез: Срезневски □ И. И., *Материалы для словаря древнерусского языка I–III*. Sanktpeterburg, 1893–1903.

CPJ: *Словарь русского языка XI–XVII вв. 1–28. А – Сулебный* (ред. Бархударов С. Г., Крысько В. Б.). РАН. Институт русского языка, Москва, 1975–2008 à .

StbR: *Старобългарски речник*. Том I. а-п; Том II. о-ц (Гл. ред. Иванова-Мирчева Д.). София, 1999, 2009.

PCJM: *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*. I том. Вовед. а – б4d4]i i (ред. Рибарова З.), ИМЈ Скопје, 2006; II том. Св. 8–10, Скопје 2008à .

Zdenka RIBAROVA

NOTES ON THE PSALTER VERSES FROM THE GRIGOROVICH PAROIMARION

(Summary)

The psalter verses included in the Grigorovich Paroimaron reflect an old variation of lexis as a result of the revisions made in the 11th century and met in the archaic group of psalters which is substantiated by comparison with the oldest Russian psalter *Sinai-Bichkovski* from the 11th century, as well as with the Macedonian psalters – Pogodin’s, Bologna’s, Radomir’s and Dechani’s. Within the analyzed variants herein the Dechani’s Psalter exhibits the highest percentage of correspondence with the Grigorovich Paroimaron. The Radomir’s Psalter follows immediately afterwards, and only then is the Bologna’s Psalter. The slightest correspondence is denoted with the Pogodin’s Psalter which belongs to a specific type of text that is not included in the group represented by Sinai-Bichkovski Psalter. In addition, there are several individual variants from which the presence of the lexeme *pousto*[6n7 on the place of *souet*6n7 in the compared psalters is the most remarkable one.

Елени БУЖАРОВСКА, Лилјана МИТКОВСКА

АНАЛИЗА НА ПРЕДЛОГОТ *врз* ОД КОГНИТИВЕН АСПЕКТ

1. Вовед

Оваа статија ја посветуваме на академикот Петар Хр. Илиевски кој во своето научно творештво секогаш се залагал за посебноста на македонскиот јазик во однос на другите словенски и балкански јазици. Сметаме дека предлогот *врз* ја илустрира таа единственост, бидејќи истиот се одликува со значење што го немаат неговите преводни корелати во другите сродни или соседни јазици така што *врз* заради својата семантика зазема посебно место во системот на предлозите.

Предлозите во традиционалната граматика се третираат главно како зборови со просторна семантика чие значење се открива преку нивната поврзаност со именката (Конески 1987: 507). Тие заземаат периферно место во граматиките додека толковните речници со наведување на повеќе значења на еден предлог имплицитно посочуваат на нивната полисемија. Но речниците заради својата структура не се во можност да ги покажат взаемните врски меѓу значењата на предлогот, така што полисемијата изгледа немотивирана и арбитрарна.

Во когнитивната лингвистика предлозите стануваат предмет на зголемен научен интерес од две причини: а) предлозите како примарни експоненти на просторна релација ја одразуваа човековата концептуализација на просторот, односно како човековото сознание за светот се базира врз неговото определување на и во просторот. Луѓето ги локализираат предметите во просторот спрема своето тело (сп. Langacker 2008: 524)¹,

---

¹ Таа појава во когнитивната лингвистика е позната како 'embodiment' (отелотворување): светот што го конструираме во нашето спознавање се базира врз нашето искуство кое потекнува од интеракција на нашето тело со надворешниот свет.

односно ги концептуализираат предметите во просторот тргнувајќи од своја перспектива; б) предлозите, како полисемични категории претставуваат погоден материјал за проучување на когнитивните механизми одговорни за развивање на секундарни значења од основното просторно значење. Сите апстрактни предлошки конструкции се метафори или метонимии на семантички конкретни локативни предикации.

На тој начин, когнитивниот пристап има толкувачка моќ, односно може да ја објасни семантичката деривација на еден предлог и меѓусебната поврзаност на деривираниите значења. Така, преку семантичката анализа на предлозите може да се докаже главното становиште на когнитивната лингвистика: дека значењето на една лексема се базира врз нејзината концептуална структура (Tyler & Evans 2007: 20).

Основната функција на предлогот е да кодира релација на два ентитета во просторот: предметот кој се лоцира (лоцираниот објект – ЛО) и предметот наспрема кој се лоцира ЛО, локализатор – ЛК). Покрај просторното предлозите имаат и функционално значење кое се јавува како последица на просторното (Navarro i Fernando 2001). Самата тополошка положба на еден предмет (ЛО) во однос на вториот (ЛК) во просторот има последици и за двата предмета. ЛО заради својата позиција стапува во интеракција со ЛК и на тој начин делува врз ЛК.

Функционалниот аспект на една локативна релација е причина за создавање импликувани значења кои понатаму се развиваат во нови значења. Сите значења се обединети во една семантичка мрежа која ја одразува полисемијата на предлогот.

Основното значење на еден предлог може да се издели ако просторната конфигурација на двата ентитета се апстрахира од сите менливи параметри, како на пр. величина, форма на ентитетите и истата се претстави во вид на модел или шема.

Оваа статија има за цел да ја објасни полисемијата на *врз*: да ги протолкува сите значења на *врз* и да ги открие семантичките врски меѓу значењата користејќи ја теориската рамка на когнитивна лингвистика. Исто така имаме за цел да ги издвоиме семантичките компоненти на предлогот *врз* со кои тој им конкурира на блискозначните предлози *на*, *преку/ро* и *над*, но и по што се разликува од нив.

Во македонските толковни речници за *врз* се наведуваат неколку значења кои може да се поделат на просторни и преносни. Според толковните речници, првото значење на *врз* е просторно и означува наоѓање или движење (на објект) одозгора *на* или *ро* површината на нешто (Толковен речник 2003: 309–310) или објект на горната површина *од*, *на* или *над* (Мургоски 2005: 96). Тоа значи дека во дефинициите се наведува семантичката блискост на *врз* со *на*, *ро* и *над*.

Второто значење што се наведува е непросторно и означува „објект на дејство“ (2003: 309–310) или дејство со влијание (Мурговски 2005: 96). Како трето значење Толковниот речник наведува „натрупување на еднакви предмети“, додека во толковниот речник на Мурговски се спомнува фразата *врз основа на*. Од споредбата на дефинициите за *врз* произлегува дека двете први објаснувања се слични но сепак второто објаснување не е доволно јасно, додека третото значење – натрупување – отсуствува во вториот речник. Интересно е дека за *врху*, бугарскиот еквивалент на *врз*, бугарските толковни речници нудат додатна семантичка особина – насочување, кое ќе видиме понатаму дека е важно за објаснувањето на *врз*.

Овој традиционален опис на значењата на *врз* може да ни послужи како основа за понатамошна анализа на истиот предлог во рамките на когнитивната теорија. Когнитивниот пристап ќе ни овозможи да ги откриеме не само просторните (експлицитни) значења на предлозите туку и функционалните значења, имплицирани од просторната взаемна релација изразена со *врз*. Тие импликации понатаму се развиваат во нови преносни значења на предлозите. На тој начин ќе ја покажеме меѓусебната поврзаност на значењата обединети во единствена семантичка мрежа која ќе биде доказ за регуларноста на семантичката промена. Нашето истражување се заснова на анализа на собрани автентични примери од печатени медиуми и интернет (околу 200), кои ги класифицираме според семантичките својства на *врз*.

2. Просторни и преносни значења на предлогот *врз*

2.1 Основно просторно значење: одозгора на

Предлогот *врз* изразува дека еден објект на лоцирање (ЛО) се спушта на некој втор објект – локализатор (ЛК) преку кој се врши локализирањето и како резултат на тоа се наоѓа со целата своја долна површина на ЛК. Таквата тополошка конфигурација предизвикува создавање на имплицитно, т.н. функционално значење на погоденост. *Врз* подразбира силна погоденост на ЛК од дејството на ЛО кој го концептуализираме како паѓа на ЛО (или се наоѓа на него) при што со својата тежина или сила делува на истиот, како во примерите (1) – (3). Таквото функционално значење на погоденост го разликува *врз* од блискозначниот локативен предлог *на* кој исто така означува физички контакт, но неговото основно значење е потпора, а не притисок. Во примерите од нашиот корпус *врз* се среќава со глаголите што означуваат такво насочено движење надолу како што се *паѓа*, *става*, *се рони*, *се истура*, *удира*, *фрла*, *се фрла*.

- (1) Фасадите на поголемиот дел од нив се лупат и буквално паѓаат и се ронат *врз* главите на минувачите.
- (2) Тенда падна *врз* работник на „Комуналец“, повредениот во критична состојба.
- (3) Непознати напаѓачи вчера фрлиле молотов коктел *врз* турскиот конзулат.
- (4) Кога тоа нема да се дозволи интензивно удира со главата *врз* масата.

Во многу примери од корпусот се потенцира дека ЛО се одликува со тежина (5). Дека тежината на ЛО има големи последици по ЛО може да се имплицира или да биде експлицитно изразено, како во примерите (6) и (7).

- (5) Тежок дожд *раѓа* *врз* моето тело.
- (6) Тежок куфер паѓа *врз* главата на дедото а патниците констатираат дека е мртов.
- (7) Мост стар 150 години падна *врз* воз што поминувал под него и уби 33 патници.

ЛО може да биде течност или друга материја која заради своите физички својства делува на ЛК кога доаѓа во контакт со него.

- (8) Јапонски воени хеликоптери утрово започнаа со фрлање големи количини вода *врз* нуклеарната централа. (За гаснење на пожарот.)
- (9) Пилотот го истурил своето кафе *врз* опремата за комуникација на авионот. (Авионот веројатно имал проблеми.)
- (10) Постојат неколку интересни појави кога светлината паѓа *врз* објектот. (Затоа го осветлува.)

2.1.1 Преносни значења

а. Физичка погоденост

Од просторното значење на позиционирање одозгора и погоденост на ЛО се развива значењето на физичка погоденост на ЛК како резултат на дејството на ЛО, при што значењето на контакт е во позадина или само се импликува, како во примерите (11) – (14). ЛО може да биде предмет кој го погодува ЛК со својата сила (*рука*) или физички насилно делува на ЛК (*се изживува*). Покрај глаголите *рука*, *стрела*, *се изживува*, во корпусот предлогот *врз* се наоѓа со следните перифрастични предикати (*врши напад/ atentat/ операција/ интервенција/ обдукација, применува насилство*) и номинализации (*интервенција, вандализам, напад, atentat, насилство*).

- (11) Обвинетиот се товари дека сексуално се изживувал *врз* детето.
- (12) Силите на либискиот лидер вршат ракетни напади *врз* градо-
вите.
- (13) Лондонската полиција примени насилство *врз* демонстранти.
- (14) Ваков вид операции биле вршени *врз* психички болни па-
циенти.

Покрај тоа се јавуваат и конструкции со *nomina agentis* (напаѓач, агресор, владетел) во кои е апсорбиран првиот аргумент на номинализираното дејство или состојба, па глаголското дејство може да се подразбира од субјектниот агенс. Така, во примерите (15) и (16) номинализираниот субјект претставува метонимична замена за дејството: А напаѓа Б → напаѓач на/врз Б).

- (15) Уапсени разбојниците *врз* таксистите.
- (16) Напаѓачот *врз* комплексот на ОН е уапсен.

б. Апстрактна погоденост и влијание

Значењето на погоденост се среќава во корпусот со апстрактни именки, од кои голем број се резултативни и процесуални номинализации: *данок, ембарго, veto, право, сопственост; удар, притисок, грабеж, штета, дејство*. Во корпусот регистрирани се следните примери: *удар врз слободата на информирање, право врз земјоделско земјиште, притисоци врз Македонците, семејно насилство врз жените, грабеж врз ропничувачите, штети врз блиско-источниот мировен процес*, и сл.

Во комбинација со глаголот *паѓа* и апстрактни именки (*одговорност, избор, ризик*) се јавува идиоматизирана конструкција во која се чувствува погоденоста на ЛК.

- (17) Одговорноста паѓа *врз* организаторот на демонстрациите.
- (18) Ризикот од употребата на ААС паѓа *врз* корисниците.

ЛО може да посочува не на физички предмет туку на некоја социјална појава или организација која по својата природа или со својата активност му се наметнува на некој персонален ЛК кој тешко се справува со тоа. Таквото значење на тежина на ЛО е апстрактно и го притиска ЛК-човекот како во следните примери:

- (19) Корумпираните синдикати *тежат* *врз* грбот на работниците.
- (20) Долговите *притискаат* *врз* фирмите.

Функционалното значење на погоденост понатаму се проширува и во апстрактниот домен со значење на влијание и/или контрола, каде што

значењето на контакт е ирелевантно (21) или апстрахирано како во (22) и (23). Со *врз* се изразува дека еден апстрактен или материјален ЛО делува со некое свое својство на ЛК и на тој начин влијае на него. Такво значење може да се изрази и со глаголот *фокусира* и покрај тоа што на прв поглед тој нема импликација на погоденост на објектот, но затоа се одликува со ‘насоченост’. Погоденоста не мора да е физичка: ако вниманието се насочува врз еден предмет истиот ќе биде подложен на манипулација од страна на субјектот.

(21) Одлуката во Хаг *ќе влијае врз* приемот во НАТО.

(22) Белиот леб штетно *делува врз* здравјето на луѓето.

(23) Администрацијата на Обама преку дипломатски канали *притиска врз* Грција.

(24) Белгиското претседателство на ЕУ *ќе се фокусира врз* економските реформи.

Покрај горенаведените глаголи, ова значење често се изразува со перифрастични предикати од типот *фрла сенка/дамка, става акцент, презема контрола, има ефект, пренесува ентузијазам, има/дава право*, како во следните примери.

(25) НАТО ја презеде контролата *врз* воената акција против Либија.

(26) Расправијата за Ромите *фрли сенка врз* Самитот на ЕУ.

Значењето на влијание и контрола се среќава и кај резултативни и процесуални номинализации од типот на *влијание, внимание, концентрирање, фокусирање, поглед, дејство*. Во корпусот регистрирани се следните примери: *концентрирање врз една цел, дејство на водата врз здравјето, посебно внимание врз развојот на документација, фокусирање врз квалитетот, погледите врз убава жена*, и сл.

в. Конкуренција на предлозите врз и на

Во значењето на физичка погоденост на *врз* му конкурира предлогот *на*. Од анализираниите примери се наметнува впечатокот дека *врз* се одликува со посилна импликација на погоденост од *на*. Предлогот *врз* се употребува главно со глаголски предикати (или нивни номинализации) кои сигнализираат дека вториот партиципент на релацијата е силно погоден од дејството на агенсот. *Врз* ја потенцира трпителната семантика на вториот партиципент, додека *на* е неутрален во овој поглед. Синтаксичката деривација се одвива во овој правец: удирам, контролирам, притискам нешто → удар, контрола, врши притисок *врз* нешто. Сепак има контексти каде предлозите се заменливи како во случаите илустрирани со

примерите (26–30). Во некои случаи се чини дека со *на* ЛО обично посочува на неперсонален референт како во сп. примерите (27) и (28).

(27) СМС пораки со содржини со кои се *врши наред на* нечија приватност.

(28) Локалната власт *врши насилство на* природното и културното наследство на Охридското Езеро.

Спомнавме погоре дека предлогот *на* го дели истото функционално значење на погоденост и влијание со *врз*. Во корпусот најдовме речиси идентични примери со *на* како што имавме со *врз* (сп. 21–23)

(29) Поскапувањето на нафтата *притиска на* економијата.

(30) Судието во Хаг не *влијае на* поканата за членство во НАТО.

(31) Слабењето може штетно да *делува на* здравјето.

Понекојпат сличноста на овие предлози се користи за стилска варијација. Во примерот (32) не постои никаква разлика меѓу релациите изразени со *на* и со *врз*, туку се употребени за да се избегне повторување.

(32) Тоа е сериозен *удар на* слободата и правата на луѓето, но и сериозен *удар врз* институциите на Р. Македонија и нејзиниот имиџ.

Постојат и комуникациски причини за претпочитање на *врз* наспрема *на*. Во многу ситуации *врз* не е идентично со *на* бидејќи се јавува како појаснувач на повекезначноста на предлогот *на*. Со *врз* се избегнува мешањето на агенсот со објектот *врз* кој се врши дејството, односно појасно се маркира трпителот/примателот на дејството со *врз* наместо *на*. Со тоа предлогот *врз* има дополнителна улога на разјаснување на двосмислени синтаксички *на*-конструкции во кои не се разликува субјектната агентивност од објектната трпност. Така, синтагмата *притисок на владата* е двосмислена помеѓу две интерпретации: *владата* е агенс и самата притиска на некој/нешто; *владата* е трпител и некој/нешто притиска на неа. Од друга страна, во *притисок врз владата*, предлогот *врз* недвосмислено укажува на трпител.

Покрај тоа, предлогот *на* има граматички функции на посесивност и индиректен објект, што во некои случаи може да доведе до двозначност и/или нејасност.² Во примерот (33) не е јасно дали *на* маркира поседувач

² Вметнувањето на дативната клитика го разјаснува значењето на *на* во полза на индиректен објект, како во примерот: *Монополот на Телеком му направи огромни штети на македонскиот телекомуникациски пазар во изминатите шест години.*

или индиректен објект. Од друга страна *врз* недвосмислено упатува на погоденост на објектот.

- (33) Дождот и градот направија штети *врз* посевите. Според информациите од фармерите градот направи штети *на* житните и градинарските култури.

2.2 Второ просторно значење: поставеност/наднесенот одозгора без погоденост

Во своето второ просторно значење *врз* изразува дека еден помал статичен објект се наоѓа во контакт со горната површина на ЛК без физички да го погодува. Во примерите (34) и (35) од контекстот не може да се извлече некоја поголема погоденост на ЛО со тоа што ЛК ќе се најде во проектираната позиција.

- (34) Вашиот уред не мора да стои *врз* вашиот телевизор.
 (35) Штипските верници не сакаат антена *врз* камбанаријата.

Во македонскиот јазик таквото значење на ‘поставеност одозгора’ на *врз* се добива во комбинација со прилогот *одозгора* кое експлицитно изразува дека ЛО е позициониран на горната страна на ЛК. Во тој случај употребата на *врз* се преклопува со *над* или *на*, па во повеќе случаи, како во примерот (36) тие може без последици да го заменат *врз*.

- (36) Одозгора *врз* пиперката ставаме едно гранче француски магдонос.

2.2.1 Преносни значења

a. Насоченост и опфатеност

Функционалното значење на насоченост и опфатеност се развива од семантичката компонента ‘одозгора’. Во македонскиот јазик тоа значење најјасно се манифестира кај глаголот *работу*, како во примерот (37).

- (37) Претпладнево го минувам на работа во Собранието на град Струмица, а попладне продолжувам да *работам врз* најновиот поетски ракопис.

Други преносни значења од второто просторно значење не се регистрирани во корпусот. Од друга страна *работу* во значење на насоченост на агенсот спрема објектот се среќава и со предлозите *над* и *на*. Иако често, како во примерот (37), предлогот *врз* може без последици да се замени со овие два предлога, сепак разлика постои: *врз* со *работу* го потенцира актуалното работење на агенсот, додека *над* и *на* често имплицираат значење на ‘се обидува, се труди’, како во примерите (38) и (39).

- (38) Работам *над* проблемот со самодовербата.
(39) НАСА работи *на* телескоп што ќе гледа во минатото.

2.3 Трето просторно значење: простирање на површина, покривање

Третото просторно значење на *врз* е изразување на постоење тесен контакт меѓу два објекта: ЛО се простира по целата површина на ЛК и на тој начин се создава функционалното значење на покривање. Со оглед на тоа што ЛО нема надолна проекција, односно истиот не се спушта одозгора, неговата тежина е ирелевантна. Затоа отсуствува функционалното значење на погоденост на ЛК, но се добива значење дека ЛК се простира со некоја своја димензија на определен дел од горната површина на ЛО. Во примерот (40) испечатената слика зафаќа дел од површината на маицата или текстилот; во (41) исто така се добива функција на контакт и распространување, а во примерот (42) истата функција може да се сфати и во апстрактна смисла.

- (40) Печатење *врз* маици и текстил.
(41) Спиеле *врз* гробот на освојувачот на Скопје.
(42) Оставете не да го изградиме Берово *врз* вашите рушевини.

Ако ЛО е со иста големина или поголем од ЛК и заради тоа го сокрива од поглед, тогаш *врз* понатаму се проширува кон значењето на покривање, како во примерите (43) и (44). Од ова значење се импликува значењето на слоевитост, што често го среќаваме во готварскиот дискурс (45).

- (43) Носи кошула *врз* блузата.
(44) Ставете едноставен килим *врз* светол под.
(45) Исечените резанки од крушките се ставаат *врз слој* од карамела и се покриваат со слој на меко тесто.

Со ова значење може да се поврзе и изразот *нога врз нога* (пример 46) кој се употребува како затврдена фраза.

- (46) Новинарката целата растревожена седната *нога врз нога* на фотелја.

Блискозначните предлози на *врз* во ова значење се *рреку/ро* и *на*. Со *рреку/ро* се истакнува распространетост на некој ентитет, обично материја по целата површина на објектот (ЛК) слично како и *врз*, додека кај *на* значењето на тотално простирање е во позадина (сп. во примерите 47–49).

- (47) Материјалот треба да се нанесе *рреку* целата површина на подготвената подлога.

- (48) Кога ќе се нанесе *врз* плускавица, пастата за заби побрзо ја суши.
- (49) Нанесете еукалиптусово масло *на* крпче или парче весник и избришете.

Во следниот пример предлогот *на* означува дека на површината на една распространета материја (*горгонзола*), која не мора целосно да го покрива објектот (*лепчето*) се поставува друг објект што се означува со *врз*:

- (50) Парчиња горгонзола ставете *на* секое испечено лепче, а *врз* неа ставете неколку половинки јатки орев.

2.3.1 Преносно значење: редување

Во Толковниот речник ова значење е дефинирано како „натрупување на еднакви предмети како резултат на забрзано дејство“ и се илустрира со примерите *Ралеше цигара врз цигара; ришуваше рисмо врз рисмо*. Во речникот на Мургоски ова значење отсуствува. Ние претпоставуваме дека значењето на „натрупување“ се деривирало од претходното просторно значење на распространетост заради функционалното значење на слоевитост имплицирано во распространетоста. Ако некоја материја се простира врз целата површина на еден предмет таа може да се концептуализира како слој што го покрива предметот. Се чини дека тука нема некакво значење на забрзано дејство, само се имплицира „повеќеслојна“ квантификација на ЛО.

- (51) Се трошат народни пари, се удира данок *врз* данок.
- (52) Да ги повикаат ... да не се плашат и слободно да си гласаат на изборите, тие ќе тужеле. Закана *врз* закана, притисок *врз* притисок.

2.4 Четврто просторно значење: потпора

Понатамошно проширување на основното просторно значење е значењето на физичка потпора. ЛО се потпира на ЛК кој служи како потпора слично на конфигурацијата што се изразува со предлогот *на*, но за разлика од *на*, *врз* имплицира дека ЛК го поддржува ЛО и покрај неговата тежина. Всушност, разликата меѓу овие два предлога е во експресивноста: со *на* само се констатира позицијата на еден неутрален начин, и тој почесто се јавува за изразување на вакви релации, додека *врз* внесува експресивна димензија. Во примерите (53) и (54) предлогот *врз* може да се замени со *на* без поголема промена во значењето, меѓутоа со предлогот *врз* се потенцира големината на ЛО.

- (53) На северната страна се наоѓа минарето... а неговиот балкон се потпира *врз* сталактитни задебелувања.

- (54) На средишен дел од црквата високо се издига осмоаголна ку-
пола што се потпира *врз* четири столба.

2.4.1 Преносно значење: поддршка, основа

Преносното значење на поддршка е продукт на метафоричен пре-нос на физичката релација на потпора во доменот на човечките односи. Така *врз* добива значење на поддршка и основа што ЛК му ја пружа на ЛО, илустрирани во (55) и (56).

- (55) Финансиските информации *врз* кои тие се потпираат...

- (56) Податоците *врз* кои треба да се заснова процената на ризикот...

Како и кај просторното значење на потпора, и овде *врз* му конкурира на предлогот *на*, па двата предлога се јавуваат во слични контексти, како во долните примери.

- (57) Украина се *потпира на* нафта од Азербејџан.

- (58) Претседателот Обама предложи мерки за одвикнување на Американците од нивното *потпирање врз* нафтата.

Се чини дека *врз* изразува посилна нијанса на поддршка, но сепак во одредени контексти двата предлога се взаемно заменливи што се гледа од следниот пример:

- (59) Естонија ќе се потпира *на/врз* НАТО за да се заштити од непријателот.

Подетално испитување на синтаксичките и семантичките услови во кои се јавуваат двата предлога може да даде некои релевантни показатели за тенденциите на дивергенција. Покрај експресивноста на *врз*, еден од релевантните фактори може да биде повеќефункционалноста на *на* што доведува до многузначност во определени конструкции, за што веќе спомнавме погоре.

Сложениот предлог *врз основа на* се развил од метафората на потпора и многу често се среќава во административниот стил, како на пример во: *врз основа на член 75, кредит врз основа на залог на депозит, право остварено врз основа на нецелосни родатоци, градење на општество врз основа на рочит, врз основа на изјавата на лицата*, и сл.

3. Заклучни забелешки

Во оваа статија поставивме две цели: да ја објасниме полисемијата на *врз* преку откривање на семантичките врски меѓу сите негови просторни и преносни значења и да ги издвоиме семантичките компоненти на

предлогот *врз* кои тој ги дели со други просторни предлози. На тој начин, со извршената анализа покажуваме во каква релација е предлогот *врз* со некои други семантичко блиски предлози. Поаѓаме од тезата дека просторните предлози маркираат значенски разлики во еден стабилен концептуален домен и дека нивните значења се определени во релација со другите предлози со кои го делат тој домен (Tyler & Evans 2007: 108). Според тоа, значењето на еден предлог, од една страна, зависи од опсегот што го покриваат соседните просторни предлози, но, од друга страна, секој предлог има специфични функционални импликации кои му даваат индивидуален тон.

Во сите просторни значења *врз* ја поседува компонентата 'контакт', присутна и во други предлози што изразуваат слична просторна конфигурација: *на*, *преку/по*, *над*. Тие го делат меѓу себе просторниот домен што означува контакт со горната површина на ЛК. Покрај тоа, овие предлози делат и други семантички, т.н. функционални компоненти. На табела 1 се претставени семантичките компоненти на *врз* наспрема *на*, *преку/по* и *над*. Се гледа дека со предлогот *на* го поврзуваат компонентите притисок, погоденост и потпора; со *преку/по* – распространетост, покривање и слоевитост; а со *над* – покривање, слоевитост и наднесеност.

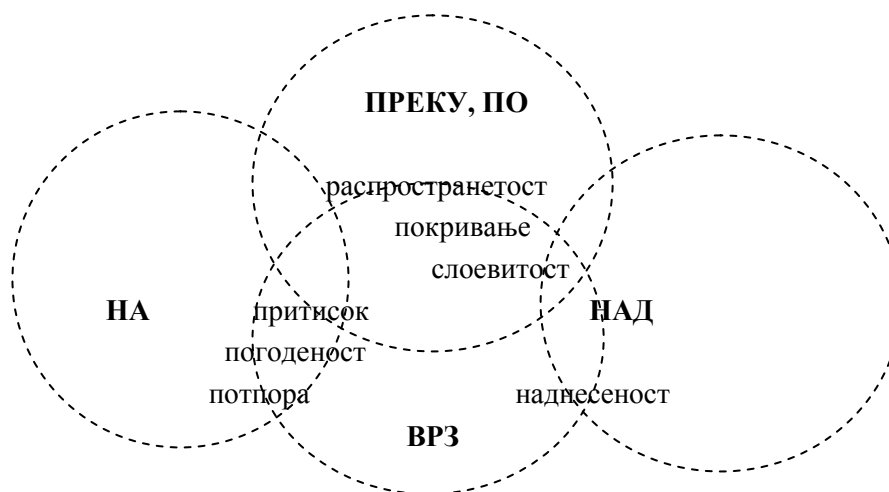
Табела 1

Особините на предлозите врз во релација со блискозначните предлози

	ВРЗ	НА	ПРЕКУ/ПО	НАД
контакт	+	+	+	+/-
притисок	+	+		
погоденост	+	+		
потпора	+	+		
распространетост	+		+	
покривање	+		+	+
слоевитост	+		+	+
наднесеност	+			+

Ваквите преклопувања покажуваат дека домените на горенаведените предлози делат близок семантички простор што е причина за нивното семантичко преклопување во определени сфери. Слика 1 графички ги претставува функционалните домени на *врз* и неговите конкурентни предлози. Во контекстите каде што доаѓа до израз одредено функционално значење

употребата на *врз* се совпаѓа со употребата на предлогот што ги има истите компоненти. Сепак една особина е поцентрална за определен предлог и по тоа тие се разликуваат. Така основното просторно значење на *врз* – одозгора на – може да се изрази и со предлогот *на*, но компонентата ‘погоденост’ е посилен во *врз*, додека во *на* доминира значењето на ‘потпора’. Во значењето ‘простирање на површина, покривање’ *врз* дели заеднички домен со предлозите *по* и *преку*, но кај нив централната црта е ‘распространетост’, а кај *врз* – ‘покривање’. Во оваа употреба двата предлога се преклопуваат со предлогот *над*, но во тие функции централното значење на овој предлог е ‘наднесеност’.

Слика 1 – Предлогот *врз* во релација со блискозначни предлози

Слични преклопувања се појавуваат и кај преносните значења. Апстрактна погоденост и/или влијание *врз* ЛО често се пренесува со *на* (примери 21–23 наспрема 28–30). Функционалното значење на ‘наднесеност’ на *врз* деривирани од ‘насоченост’ (со глаголот *работу*) може да се изрази и со *над* и *на*, но сепак со извесно семантичко нијансирање. Функционалниот домен на покривање *врз* го дели со *преку/по* и *на*, но *на* не подразбира тотално распростирање како што има *преку/по*. Преносното значење на речење деривирани од ‘покривање’ се развило само кај *врз*. Значењето на поддршка освен со *врз* се изразува со предлогот *на*, со тоа што *врз* почесто се среќава во контексти за морална поддршка (*се потпирам врз тебе* наспроти *се потпирам на тебе*), но не може да се тврди дека двата предлога се синонимни.

Од следните примери може да се види како овие предлози во некои значења се заменливи, што укажува на преклопувањето на нивните функционални зони.

(60) Книгата е *на* масата. (*над, ?врз, *рреку)

(61) Го распосла чаршавот *на* масата. (*над, врз, рреку)

(62) Ја стави раката *на* очите. (?над, врз, рреку)

За да се донесат покатегорични тврдења за соодносот на *врз* со анализираните конкурентни предлози постои потреба од понатамошни детални испитувања на дистрибуцијата на тие предлози, со тоа што испитувањата треба да се базираат врз корпусна анализа. Преку споредување на фреквентноста на предлозите во разни синтаксички конструкции понатаму ќе се испита кои фактори (на пр. формата и значењето на главниот конститутивен член) влијаат за изборот на соодветниот предлог.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Конески, Блаже. *Граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Култура. 1987.

Langacker, Roland W. *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press. 2008.

Мургоски, Зозе. *Речник на македонскиот јазик*. Скопје: Мургоски. 2005.

Navarro i Ferrando, Ignasi. Is function part of the literal meaning of English prepositions? In: Šarić, Ljiljana & Donald F. Reindl (eds) *On Prepositions*. Oldenburg: Bibliotheks und Informationssystem der Universität Oldenburg, 2001 36–62.

Tyler, Andrea & Vyvyan Evans. *The Semantics of English Prepositions*. Cambridge: Cambridge University Press. 2007.

Толковен речник на македонскиот јазик. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Скопје, 2003.

Šarić, Ljiljana, Željko Brlobaš. Boundaries of the analysis of spatial prepositions in the framework of Prototype Semantics. In: Lj. Šarić, D. F. Reindl (eds.), *On Prepositions*. Studia Slavica Oldenburgia. Oldenburg: Bibliotheks und Informationssystem der Universität Oldenburg, 2001. 207–262.

Eleni BUŽAROVSKA and Liljana MITKOVSKA

ON THE PREPOSITION *VRZ* FROM COGNITIVE POINT OF VIEW

(Summary)

This paper investigates the semantics of the Macedonian preposition *vrz* from cognitive perspective. The goal of the paper is twofold: to explain the polysemy of *vrz* by discovering the semantic links between all its spatial and non-spatial senses and to filter out the semantic components that *vrz* shares with other related spatial prepositions. The corpus-based analysis of *vrz* enables the authors to determine the semantic component of ‘affectedness’ responsible for the unique position of *vrz* among the prepositions that express superposition. The authors also show that the functional zone of *vrz* is shared by other semantically similar prepositions of superposition and offer an explanation as to why they differ.

Весна ТОМОВСКА

ПЛАТОНОВАТА ПОЕТИКА НА ИМИЊАТА

Има интелектуални појави кои раздвигуваат богата традиција на свои потомци и пред самите да бидат исцрпени како причина за истражување и толкување. Таква една појава е Платоновите дијалог *Kratul*, а неговото бројно потомство, составено не само од текстови кои директно реферираат на неговите содржини, туку уште позначајно, од такви кои го продолжуваат започнатиот дијалог, кои внесуваат нови теми и отвораат други проблеми, има обележја на корпус со доволно изразена автономност за да го добие називот *kratulizam*¹. Овој Дијалог мотивира научен интерес и во други, навидум поодалечени области од местото каде што е ситуирана основната тема за која се расправа – имињата. Всушност, имињата сфатени како своевидна метафора за јазикот се основна тема, имплицитно или експлицитно, речиси на секој научен дискурс, особено откако расправата за односот помеѓу зборовите и стварите (*verba et res*) Витгенштајн со своите екстравагантни упади во традиционалното прифаќање на „значењата“ ја промовираше како задолжителна задача на секој вид интелектуална активност². Обврската да се зборува за имињата (*verba*) пред да се

¹ На традицијата на *Kratul* Жерар Женет ѝ го посветува своето дело *Mimologiii* со поетичен поднаслов *Pat vo Kratulija* (*Mimologiques/Voyage en Cratylic*, 1979) во кое се обидува да направи критички приказ на текстовите „од различни периоди во кои го препознава гласот, или одекот“ на текстот на Платоновите дијалог, при што изборот е „типолошки, а не историски“ (Gerard Genette, *Mimologije/Put u Kratiliju*. Prijevod N. Vajs. Zagreb, 1985. str. 10).

² Оваа потреба произлегува од констатацијата на Витгенштајн дека „сета философија е критика на јазикот“ [4.003] бидејќи „повеќето прашања на философијата почиваат на тоа што ние не ја разбираме логиката на јазикот“ [4.0031] Освен тоа, потребата да се преиспитува јазикот е засилена до степен на неопходност поради освестената идентификација на јазикот со светот и неговото детерминирачко влијание врз неговите можности, зашто „границите на мојот јазик значат

расправа за предметот (res) има своја радикализација во пренасочувањето на философските прашања во философијата и нивно сведување на прашања за јазикот³. Оттаму, просторот на директно или посредувано влијание на Платоновите *Kratil* тешко може да се совлада со евидентно мерливи вредности. Тоа, пак, не значи дека и оној внатрешен простор на Дијалогот е докрај совладан.

1.

Kratil е дијалог составен more geometrico. Содржината е поставена во триаголник ограден со тројцата учесници во расправата: Сократ, Хермоген и Кратил. Сократ е ситуиран во основата, во средиштето на дискусијата и ја насочува најнапред кон едниот соговорник, Хермоген [383a–427e], а потоа кон другиот, Кратил [428a–440e], постојано настојувајќи во својата улога на арбитер докрај да ги исполни страните и да го состави започнатиот тетраедар. Зададената тема на расправата формулирана во експликативниот поднаслов на Дијалогот како расправа за *точноста на имињата*, во рамките на текстот дијахроно е распределена помеѓу Хермоген и Кратил и нивните различни позиции во однос на поставеното прашање. Одговорите на едниот, односно на другиот се појдовните тези чија убедливост Сократ настојува да ја преиспита поставувајќи ги во спротивставена релација. Ваквата поставеност трајно ќе ги омеѓи двете концепции за потеклото на имињата, денес препознатливи во теоријата како конвенционалистичка и натуралистичка. Имено, според првата концепција која во Дијалогот ја промовира Хермоген, точноста на имињата се темели на договор и на согласност (συνθήκη καὶ ὁμολογία) помеѓу луѓето, тие настапуваат според некаква законитост (νόμος) и според навика (ἔθει), а не според природата (φύσει) [384d1–8]. Според другата, пак, концепција која во Дијалогот ја застапува Кратил, името е она што според природата (φύσει) го носи секое нешто, а не она како што некои се договориле (συνθέμενοι) да го кажуваат [383a5–6].

Задачата на Сократ во овој дијалог по многу нешта е нетипична за улогите што вообичаено тој ги има во Платоновите расправи. Тука Сократ

граници на мојот свет“ [5.6]. Видете Л. Витгенштајн, *Логичко-философски трактат*. Превод Б. Саркањац. Скопје, 2002.

³ Во настојувањето да го „раствори“ субјектот и да го игнорира времето како активен чинител на епистеме М. Фуко ја развива својата археологија на хуманистичките науки врз основа на еден дехуманизиран (парадоксално во однос на предметот што го разгледува, но доследно на методот кој го следи) и атемпорален, универзален однос помеѓу зборовите и стварите. Видете М. Фуко, *Reči i stvari/Arheologija humanističkih nauka*. (Les Mots et les Choses/ Une archeologie des sciences humaines, 1966.) Prevod N. Kovač. Beograd, 1971.

има двајца соговорници со кои води две дебати на две спротивно поставени тези кои однапред, во самата формулација покажуваат стабилност која најавува дека нивното побивање нема да биде едноставна задача. И покрај евидентната дијалогска форма на овој текст, неизменичното присуство на едниот (Хермоген), па на другиот (Кратил) соговорник до таа мера е формално, или декоративно што се сведува на огледало во кое аргументите на Сократ едноставно се самопотврдуваат. Имено, тој расправа со непродуктивни противници кои се тука во улога на персонификации на сопствените тези и со задача да ја одржуваат привидната динамика на дијалогот со ритмично повторување на афирмативни искази од типот: „Се разбира“, „Токму така“, „Така велам“, „Така мислам“, „Така е“, „Се согласувам“, „Секако“.⁴ Оттаму впечатокот на Ж. Женет дека во основа *Cratylus* е „всушност двоен монолог на Сократ“⁵.

Тоа значи дека Сократ е ставен во позиција да дебатира самиот со себе, да симулира став спротивен на сопствениот и себеси да се побива. Во првиот дел од Дијалогот, или во првиот „монолог“, Сократ ја побива конвенционалистичката теза на Хермоген со аргументативна постапка која ја потврдува натуралистичката теза на Кратил. Во вториот монолог постапува сосем спротивно и во обратна насока. Оваа недоследност, противречност и двозначност на рамниште на целината на дијалогот ја отежнува неговата рецепција и го заматува очекуваниот еднозначен и логично изведен одговор на поставеното прашање за точноста на имињата. Збунувачката присутност на симултаната двозначност и автоиронија во аргументацијата на Сократ некои толкувачи ја прифаќаат како провокација за откопување на слоевите на текстот со надеж дека ќе ја најдат сокриената порака.⁶ Други, пак, ја игнорираат ваквата задача и си дозволуваат сосем сериозно да го разберат предупредувањето на Сократ дека на задачата ќе ѝ пристапи како на игра (*παιδικῶς*) [406c1].⁷ Оваа лежерна позиција што си ја допушта Сократ во однос на истражувањето ќе му дозволи дијалогот да го остави отворен и да не прифати, ниту да наметне заклучок, зашто со сигурност знае дека „можеби ова е вака, а можеби и не е“, а завршната препорака е дека „треба да се разгледа смело и добро, и да не се прифаќа со леснотија што и да е“ [440d2–5].

Без оглед на одбраната позиционираност кон Дијалогот тој недвосмислено содржи материја која очекува и заслужува истражувачка љу-

⁴ Е. г. само изразот *Naí.* (= да, навистина, секако, се разбира) во дијалогот *Cratylus* како реплика на Хермоген, односно на Кратил се сретнува вкупно 40 пати.

⁵ Genette, *op. cit.*, str. 11.

⁶ David Sedley, *Plato's Cratylus*. Cambridge University Press, 2003.

⁷ Genette, *op. cit.*, str. 11.

бопитност. Без оглед на впечатокот дека оваа материја е спонтано распоредена во паралелни, двозначни, парадоксални и недовршени структури, сепак тој претставува една целина во која јасно се препознаваат елементите на реторскиот дискурс. И како што тоа го бара реторската вештина од беседникот, Платон најголемо внимание и најголем простор му посветува на најважниот дел од беседата, на докажувањето (*argumentatio*, *πίστις*). За својата аргументација, за постапката на симултано докажување при што со побивањето на едната теза едновременно се потврдува другата, Платон, односно во Дијалогот ликот Сократ, како средство на убедување ја одбира парадигмата, а за извор на наведените примери одбира една област прилично ризична според својот аргументативен потенцијал. Имено, тој ги одбира етимологиите сметајќи најверојатно на нивната очигледна убедливост во расправата за точноста на имињата. Но, рецепцијата, а на неколку места [421d, 425b-c, 425d-426a] и самиот Сократ во Дијалогот, ја согледува проблематичноста на нивната аргументативна функција⁸ што резултира со богата традиција на метатекстови посветени токму на Платоновите/ Сократовите етимологии во *Kratyl*.⁹

2.

Етимолошката аргументација која го преплавува просторот на Дијалогот омеѓена е со две поетски на имињата. Едната [387c-390e], во

⁸ „Сократовата етимолошка авантура“, како што ја нарекува Ана Димишкова Трајаноска (*За точноста на имињата: натурализмот наспроти конвенционализмот во Платоновите Kratyl I-II*. *Systasis* 10-11,12. 2007-8), не треба да биде сфатена како некакво бесцелно талкање. Таа има своја дефинирана аргументативна задача преку двојната и двонасочна употреба на етимолошките аргументи „од една страна да служат како патоказ или поткрепа за умерената, посредничка позиција помеѓу конвенционализмот и натурализмот, а од друга страна, на пародичен начин да се покаже неиздржаноста на екстремите на овие две тези и на гледиштето за нивната заемна исклучивост“. Но освен оваа работна функција во Дијалогот етимолошката аргументација би можела во својата консеквентност да соопшти, како што предлага А. Димишкова и една порака што ги надминува границите на *Kratyl* и воедно ја обезбедува неговата затворена и завршена форма, „дека вистинскиот предмет на философското истражување се самите нешта, а не нивните имиња и дека ... вистинските објекти на познанието не можат да се најдат во несигурниот свет на гласовите, пишаните знаци и нивната игра низ времето.“

⁹ Споредете G. Genette, *Eponimija imena*. In Genette, *op. cit.*, str. 11-35. J.L. Ackrill, *Language and reality in Plato's Cratylus*. In: A. Alberti (ed.), *Realtà e ragione*. Florence, 1994, 9-28. R. Barney, *Socrates Agonistes: the case of the Cratylus etymologies*. In: *OSAPh* 16 (1998), 63-98. Thomas A. Blackson, *Plato and the sense of words*. In: *JHPH* 29 (1991), 169-82. W. Stefanski, *On the names of the letters used in Plato's Kratylus*. In: *Eos* 80 (1992), 53-60.

воведниот дел на дијалогот, во првиот „монолог“ на Сократ со афирмативна поддршка на Хермоген, ја подготвува и ја мотивира долгата низа на етимологии кои имаат функција на примери во аргументативната постапка. Другата поетика [423b–425b, 430b–433d], ситуирана во завршниот дел од расправата кога Сократ е веќе во придружба на Кратил, ја затвора и на извесен начин ја сумира презентираната содржина на етимолошките докази за точноста на имињата. Позицијата што овие две поетски ја имаат во Дијалогот и нивната релација со етимолошката низа, едната како вовед, а другата како нејзин заклучок, нужно ја одредуваат нивната дискретно назначена аргументативна улога и влијание. Имено, првата поетика треба да го преиспита тврдењето на Хермоген дека имињата се некакви договори помеѓу луѓето, дека настануваат случајно и по навика и да ги најави примерите кои ќе докажат дека помеѓу имињата и предметите има посуштествена поврзаност одошто изборот на случајноста. Втората, пак, поетика треба да ја релативизира убеденоста на Кратил дека имињата имаат своја, природна точност и дека се соодветни со она што го именуваат и врз основа на веќе разгледаните примери да укаже на проблематичноста на тврдењето дека преку едноставното и навидум природно равенство помеѓу името и предметот засновано на лингвистички аналогии може да се осознае суштината на именуваното.

Откако на самиот почеток е објавена темата на расправата со формулацијата ὀρθότης τῶν ὀνομάτων (точноста на имињата) [383a4, 7] и откако се соопштени содржините на двете тези [383a4–b1; 384c9–d7] натаму се дефинира основниот поим – *името* (ὄνομα). Името е „дел од вистинскиот говор (λόγος)“ [385. с. 10] и негов „најмал дел“ [385. с. 7]. Платоновниот дијалог иако тематски удомен во философијата с# уште го нема сосем напуштено книжевниот дискурс. Неговите „драми“, не само поради формалната аналогија со книжевниот облик, се ослободени од строга и прецизна научна точност и доследност. *Кратил* како да е извесно отстапување од ваквата традиција. Платон овде следи една строга методологија на теориска експликација која дури кај Аристотел ќе може да се препознае како стандард на научниот дискурс. Имено, откако го определи *името* како дел од говорот, како педантен теоретичар тој сега има потреба да го дефинира самиот *говор*, па вели: „да се говори е еден вид дејствување (πράξις)“ [387b9]. Потоа преку *говорењето* тој во обработувањето на основниот проблем го воведува клучниот поим – *именувањето* и предлага дефиниција: „Именувањето е дел од говорењето (τοῦ λέγειν μέρος τὸ ὀνομάζειν)“ со образложение дека „оние што говорат, всушност кажуваат зборови (λέγουσι τοὺς λόγους)“. [387 с. 6–7]. Овој исказ заслужува внимание. Описот на *говорењето* како *чин на кажување зборови* со тоа што дис-

кретно ја игнорира синтаксата покажува дека намерата не е сеопфатна дефиниција на говорот (и јазикот), ниту негово редуцирање на вербална таксиномија, туку дека од методолошки причини *говорот* се сведува на *зборови* што се несомнено најважниот елемент на јазикот, особено за исполнување на неговата комуникациска функција. Во оваа смисла *зборовите* се тука синоними за *имињата* кои ја нагласуваат семантичката содржина, што повторно е она од што во основа зависи јазичната комуникација, или нејзината точност. Со други зборови, Платон на овој начин не само што ја следи спонтаната линија на содржините во дијалогот и постепено ја воведува аргументацијата на расправата подготвувајќи ја потребната појмовна и термилошка апаратура, туку едновременно ја образложува оправданоста на својот избор да состави филозофски дијалог за *имињата* преиспитувајќи ја нивната способност преку *значењето* да остварат точна комуникација со предметите.

Пред да го започне испитувањето на *точноста на имињата* на конкретни и поединечни примери, Платон составува своевидна *роетика на името*. Штом *именувањето* (τὸ ὀνομάζειν) е дел од *говорењето* (τὸ λέγειν), а *говорењето* е некаков вид дејствување, јасно е дека „и именувањето е некако дејствување (πρᾶξις)“. [387c9] *Праксис* (πρᾶξις) во основа означува *извршително дејство*, а тоа укажува на активност која се извршува, се спроведува со некако средство. Говорот се извршува со зборови, а именувањето со имиња. Оттаму, именувањето е само вербално означување на предметите, тоа се служи со имињата како со алатки. Затоа е и можна оваа аналогија што ја прави Платон помеѓу именувањето и *говорењето*, бидејќи и едното и другото значи „практикување“ на говорот, односно на имињата како *pars pro toto* за јазикот. Насочен кон имињата и нивната суштина Платон не смета за потребно да се задржува на релацијата на *именувањето* и *говорењето* и да ја дефинира различноста, па останува само на констатацијата дека „дејствувањата имаат некоја своја природа“ [387d2]. Она што во *Kratil* е препуштено на впечаток и толкување во дијалогот *Софист* е прецизно одредено. Кога во еден израз со имињата (ὀνόματα) ќе се поврзат и глаголи (ῥήματα) тогаш тоа се нарекува „говорење, а не само именување“ (λέγειν τε αὐτὸν ἀλλ' οὐ μόνον ὀνομάζειν) [262d5]. Платон во овој случај појаснува дека *именувањето* е давање на имиња, а *говорењето* вклучува синтакса, ставање на имињата во одреден систем на конструктивни релации.

Секоја *праксис* си има свое средство, своја алатка со која се остварува. Алатката со која работи, со која ја извршува својата дејност *именувањето* е самото *име*. Зашто, како што се забележува „она што треба да се именува, треба да се именува со нешто“ [387e4], а тоа значи со името

(ὄνομα) [388a8]. Од ова произлегува суштинското прашање: „што се прави со името како алатка во именувањето?“ [388b8]. Одговорот за видот на работата што ја обавува името како алатка го содржи описот на именувањето како дејност. „Со името се одделуваат нештата според нивната сопствена природа“ [388b10]. Именувањето значи давање на имиња на нештата, нивно маркирање, нивно разлучување за да може да се препознаат како различни. Оттука станува видлива улогата на именувањето во говорењето како нужна и неопходна етапа во неговата реализација а со ова станува појасна и аналогијата меѓу овие две практики на која настојува Платон во Дијалогот.

Штом името е дефинирано како алатка со која се именува, тогаш сосем природно се поставува прашањето за нејзиното изработување, кој ги прави имињата и од што. Пред да ја објасни постапката на изработката на името Платон дословно изработува едно име за да го означи со него оној кој ги изработува имињата. Го нарекува ὀνοματοῦργός [389a1], изработувач на имиња, по аналогија на δημιουργός (изработувач, ракотворец, производител, занаетчија, творец) и со тоа воедно ја дефинира и самата изработка на имињата како некаков занает. Условно кажано овој занает би можел да се нарече *ономатургија*. Но, Платон не изработува ново име за занаетот затоа што потребното значење може да го најде во името τὸ ὀνομάζειν (именување). Ова грчко име, односно глаголската форма (ὀνομάζειν) означува двојна активност: составување на име и негова употреба. На чинот на изработката на името како дел, или етапа во именувањето, Платон му посветува особено внимание, бидејќи самата изработка претставува воспоставување на вербализиран однос со предметот кој се именува, а тоа треба да покаже дали овој однос се воспоставува арбитражно, со договор и со согласување [384d1], или пак тој произлегува од суштината на предметот и е во согласност со природата [383a5–6]. Платон всушност треба да освести една активност во која и тој самиот учествува едновременно како нејзин субјект и како нејзин објект, како некој кој изработува и дава имиња и како некој што треба со тие и такви имиња да ја објасни законитоста на именувањето. Во моментот кога за изработувачот на името како алатка го составува зборот *ономатурγος* тој едновременно ја објавува и својата теорија за изработката на имињата. Изработувањето на имињата „не е едноставна работа, ниту пак е задача за слаби и случајни луѓе“ [390d7–9]. Во согласност со Платоновата аристократска аспектираност ономатургот треба да има особени способности и врвна вештина. Ваков мајстор може да биде само оној „кој умее да го види името кое според природата му припаѓа на секој посебен предмет и оној кој е способен да го

постави неговиот облик и во букви и во слогови“ [390e2–4]¹⁰. За да ја опише изработката на името Платон употребува еден образец со кој ја објаснува процедурата според која се остварува секој занает. За да изработи име ономатургот треба да има способност да го види, односно да го препознае *името кое според природата му прираѓа на секој посебен предмет*, или со други зборови, неговото *природно име*, или во согласност со Платоновата метафизика, *идеалното име*, односно *идејата на името*. Со идентичен образец Платон се служи и во *Politeja* кога објаснува како занаетчијата ги изработува своите производи: „така што ја набљудува идејата (на одреден предмет)“ [596b6–7]¹¹. Идеалниот облик што го гледа мајсторот го поставува, го втиснува во соодветна материја. Оној што изработува имиња го втиснува идеалното, природно име, она што ја има суштината на предметот, во одредена јазична материја, или како што вели Платон, во букви и во слогови. Поетиката на името според Платон е, значи, една демиургија.

Овој поетолошки концепт, инаку својствен за Платоновите филозофски систем, на ова место во Дијалогот треба да исполни одредена аргументативна задача. Нагласениот елитизам на демиургијата, барањето на врвно мајсторство и ексклузивна способност за препознавање на идеалните облици директно ја побива изјавата на Хермоген втемелена на радикалниот релативизам на Протагора дека „она за коешто секој еден вели дека е името на нешто, тоа е името на секое нешто“ и дека „онолку имиња колку што некој вели дека секое нешто има, толку имиња тоа и ќе има во моментот кога оној тоа го вели“ [385d2–6].

3.

По дијалогската аргументација воведена со поетиката на демиургот расправата продолжува со испитувањето на точноста на основните и на изведените имиња. За да го направи подостапен предметот на разгледување Платон во Дијалогот сега вклучува уште една теориска експликација. Описот на невербалната комуникација во која со разни движења на телото може да се покаже значењето на нештата [422e2–423b3] спонтано доведува до заклучокот дека „Името е подражавање со глас на оној што подражава (μίμημα φωνῆ ἐκείνου ὃ μιμεῖται), а оној што подражава го именува она што го подражава (ὀνομάζει ὁ μιμούμενος τῆ φωνῆ ὃ ἄν μιμῆται“ [423b9–11]. Со ваквата формулација се воведува еден значаен поим и тер-

¹⁰ Pl. *Cra.* 390e2–4: καὶ οὐ πάντα δημιουργὸν ὀνομάτων εἶναι, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνον τὸν ἀποβλέποντα εἰς τὸ τῆ φύσει ὄνομα ὃν ἐκάστω καὶ δυνάμενον αὐτοῦ τὸ εἶδος τιθέναι εἰς τε τὰ γράμματα καὶ τὰς συλλαβάς.

¹¹ Pl. *R.* 596b6–7: ὁ δημιουργὸς ἐκατέρου τοῦ σκεύους πρὸς τὴν ἰδέαν βλέπων οὕτω ποιεῖ.

мин во поетиката на името – подражавање ($\mu\acute{\iota}\mu\eta\sigma\iota\varsigma$). Поради недоволноста на ваквата дефиниција на името и можноста заради општоста на *глас* ($\phi\omega\nu\eta$) како средство на подражавање таа да се однесува и на облици од друга вештина, како што е музиката¹², се предлага корекција на описот на името со средства на подражавање кои недвосмислено ќе упатуваат на еден јазичен облик. Платон ги одбира истите оние средства со кои се служи и ономатургот во изработката на имињата – букви и слогови ($\gamma\rho\acute{\alpha}\mu\mu\alpha\sigma\iota\ \tau\epsilon\ \kappa\alpha\iota\ \sigma\upsilon\lambda\lambda\alpha\beta\alpha\iota\varsigma$). Оттаму, името добива попрецизна дефиниција, тоа е она што се добива кога „некој ја подражава суштината на секое нешто со букви и со слогови“ [423e7–8].

Со *родражавањето* како основна постапка во чинот на *именување* Платон составува поинаква поетика на името од онаа веќе објавената на демиургот. Идејата за името не се втиснува во букви и слогови (онома-тургија), туку тие ја подражаваат суштината на она што се именува. Во тој случај *именувањето* подразбира не само (пре)познавање на суштината на предметот, туку и познавање на означувачките способности на јазикот за да може да се воспостави оваа врска помеѓу името и предметот како врска на пресликување, или поклопување. Оправданоста на вака објаснетата процедура на именувањето е поткрепена со примери за семантичката содржина на гласовите и нивната способност да составуваат имиња во кои ќе ја пренесат истата вредност [426c–427c].

Именувањето кое се темели на подражавање Платон го нарекува *вештина на именувањето* ($\eta\ \tau\acute{\epsilon}\chi\eta\eta\ \eta\ \delta\nu\omicron\mu\alpha\sigma\tau\iota\kappa\eta$) [423d7–9] по аналогија на музичката вештина ($\eta\ \mu\upsilon\sigma\iota\kappa\eta$) и сликарската ($\eta\ \gamma\rho\alpha\phi\iota\kappa\eta$). Соодветно на вештината со која се занимава, оној што умее да дава имиња се нарекува $\delta\nu\omicron\mu\alpha\sigma\tau\iota\kappa\acute{o}\varsigma$ (именодавец) [424a6]. Слично постапува Платон и во дијалогот *Соргија* кога според називот на вештината во која е зналец Горија, според реториката ($\rho\eta\tau\omicron\rho\iota\kappa\eta\ \tau\acute{\epsilon}\chi\eta\eta$), тој го нарекува ретор ($\rho\eta\tau\omicron\rho$) [449a]. Онамастиката, значи, како и реториката, музиката, сликарството е една вештина, една $\tau\acute{\epsilon}\chi\eta\eta$. Ова име во античката (хеленска и римска) теорија означува повеќе области кои денес си имаат засебни означувачи. Со поимот $\tau\acute{\epsilon}\chi\eta\eta$ /arts се опфатени и занаетите (грнчарство, бродоградителство, готварство) и уметностите (музика, сликарство) и науките (реторика, граматика, дијалектика) затоа што сите овие се темелат на епистеме, на

¹² Името дефинирано како подражавање само со гласови се сведува на еден посебен вид име, на ономатопеја, на фонетски портрет на она што се подражава. Со тоа од категоријата на имињата се исклучуваат сите оние што се однесуваат на нешта чија суштина и природа не се податни за фонетско портретирање и, уште поважно, се запоставува означувачката, семантичка функција на името, а со тоа и неговата способност за комуникација.

знаење, на познавање на правила и процедури и на емпеирија, на опитност стекната со искуство. Оттаму, тие можат да извршуваат една важна општествена функција – да поучуваат. Ова го истакнува Платон и во врска со ономастиката. Констатацијата дека „имињата се кажуваат за да поучуваат“ [428e4], води до потврдата дека „тоа е вештина (τέχνη) која има сопствен тип мајстори (δημιουργοὺς)“ [428e6–7].

Платоновитот дијалог, како што веќе беше истакнато, с# уште ги има во значителна мера особеностите на еден книжевен дискурс. Неговата теорија и терминологија не е дефинирана и завршена, па според тоа и не може да се објави во „наративен“ облик, во затворен и строго консеквентен систем. Тој тоа, всушност и не го сака, зашто смета дека вистинската филозофска мисла не може да се скроти, таа е во постојано движење, истражување, талкање, привремено запирање. Во таа смисла дијалогот е најсоодветен облик во кој мислата „не се раскажува, туку се прикажува“, нејзиниот процес на настанување, на развивање, на побивање се објавува како драмско дејство. Динамичноста на мислата е придружена од нестабилна терминологија, што го усложнува обидот за херменевтичка обработка на текстот. Или, пак, текстот во одредени случаи треба да се сведе на термин, односно име и да се истражува неговата интертекстуална позиција не само во рамките на дијалогот, туку на рамниште на корпус.

Ако се прифати оваа препорака тогаш истражувањето на односот помеѓу ономастиката како вештина и ономатургијата како занает треба да продолжи надвор од рамките на дијалогот *Kpatun*, поточно во расправата *Poluteja* каде што Платон ја структурира својата онтологија. Во обидот јасно да ги претстави различните видови стварност тој составува теорија за трите видови творештво кои ги поставува во хиерархија на субординирани односи според степенот на вистинитоста со кој се одликуваат нивните производи. Во оваа тријада на подредени творештва, творци и творби вклучени се: бог, некој занаетчија (во случајов – столар) и некој уметник (во случајов – сликар). Може да се забележи дека различните видови (степен) творештво, различно се именуваат. Творештвото на сите творци се опишува со форми од глаголите: ἐργάζομαι (работам, обработувам, творам, правам), ἀπεργάζομαι (изработувам, одработувам, довршувам), ποιέω (творам, создавам, правам, произведувам) единствено за творечката активност на бог дополнително се употребуваат и глаголите: φυτεύω (садам, засадувам, раѓам), φύω (раѓам, произведувам, носам, градам). Со ваквиот избор на имињата за означување на дејство Платон ја истакнува разликата помеѓу творењето на занаетчијата и сликарот, од една страна, и на бог, од друга страна. Само бог твори на начин како што твори природата, единствено тој го раѓа, го породува *neutoto онакво какво што е*, во неговата единствена и парадигматска состојба која не може да се

повторува [597 с. 4–5]. Соодветно на неговата активност тој е наречен $\phi\upsilon\tau\omicron\upsilon\rho\gamma\acute{o}\varsigma$ [597d5], дословно: оној кој сее, сади (според $\phi\upsilon\tau\epsilon\acute{\upsilon}\omega$), односно: оној кој раѓа, родител, причинител, зачетник. Освен со овој прецизен и ексклузивен назив бог се именува и со поопштото име $\rho\omicron\iota\eta\tau\acute{\eta}\varsigma$ [597d2]: творец (според $\rho\omicron\iota\acute{\epsilon}\omega$). Занаетчијата и сликарот создаваат облици со оглед на она што го раѓа бог. Нивното творештво се темели на интервенција, тоа не произлегува од природата, па според тоа нивните творби се дистанцирани од природната состојба на нештата, а на тој начин и на понизок степен на вистинитост. Но и помеѓу овие видови творештво има градација. Занаетчијата се нарекува $\delta\eta\mu\iota\omicron\upsilon\rho\gamma\acute{o}\varsigma$ [597d9]: *изработувач* на обликот кој го добива нештото во сетилната стварност, а сликарот е дефиниран со името $\mu\iota\mu\eta\tau\acute{\eta}\varsigma$ [597e6]: *родражавател* на облиците што ги создава демиургот. Демиургот (занаетчија) изработува „гледајќи во идејата“ [596b6–7], во она што го породил, што го изложил бог [597c4–5], а миметот (сликарот) твори, прави слика додека го подражава она што го составил демиургот [597e2] и со тоа неговото творештво е „на трето место“ [597e3–4], двојно оддалечено од природната состојба во која вистинитоста го има највисокиот степен.

Визуелната достапност на сликата како парадигма за миметички облик Платон ја ползува и во дијалогот *Kratil* за да го прикаже односот помеѓу предметот и името. Името ($\delta\upsilon\omicron\mu\alpha$), исто како и цртежот ($\zeta\omega\gamma\rho\acute{\alpha}\phi\eta\mu\alpha$), е некаков приказ ($\mu\iota\mu\eta\mu\alpha$) на предметот ($\pi\rho\acute{\alpha}\gamma\mu\alpha$) [430a10–b4, 430e10–11]. Овие прикази го објавуваат односот што се воспоставува со предметот според блискост и сличност [430c12]. Дали приказот ($\mu\iota\mu\eta\mu\alpha$), било да е слика, или име, е точен ($\delta\omicron\rho\theta\acute{o}\nu$) и вистинит ($\acute{\alpha}\lambda\eta\theta\acute{\epsilon}\varsigma$) зависи од степенот на блискост и сличност кој е постигнат со подражавањето како вид на творештво. Во *Poniteja* одлучно се тврди дека „миметиката (подражавачкото) е далеку од вистината“ [598b6], па според тоа и она што е производ на вакво творештво не е вистинито. Во *Kratil*, меѓутоа, се допушта релацијата помеѓу предметот и неговиот приказ што е последица на една миметичка интервенција, да се мери и да се вреднува со поинаков вид на *точност* ($\acute{\alpha}\lambda\lambda\eta\ \delta\omicron\rho\theta\acute{o}\tau\eta\varsigma$) [432c7], која зависи од квалитетот ($\tau\acute{o}\ \rho\omicron\iota\acute{o}\nu$) [432b1] на врската, а не од квантитетот, не од тоа во колкаво количество се поклопува, се пресликува приказот со предметот. Всушност, само во случај да се прифати каквоста на приказот како критериум може да се расправа за неговата точност во однос на предметот, бидејќи сликата, односно името е нешто друго и различно од предметот и има своја сопствена онтологија. Оттаму, врската помеѓу приказот (слика, име) и предметот се воспоставува преку селектирани елементи кои го одредуваат знакот ($\tau\acute{o}\rho\omicron\varsigma$) [432e6] според кој може да се препознае содржината и суштината на она што се прикажува со сликата, односно со името. Вака

дефинираниот сооднос ја менува дефиницијата на името. Наместо вербална слика името е „пројава (δῆλωμα) од слогови и букви на предметот“ [433b3].

Во дијалогот *Kratyl* творештвата на ономатургот, оној кој ги изработува имињата и на ономастичарот, оној кој ги дава имињата не се дефинирани во прецизна меѓусебна релација. Овие две поетики не се цел на расправата, тие имаат посредничка улога да го осветат процесот на именување како воспоставување на одредена релација помеѓу имињата и предметите. Поетиката на ономатургот го насочува вниманието кон парадигмата на идејата на името како носител на суштината на предметот според која се изработува името. Со тоа именувањето се одредува како постапка со поголема одговорност кон она што се именува. Поетиката на мимесата според која името е вербален приказ на предметот ја проблематизира можноста во името целосно да се преслика содржината на предметот и укажува на точност според пројава на одбрани елементи како носители на идентитетот на предметот. На тој начин именувањето се ослободува од обврската да ја пронајде природната врска помеѓу името и предметот како услов за точност.

РЕФЕРЕНТНА БИБЛИОГРАФИЈА

Ackrill, J.L., Language and reality in Plato's *Cratylus*. In: A. Alberti (ed.), *Realtà e ragione*. Florence, 1994. 9–28.

Barney, R., Socrates Agonistes: the case of the *Cratylus* etymologies. In: *OSAPh* 16 (1998), 63–98.

Blackson, Thomas A., Plato and the sense of words. In: *JHPH* 29 (1991), 169–82.

Димишковска Трајаноска, Ана, За точноста на имињата: натурализмот наспроти конвенционализмот во Платоновитот Кратил I–II. *Systasis* 10–12. 2007–8.

Fuko, M., *Reči i stvari/Arheologija humanističkih nauka*. Prevod N. Kovač. Beograd, 1971.

Genette, G., *Mimologije/ Put u Kratiliju*. Prijevod N. Vajs. Zagreb, 1985.

Платон, *Kratyl*. Превод од старогрчки, коментар и белешки В. Томовска. Скопје, 2006.

Sedley, David. *Plato's Cratylus*. Cambridge University Press, 2003.

Stefanski, W., On the names of the letters used in Plato's *Kratylos*. In: *Eos* 80 (1992), 53–60.

Витгенштајн, Л., *Логичко-филозофски трактат*. Превод Б. Саркањац. Скопје, 2002.

Vesna TOMOVSKA

PLATO'S POETICS OF THE NAMES

(Summary)

In the *Cratylus* dialogue the etymological argumentation relying on the obvious convincingness of the etymologies in the discussions on the correctness of names is bounded by two poetics of the names. The first one [387c–390e], in the introductory part of the dialogue, in the first Socrates' "monologue", with an affirmative support to Hermogenes, prepares and motivates the long line of etymologies that function as examples in the argumentative process. The second poetics [423b–425b, 430b–433d], positioned at the closure of the discussion, when Socrates addresses Cratylus, closes and, in a way, concludes the presented content of the etymological proofs on the accuracy of names. The position these two poetics assume in the Dialogue and their relation to the etymological line, one as the introduction and the other as the conclusion, necessarily define their discreetly implied argumentative role and influence. Namely, the first poetics is meant to re-examine Hermogenes' claim that names are conventions set by the people, that they occur accidentally and customarily, and to announce the examples that will prove that there is a more substantial connection between the names and the objects than the mere accidental choice. The second poetics, on the other hand, is meant to relativize Cratylus's conviction that names have their natural accuracy and that they correspond to what they denote and, based upon the already examined examples, to point to the questionable claim that the essence of the denoted can be comprehended through the simple and seemingly natural equation between the name and the object based upon linguistic analogies.

The poetics of the onomatologist, the one who devises names, and the poetics of the onomastician, the one who gives names, are not defined in a precise interrelation. These two poetics are not the point of the discussion; they have a mediative role to call forth the process of *naming* as an establishment of a certain relation between the names and the objects. The poetics of the onomatologist points the attention towards the paradigm of the idea of the name as the carrier of the object essence upon which the name is devised. Thus, naming is defined as a procedure with a bigger responsibility towards the one that is being named. The poetics of the mimesis, according to which the name is a verbal representation of the object, questions the possibility of completely reflecting in the name the content of the object and points to the correctness according to a manifestation of chosen elements as carriers of the object identity. Thus, naming is released of the duty to find a natural connection between the name and the object as a precondition to correctness.

Ilija ČAŠULE
(Macquarie University)

**THE INDO-EUROPEAN ETYMOLOGY OF BURUSHASKI SA ‘SUN’,
SAN% ‘SHINING; LIGHT’, SÁN%KUŞ ‘SUNLIGHT’**

Abstract: The Burushaski words *sa* ‘sun’, *san%* ‘shining; light’, *sán%kuş* ‘sunlight’ and *-%sal-* ‘to look at, watch’ are analysed etymologically and correlated with Indo-European **seh_au-*, **s(u)uġen-* (variant zero-grade of **seh_auġel-*) ‘sun’+ *-ko* as well as with Indo-European **suġel-* ‘to shine, burn’.

Key words: Burushaski, Indo-European, words for ‘sun’, etymology

The Burushaski language, still considered to be an isolate, is spoken by about 90,000 people (Berger 1990: 567) in the Karakoram area in North-West Pakistan. There are three very closely related dialects: Hunza and Nager with minimal differences, and the Yasin dialect, which has differential traits, but is mutually intelligible with the former two. For a brief profile of Burushaski, see Čašule (2004b: 21–24) or Berger (1990). For an overview of Burushaski linguistic sources and studies see Čašule (2010: 1–4).

The etymological analysis in this article follows the work of Čašule (1998, 2003a, 2003b, 2004, 2009a, 2009b, 2010), who has correlated Burushaski with Indo-European, outside of Indic and Iranian and has uncovered consistent and systematic lexical, phonological and most importantly, extensive and fundamental grammatical correspondences (the latter are outlined in Čašule (2003b: 69–79). On the basis of the analysis of over 550 etymologies and the highly significant correspondences in the grammatical and derivational system (nominal case endings, nominal plural endings, the verbal system and prefixes, suffixes and endings, the complete non-finite verbal system, all of the adjectival

suffixes, the entire system of demonstratives, personal pronouns, postpositions, adverbs, etc.), Čašule concludes that Burushaski displays characteristics of a language which could have had an early relationship or contact in its history with the Northern/Western IE group. The correspondences (~80 of them) in the core vocabulary of anatomical parts can be found in Čašule (2003a) and (2009b).

The Burushaski numeral system is compared with Indo-European in Čašule (2009b). The entire system of Burushaski personal and demonstrative pronouns and adverbs is analysed and correlated closely with Indo-European in Čašule (2011).

In an extensive analysis and comparison of the Burushaski shepherd vocabulary with Indo-European, Čašule (2009a) identifies some 30 pastoral terms that are of Indo-European (non-Indo-Iranian) origin in Burushaski, one third of which show direct and specific correspondences with the ancient Balkan substratal layer of shepherd terms in Albanian, Romanian and Aromanian.

Čašule (2010) focuses specifically on the original Burushaski Indo-European vocabulary that contains the reflexes of the Indo-European gutturals. It provides a full etymological analysis of some 150 autochthonous Burushaski stems (with many derivatives) and establishes correlations with various Indo-European branches. Čašule (2003b) provides an in-depth analysis of the Burushaski laryngeals and their consistent and direct correspondence with the Indo-European laryngeals.

The extensive and full correspondence of the Burushaski kinship terms (32 terms) with Indo-European is analysed in Čašule (2011b).

The correlations between Burushaski and substratal and archaic Modern Macedonian and Balkan Slavic vocabulary are discussed in Čašule (2012). The most significant support for Čašule's hypothesis on the Indo-European origin of Burushaski has come from Eric P. Hamp (2012 [2010]), who in the review of this article, based on the full body of evidence, and in support of Čašule's work, states: "Burushaski is *at bottom* Indo-European [italics EH] – more correctly in relation to IE or IH, maybe (needs more proof) IB[uru]" and further conjectures: "I have wondered if Burushaski is a creolized derivative; now I ask (Čašule 2009a) is it a shepherd creole ? (as in ancient Britain)". This statement goes hand in hand with the tentative conclusion that Burushaski might be "a language that has been transformed typologically at some stage of its development through language contact." (Čašule 2010: 70). The Burushaski phonological system, internal variation and phonological correspondences with IE are outlined and systematised in Čašule (2003b: 24–42) (2004: 55–67) (2010: 11–12) or (2009a: 150–152).

In this article we discuss the etymology of Burushaski¹ *sa* x², pl. *sámuc%* ‘sun; day; daylight’ (L 305) (B 368), in Wil 101: ‘the sun; sunshine; a great light; a day; daytime’, and with lengthening of the stem vowel: *sááce* ‘in or under the sun, during the daytime’ (-*će* ‘at’, case ending [B I: 4.15]), *sáac%umo* ‘during the day’, (-*ćum*, Ng -*ćumo* abl. postp. ‘from’ [B 70]), *sáa-yaári* ‘the first rays of light on the mountains before the actual appearance of the sun’ (Wil 101) (*yaári* ‘first light of morning’ [L 375]). Note also the length in the Ys example given by Berger: *han saŌne* ‘one day’ (BYs 173).

Berger derives from *sa* Bur *san%* y (also in Sh), pl. *san%íśo* (x-form), *san%%kuyan%*, *san%íćan%* (y-forms) (not registered so far in Ys) Hz Ng ‘1. adj. ‘light, bright; shining; 2. noun y ‘light; brightness; a specific light’, *sam-sán%* ‘completely bright’, *sī-saán%* ‘early morning’ (Wil 102), *san% man-* ‘to shine, glitter, (in the morning) become bright’, *sīin%*, *sīi-saŌaŌn%* ‘a bit bright’ and with the nominal suffix -*kuş* (B I: 19.3) : *sán%kuş* ‘light, brightness, sunlight, sunshine’, *sa sán%kuş* ‘sunlight, daylight’ (L 309) (B 374).

In Burushaski *sa* there may have been a retention and subsequent assimilation of the singular ending/suffix -*n%* in the plural : **san%-muc³* > **sam-muc* > *samuc* leaving the apocopated singular form as *sa*. Berger (I: 3.44) derives historically the x,h pl. suffix -*muc* from **-min%oc%*. He provides examples of this assimilation of the -*n%* or -*n* of the sg. auslaut with the plural

¹ We reproduce Berger’s table (B I: 13) of the phonological system of Hz Ng Burushaski, which is also valid for the Yasin dialect (it does not have **c5h** – for Ys see also T-P (1989: 7–9):

a						s5	ś	s	
e	o	qh	kh	t5h	th	c5h	ch	c%h	ph
i	u	q	k	t5	t	c5	c	c%	p
		g%	g	d5	d	j5	j	z	b
			n%		n				m

y h l r

Notes: 1. All 5 vowels can be phonetically long, but for phonological and prosodical reasons Berger marks them as two component vowels, in order to mark the position of the stress. 2. Retroflex consonants are marked with an underdot. 3. **w** and **y** are allophones of **u** and **i**. 4. **c%** = **ts** in L and **c** in T-P (1989). 5. **g%** is a voiced fricative velar /P/. 6. **n%** = [ŋ] or [ng] [nk]. 7. **y5** is a retroflex. 8. A hyphen before a word indicates that it is used only with the pronominal prefixes.

For the internal variation and alternations in Burushaski, see Čašule (2010: 5–11).

² Burushaski nouns are grouped in four classes: *h*-class ‘human beings’, subdivided in *m* (masc.) and *f* (fem.); *x*-class ‘non-human animate beings and individually conceived objects’; *y*-class ‘amorphous substances and abstract ideas’; the *z*-form is used for counting (B I: 33–39).

³ For the alternation and change *n%* > *m* see Berger (2008: 4.4) and Čašule (2003b: 28).

ending: e.g., *-qhásin%* sg. 'backside, bottom', pl. *-qhási-muc%* or *phárcin* 'cap', pl. *phárci-muc%*, also *-l'cin* 'eye', pl. *-l'cu-muc%* (Ng. *-l'ci-muc%*) (B I: 3.57).

In a preliminary analysis of the numerous Burushaski plural endings we have found other cases where a morpheme or phoneme from the singular form has been retained in the plural, but lost in the singular. For example, consider Bur *ha* 'house' (< **hak* by Berger (2008: 25) (pl. *hakícan%*) (B 184) (also of indigenous Indo-European origin⁴); or the Nager pl. of *jot5* 'small, young man' is *jot5arko*, which can be analysed as *jot5-ar-ko* 'he (they) who is (are) young' – compare derivationally with Latin **new-er-ko* > *noverca* 'stepmother' ('she who is new') (Wat 58); or in Bur *-%oi-*, sg. 'daughter', pl. Hz Ng *-yúgušanc%*, Ys pl. *-yúgušín%a* 'daughters', also 'brother's daughters' (B 210) (L 12, 386), which consists of *-yu-* and *gus* 'woman' + pl. suffix (the full stem is kept only in the plural form); or Bur *ge*, L also *gye* and Cunn *gye* 'snow', Ys *ge*, *gye* (B 151), which derives from IE **ghyem-* 'winter, snow', where these forms could go back to forms with *-m*, as the Ng pl. ending here is *-min%*, i.e. the plural form is *g(y)émin%* < a sg. **gyem* (Čašule 2010a: ex. [125]). See also the discussion of the IE kinship suffix *-ter-*, retained in the plural forms in Burushaski kinship terms, but lost in the singular (Čašule 2011).

This (unproductive) suffix *-(a)n%* can also be seen in Bur *kurán%* 'a defense line (only in old war songs)' (B 247) which we derive from IE **koro-* 'war' (Čašule 2010) or *khákhan% -mán-* 'to stagger, to have an accident' which alternates with *khákhat5 -mán-* both derivable from the abstract meaning ('bad, evil', as in Phrg and Gk) of IE **kaka-* 'to defecate' (Čašule 2010: 26), or Bur *g%unón%* 'newly obtained land in which only grass will be sown', pl. *g%unón%ičín%* derived by Čašule and Berger from Bur *gunó*, Ys *gonó* 'seed (not of cereals), sperm, semen' (B 180) which in turn we compare with Gk *gónos* 'sperm, semen' and this from IE **genh₁-* 'beget, bear, be born' (Čašule 2010: 52) or Bur *čhan%gu* 'steep and narrow descent' derived by Berger (B 97) from the verb *du-čhán-* 'become narrow', which suggests a nominal suffix *-ko* or *-go*. Other examples: *kurón%* 'bone', pl. *kurón%oišo* (B 248), possibly from *kúro* 'hard, tough, persevering' (Ibid); Ys *-ketaran%* y *ĀarmpitĀ*, pl. *-ketaran%čín%* [LYs 9, who derives it from *-kat* + *yaáre* + *-(a)n%*]; Ys *bađan% 5 5-wál-* 'fall, fall over, faint' (BYs 131) < IE **ped-*, **pod-* 'to fall, to stumble' (Wat 62).

⁴We derive it from Bur *hákin-* 'learn', 'to teach' (B 186), both from IE **h₁euk-* 'become accustomed' (in Bur *eu* > *a*, see Čašule 2011a): OChSl *učiti* 'teach, learn', Arm *usanim* 'learn, be used to', OInd *úcyati* 'is accustomed', *ókas-* 'abode, home, dwelling', Lith *ju-nkstu* 'become accustomed', *úkis* 'farm', OIr *do-ucci* 'understands', Goth *bi-ūhts* 'used to', TochA *okn* □ / *learn, teach* (M-A 4).

This $-(a)n\%$ suffix could be a composite suffix $-n-k(o/a)$. Perhaps one of the plural forms of $san\%$: $san\%kuyan\%$ (L 309) reveals this and points to an older singular form $*san\%ko-yo^5$ + plural ending $-an\%$.

There are examples of an old, no longer productive Bur nominal suffix $-k(a)$ [if not a form of the Burushaski suffix $-ko$, $-kus$ and $-kus5$, which Čašule (2010: 19–20) derives from the IE secondary suffix $*-ko-(s)$ (Fortson 121) as e.g. Bur *datú* ‘autumn’, *datúko* adj. ‘autumn-’, *datúkus* ‘autumn season (B I: 207)] which may be the second component of the composite suffix. A further confirmation of this may be the fact that $san\%$ is both an adjective and a noun.

Consider also the Burushaski adjectival forms with and without a final $-o$: Bur *śsk*, NH Bur *śsko*, Ys *śś* ‘young (of animals), young one; also jokingly for children’, which has the force of a diminutive and can be correlated directly with IE $*-i-sk$ ‘formant of adjectives and noun diminutives’ (Illič-Svityč 1976 I: 204, who indicates that the $-i-$ is probably from the i -stems, a continuant from many old root stems), in Wat (36), IE $*-isko$, compound adj. suffix, forming relative adjectives, denoting origin in Slavic, found also in Germanic and Thracian.⁶

Consider the following set of examples that give support to the segmentation and reconstruction of this suffix. For example, note Ys (DC) *beśké*, also *biśké*, Hz Ng *biśké* ‘hair (of animals), fur’ and the first component in *biśképalkis5* ‘wool-carrying, wool-giving animal’ (B 56). The forms ending in $-e$ would point to a genitive form from $*bes-ka$ or $*bis-ka$ ($-e$ is the Burushaski genitive and ergative ending). The forms with $-s-$ are certainly older, i.e. $sk > śk$. This is an important direct correspondence with Alb *bashkë* ‘sheep’s wool’, Rum *bască* ‘same’, considered of substratal Paleobalkan origin by Brâncuș (1983: 40–1), who analyses $-kë$ as a suffix. Several etymologies have been put forward for the Albanian and Romanian words, e.g. 1. From a Thrac $*baska$, $*vaska$ ‘wool’, derived with the suffix $-ka < IE *wes-$ ‘to clothe’.⁷ 2. Russu

⁵ Burushaski continues the IE relational suffix $-yo$ as in *huy5óo* ‘wool-bearing animal, sheep’ (B 209) (the latter $< *huyyoo$ with a suffix $-yo-$ from *huyés* (sg and pl) ‘small cattle (i.e. sheep and goats)’ (B 209), in Ys also: *huś* (T-P 140). We derive Bur *huyés*, *huś* from IE $*h_2ou̯iś$ (gen. $*h_2ou̯iślos$) ‘sheep’ (M-A 510). For the full etymological analysis, see Čašule (2009a: 154–155).

⁶ Refer to the discussion of the Bur adj. suffix $-ki$, $-ski$ (e.g. *Burúśaski* $< Burúśin$ (B 491) and the related $-ko-$, $-kus$, $-kuś$ with identical functions in Čašule 2003b: 71–2, also Bur $-um$ adj. and participial suffix $< IE -enko$, $-nrko-$ (composite suffix with $-ko$ as the second component).

⁷ Correlatable to IE $*wes-$ ‘to clothe’ (Wat 101), Bur also has the verb $-wáśi-$ ‘put s-thing in or on’, (for y -sg objects *biśá-*) ‘put on; wear; don (clothing); fix, attach; fit; throw; suspend, hang (etc.)’ (Will 121), which can be linked with the first of the proposed Paleobalkan etymologies.

(apud Brâncuș (1983: 41) (less likely) < IE **bhasko-* ‘band, bundle’ (e.g. AncMcd *báskioi*, Lat *fascis* ‘bundle’).

We should note examples with the same derivational structure, like Hz Ng *bisqá* ‘saliva’: Ys *mesqé*, *musqé* ‘same’ (B 56), with the *b:m* alternation, most likely from the zero-grade of IE **meus-*, **meug-* ‘damp; slimy, slippery, with derivatives referring to various wet or slimy substances’ (Wat 55) (IEW 744–5) + the suffix *-ka*.

For this *-k(a)* suffix, perhaps most relevant to the analysis here (with an unreduced suffix *-ka* ?) is Bur *ther*, Ng *therk* ‘dirty, soiled’ (L 351) (B 439) and Bur *tharká* and *thará* (< *ther*) ‘strip of dirt on the face’ (B 438) (see also Berger 2008: 124). Berger points also to Bur *gašk* ‘thick rope for tying loads, for swings’ (B 149) (L 163): < *gaśóo* ‘rope’ (B 149) < Ys *gas* ‘yarn for spinning’ < Bur *giśá* ‘to weave’ (all grouped together in Berger 2008: 140); also Bur *humák* ‘quiver (of arrow)’ < *hunc%* ‘arrow’ (B 205), etc. Further examples we have identified are: *tark*⁸ also *śisk* ‘lead’ (according to Berger with “unclear *-k-*”; Ys *hesk* : Hz Ng *hisk* ‘comb’ [< IE **kes-*, e.g. Hitt *kiske/a* ‘comb’ (IEW 585–586), or Ys *héstik* ‘innermost part of the house, lying outside the portion enclosed by the four main roofposts’ (LYs 140) (BYs 151), corresponding directly with IE **h₂u₁es-ti-s* ‘abode’ (IEW 1170) from IE **h₂u₁es-* ‘dwell, pass the night, stay’ (M-A 171) with the semantics of ‘hearth’, in Bur < **h₂u₁es-ti-k(a)*). From the same IE stem Bur has the underlying verb *d’was-* etc. ‘remain,

⁸ We have compared Bur *tark* ‘byre, hut for animals’, *tarkán%* ‘stable’ (B 422) with a Balkano-Carpathian word believed to originate from one of the ancient Balkan languages (Thracian?): Alb *thark*, *cark* ‘byre for animals’, Rom *tšarc*, Arom *tšarku* ‘winter byre for sheep; fence around stack’ (Neroznak 1978: 207). It is also found in Pl Slk Ukr Hung Mold (Bernštejn 1988: 139), borrowed into Gk as *tsárkos*. Rasmussen (1999: 648–9) correlates the Alb word internally with Alb *thur* ‘embrace; fence in’ and further with Lith *tvarkà* ‘Haltung, Fassung, Ordnung’, *tvorà* ‘fence, hedge, borderwall’ < Lith *tvėrti* ‘embrace, enclose, fence in’, ultimately < IE **tu₁er-²*, **tur-*, **tu₁erə-* ‘grab, enclose’ (IEW 1101). In Alb **tu₁-* > *th-* [θ], the intermediate stage, according to Rasmussen (649) being [ts] (“with which one may compare the development of **tu₁* > *s(s)* in Gk”), and that “the details and the antiquity of the Alb word are proved by its appearance as a loanword in Rom (...) and MGk (...)”.

There are numerous examples of a *t : th* alternation in Bur and in light of this, Bur *tháark* (Sh *thráako*) ‘walled enclosure (constructed around a shrine or a grave)’ (L 337) (B 435) may belong here, esp. as Lorimer gives it as *thārk* in the dictionary entry, but as *tārk* in the example. We have already noted (Čašule 2004: 84) the possibility that the Phrg word *terkos* ‘burial plot’ from the inscriptions (Orel 1997: 461, without etymology) could be correlated with the Bur words.

In Burushaski we would have *tark* < **tu₁ar-k(a)* < **tu₁er-k(a)* and *tháark* < **tu₁erh₂-ka* (with lengthening caused by the lost laryngeal) (for a full analysis, see Čašule (2009a: 176–177).

remain over, live on, stay behind' (B 462) (in L 140, also *d-uesas*)' (analysed in Čašule 2003b: ex. [16]).

For the IE suffix *-n* forming nouns and adjectives, which may be the first component in our reconstruction of a composite suffix in the Burushaski words, note e.g. Bur *meén* 'old' (B 285) < IE **meh₁(i)-* 'grow', Bur *g^oē* 𑖔𑖕𑖖𑖗 'thief' < Ys *g^oē-* 'to steal' (B 175).

Finally, we should note that there is a remote possibility to interpret *san%* as a plural form of *sa*, as one of the y-pl. suffixes is *-an%* (B I: 3.68) (however, neither Berger nor Lorimer give such an indication). This is semantically and grammatically difficult (but not impossible), as *san%* has three plural forms *san%*i*so* (x-form), *san%*kuyan%**, *san%*i*ćan%* (y-forms) and as far as we can ascertain, the singular form is never used in a plural context. Moreover, if *san%* = *sa* + *-an%*, we would have expected a basic lengthened form **saan%* or even **sāan%*.

The Burushaski developments can be correlated with IE **seh_aul-*, gen. **sh_çul-én-s* 'sun' (M-A 556) (Wat 72: "**seh₂wel-* > **sah₂wel-* contracted to **sāwel-*, zero-grade **s(u)wel-*. The element **-el-* was originally suffixal, and alternated with *-en-*, yielding the variant zero-grades **s(u)wen-* and [reduced] **sun-*". E.g. Lat *sōl* 'sun', OEng *sunne* 'sun', Lith *saulė* 'sun', OChSl *slūnice* 'sun' (derived by Matasović [2009: 122], from **sh₂ul-n-iko*), Gk *hēlios* 'sun', Av *hvar* 'sun', Skt *svàr* ~ *sūr(y)a* 'sun', Alb *diell* (< **su^lel-*) and further Toch *swāñco* 'light beam, sunlight' ("which shows the stem *-n-* from the PIE heterocliton" (Matasović *Ibid*). Especially interesting is OIr *sūil* (< **sūli*) 'eye' which has been explained from the mythological context "in which the sun is viewed as "the eye of the sky" (Matasović 123, who puts forward a new proposition, namely that there were two PIE forms: "the common gender (presumably masculine) **seh₂wōl* and the neuter noun which is best reconstructed as **sh₂or*"). For a variety of views on the reconstruction of the Indo-European word for 'sun', see further Beekes (1984), Wachter (1997) and Gerasimov (2005).

After our extensive discussion above, we propose that the basic Burushaski form could have been *san%* derived from **san-(n)-ko* which can be derived from an Indo-European **su^len-*⁹ + the suffix(es) *-(n)-ko*, derivationally

⁹ IE **su^l-* > Bur *s-*: IE **su^lék* 𑖔𑖕𑖖𑖗 'father-in-law' (M-A2 215) > Bur *-%-skir*, pl. *-%-skindaro*, Ng pl. *-%-skirišo* 'father-in-law, wife's father or wife's father's brother or husband's father' (B 381). The Ng x pl. *-%-skirišo* and the x pl. ending *-išo* in general can be re-analysed as **-is-yo*, with *-is-* being the Indo-European animate nom. pl. ending *-es* i.e. Bur *-%-skiris+yo* < **skires+yo* with **-yo* correlatable with the Indo-European relational adjectival suffix *-yo-* 'of, or belonging to' (Wat 103). The pl. *-%-skindaro* < **skir-tar-o* by dissimilation, and by analogy to other nouns denoting relations with the suffix *-tar-o*. Both Lorimer and Berger suggest a derivation from ? + *hir* 'man' (in L 203, also *hīr*) – note the alternation *u* : *i* common in front of *r, l* (Berger 2008: 2.10): Ys pl. *hurí* and *huríkia*, Hz Ng *hiríski* : Ys *huríski* 'pertaining to men,

similar, if not identical to the cited Slavic (**sh₂ul-n-iko*) and possibly also to the Tocharian forms (*swāñco*) above. The form *sa* would thus be an apocopated form, whereby the suffix was retained in the plural form.

Of course, we cannot reject entirely the possibility that *sa* may preserve a hypothetical bare root of the Indo-European word for ‘sun’, similar e.g. to some of the analyses of Welsh *huan* ‘sun’ < IE **sh₂u-h₃ono-* (see Gerasimov 2005, q. in Matasović 123, and the discussion therein). If we reiterate and look carefully at the Indo-European reconstruction in M-A (556): "The original neuter *l/n*-stem can be reconstructed as pterodynamic **seh_au-l*, with the genitive **shç_aul-én-s*", then Bur *sa* could be derived from the bare stem **seu-* < **seh_au-*.

The forms *sáacē*, *sáac%umo*, *sáa-yaári*, *sī-sāān%* may point to older forms where there could have been a compensatory lengthening after the loss of the laryngeal or the nasal. In Burushaski, unstressed IE *e > a* (Čašule 2010: 11) which is also a synchronic rule (Berger I: 2.15). The loss of final *-o* can be explained by analogy with the adjectival and plural suffixes ending in *-n%* and because of its plural value (*-o* is a x pl. ending B I: 3.48–3.59), as well as the need to be differentiated from the adjectival and nominal x plural ending *-ko* (B I: 3.52).

We should also highlight here Bur *-%sal- -j-* ‘to look at, watch’ (L 22) (B 372) (Wil 50 also ‘to stare at, to ogle’) and *-%sal-* ‘to show’ (B 372). We would like to suggest in this case a semantic development from ‘shine; bright’ > ‘to watch, look’, which is common in Indo-European languages, e.g. the Proto Slavic verb **gle*djo** ‘I look, view’ derives from the IE stem **ghlend(h)-* ‘shine, look’, ultimately from IE **ghel-* ‘to shine, glean’ (IEW 429–434). Consider also the correlation between OEng *scēawian* ‘to look at’ and *sciēne* ‘bright, sheen’ (IEW 587).

This last Burushaski verb, with a semantic development ‘shine’ > ‘to look at’, can be correlated with (NW) IE **su&el-* ‘to shine, burn’, e.g. OInd *svàrati* ‘shines’, OEng *swelan* ‘burn’, Lith *svilti* ‘scorch, burn’, Gk *hélā* ‘heat of the sun’ (M-A2 124) (IEW 1045). Pokorny (IEW 881) refers further this form ["probably identical"] to the IE word for ‘sun’: **sāwel* (Also Toch A *slam*, Toch B *slime* ‘flame’ (Adams 724).

---

man's’ (B 200). There would have been an apocope of the first element, after the shift of the accent onto the pronominal possessive prefixes. Compare with Bur *dénkus* < *dénekus* or *daltásko* < **daltásiko* (Berger 2008: 11.12). For a different etymological explanation, see Tikkanen (2001).

Also: IE **sułerh₃K-* ‘watch over, be concerned about’ (M-A 636) > Bur *sarké* ‘visible, place from which one can watch’ (B 376), IE **sułel-*, **sul-* ‘to wet, moisten, flow; liquid, fluid, moisture, sap’ (IEW 912–913) > Bur *c%hil* ‘water’ (B 77), *dʒ -sil-* ‘make wet, water intensively’ (B 384).

Furthermore, it may well be that the Old Irish *sūil* (< *sūli) 'eye' retains the old meaning of 'to see' preserved in the Burushaski verbal forms (in addition to the possible mythological considerations). The reference to the Sun in Homer where it is called a "spy" (also in the Rig-Veda) or "overlooker" (Matasović 2009: 123) might also correlate with an old stem meaning 'to see' < 'to shine, burn', lost in Indo-European but retained in Burushaski.¹⁰

We can conclude that Burushaski *sa* 'sun'¹¹, *san%* 'shining; light', *san%kuṣ* 'sunlight' can be derived from Indo-European **suġen-* 'sun' and the derivatives **suġen-ko-*, *suġen-ko-s, i.e. they belong to the original, inherited Indo-European lexicon. It is highly probable that the Indo-European stem **suġel-* 'shine, burn' (possibly related to the IE stem for 'sun'), is preserved with an (archaic?) semantic change to 'look at' in the Burushaski verbal forms -*%sal-* -*j-* 'to look at, watch; stare' and -*%sal-* 'to show'.

Abbreviations of languages and dialects

Alb – Albanian, **AncMcd** – Ancient Macedonian, **Arm** – Armenian, **Arom** – Aromanian, **Av** – Avestan, **Balt** – Baltic, **Blg** – Bulgarian, **Bret** – Breton, **Bur** – Burushaski, **Celt** – Celtic, **Corn** – Cornish, **Croat** – Croatian, **Cymr** – Cymric, **Cz** – Czech, **Eng** – English, **Gk** – Greek, **Goth** – Gothic, **Grm** – German, **Grmc** – Germanic, **H** – Hindi, **Hitt** – Hittite, **Hung** – Hungarian, **Hz** – Hunza dialect of Burushaski, **IA** – Indo-Aryan, **IE** – Indo-European, **Ind** – Indian, **Ir** – Irish, **Irn** – Iranian, **Itl** – Italic, **Khw** – Khowar, **Lat** – Latin, **Lett** – Lettish, **Lith** – Lithuanian, **MGk** – Modern Greek, **MHG** – Middle High German, **MIA** – Middle Indo-Aryan, **MIr** – Middle Irish, **Mold** – Moldavian, **Ng** – Nager dialect of Burushaski, **OChSl** – Old Church Slavonic, **OEng** – Old English, **OHG** – Old High German, **OInd** – Old Indian, **ON** – Old Norse, **OSl** – Old Slavic, **PAlb** – Proto-Albanian, **Pers** – Persian, **PGrmc** – Proto-Germanic, **Phrg** – Phrygian, **PIE** – Proto-Indo-European, **Pl** – Polish, **PSl** – Proto-Slavic, **Rom** – Romanian, **Russ** – Russian, **RV** – Rgveda, **Sh** – Shina, **Skt** – Sanskrit, **Sl** – Slavic, **Slk** – Slovak, **SSl** – South Slavic, **Thrac** – Thracian, **Tib** – Tibetan, **Toch A**, **Toch B** – Tocharian A, Tocharian B, **U** – Urdu, **Ukr** – Ukrainian, **Wels** – Welsh, **Ys** – Yasin dialect of Burushaski

¹⁰ Consider in this respect the archaic situation, whereby Burushaski does not have a kinship term corresponding with the more widely attested Indo-European stem for 'son', i.e. **suh₁nus-* and *suh₁yús, yet there is a possibility that it may actually have the underlying verb **seuh₁-* 'bear, beget' in Bur *súas*, *súyas*, *dusúas*, *dusúyas* vt. 'to bring; to take, fetch; to procure; to buy', also *dʒ--c%*-, Ng abs. *dʒ--c%ou-* 'bring; to carry a load' (B 383).

¹¹ We discuss the Burushaski term for 'moon' in Čašule (2003b: 53–54), where we derive Bur *halánč* 'moon', together with *halč* 'torchwood' (B 187) from IE **h₂el-* 'to burn'.

- B** = Berger, Hermann. 1998.
BYs = Berger, Hermann. 1974.
Cunn = Cunnigham, A. 1854.
DC = Tiffou, E., Morin, Y.C. 1989.
G = Gluhak, Alemko. 1993.
G-I = Gamkrelidze, T.V. and Ivanov, V.V. 1984.
Hay = Hayward, G. W. 1871.
IEW = Pokorny, Julius. 1959.
L = Lorimer, David L.R. 1938.
L I = Lorimer, David L.R. 1935.
Leit = Leitner, G.W. 1889.
LYs = Lorimer, David L.R. 1962.
M-A = Mallory, J.P. and Adams, D.Q. (eds.). 1997.
M-A2 = Mallory, J.P. and Adams, D.Q. 2006.
T = Turner, Ralph L. 1966.
T-M = Tiffou, Etienne and Morin, Yves Charles. 1989.
T-P = Tiffou, Etienne and Pesot, Jurgen. 1989.
Wat = Watkins, Calvert. 2000.
Wil = Willson, Stephen R. 1999.

REFERENCES

- Adams, Douglas, Q. 1999. *A Dictionary of Tocharian B. (Leiden Studies in Indo-European 10)*. Amsterdam: Rodopi.
- Beekes, Robert. 1984. PIE "sun". *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*. 43: 5–8.
- Berger, Hermann. 1974. *Das Yasin Burushaski (Werchikwar)*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Berger, Hermann. 1990. Burushaski. In *Encyclopaedia Iranica*. Ehsan Yarshater ed. London and New York: Routledge and Kegan Paul. Vol IV: 567–568.
- Berger, Hermann. 1998. *Die Burushaski-Sprache von Hunza und Nager*. Teil I. *Grammatik*. Teil II. *Texte*. Teil III. *Wörterbuch*. Burushaski-Deutsch; Deutsch-Burushaski. Neuindische Studien 13. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Berger, Hermann. 2008. *Beiträge zur historischen Laut- und Formenlehre des Burushaski*. Neuindische Studien 15. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Bernštejn, S. B., 1988. Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. *Prilozi na Oddelenieto za lingvistička i literaturna nauka*, MANU. 133–141.
- Biddulph, J. 1880/1986. *Tribes of the Hindoo Koosh*. Calcutta: Government Printing Office. (Reprinted 1986: Lahore: Ali Kamran Publishers.)

- Brâncuș, Gr. 1983. *Vocabularul autohton al limbii Române*. Bucharest: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Buck, C. D. 1949. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago-London: University of Chicago Press.
- Čašule, Ilija. 1998. *Basic Burushaski Etymologies*. (The Indo-European and Paleobalkan Affinities of Burushaski). Munich-Newcastle: Lincom Europa.
- Čašule, Ilija. 2003a. Burushaski Names of Body Parts of Indo-European Origin. *Central Asiatic Journal*. 47/1: 15–74.
- Čašule, Ilija. 2003b. Evidence for the Indo-European Laryngeals in Burushaski and Its Genetic Affiliation with Indo-European. *The Journal of Indo-European Studies*. 31/1–2: 21–86.
- Čašule, Ilija. 2004. Burushaski-Phrygian Lexical Correspondences in Ritual, Myth, Burial and Onomastics. *Central Asiatic Journal*. 48/1: 50–104.
- Čašule, Ilija. 2009a. Burushaski Shepherd Vocabulary of Indo-European Origin. *Acta Orientalia*. Vol. 70: 147–195.
- Čašule, Ilija. 2009b. Burushaski Numerals of Indo-European Origin. *Central Asiatic Journal*. Vol. 53/2. 163–183.
- Čašule, Ilija. 2010. *Burushaski as an Indo-European "Kentum" Language*. (Reflexes of the Indo-European Gutturals in Burushaski). Munich: Lincom.
- Čašule, Ilija. 2011. The Indo-European Origin of the Burushaski Personal and Demonstrative Pronouns. (in process) (55 pp).
- Čašule, Ilija. 2012. Macedonian and South Slavic Correspondences with Burushaski. *Balkanistica*. Vol. 25: 75–110. [in print]
- Cunningham, A. 1854. *Ladak, Physical, Statistical and Historical: With Notes on the Surrounding Country*. London. [pp 398–418 a short word list].
- Edel'man, D.I. 1997. Burušaski jazyk. In: Volodin, A.P. et al. *Paleoaziatskie jazyki*. Series *Jazyki mira* : 204–220. Rossijskaja akademija nauk. Moscow: Indrik.
- Edel'man, D.I., Klimov, G.A. 1970. *Jazyk burušaski*. Moscow: Nauka.
- Fortson IV, Benjamin W. 2004. *Indo-European Language and Culture*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Gerasimov, I.A. 2005. K voprosu o refleksah i.-e. "solnca". In Kazanskij, N. N. (ed.) *Hr̥ṣḍā mánasā (Sbornik statjei k 70-letiju so dnja rozhdenija prof. L. G. Herzenberga)*. St Petersburg: Nauka. 176–184.
- Gluhak, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: A. Cesarec.
- Hamp, Eric. 2012 (2010). In (review of) Čašule 2012.
- Hayward, G.W. 1871. Hunza and Nager, and Yassin. Vocabularies. *Journal of the Royal Asiatic Society*. Vol. XLI. p.18ff.
- Leitner, G.W. 1889. *The Hunza and Nagyr Handbook*. Pt. 1. Calcutta. (Grammar and dictionary of the Nagyr dialect).

- Lorimer, D.L.R. 1935. *The Burushaski Language*. Vol. 1. *Introduction and Grammar with a preface by G. Morgenstierne*. Oslo: Institutet for Sammenlignende Kulturforskning. H. Aschehoug&Co.
- Lorimer, D.L.R. 1938. *The Burushaski Language*. Vol. 3. *Vocabularies and Index*. Oslo: Institutet for Sammenlignende Kulturforskning. H. Aschehoug&Co.
- Lorimer, D.L.R. 1962. *Werchikwar-English Vocabulary*. Oslo: Norwegian Universities Press.
- Mallory, J.P., Adams, D.Q. (eds.) 1997. *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London - Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Mallory, J.P., Adams, D.Q. 2006. *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*. Oxford: University Press.
- Matasović, Ranko. 2009 [2006], "Sun" and "Moon" in Celtic and Indo-European. *Proceedings of the Second International Colloquium of Societas Celto Slavica* Moscow (14–17 September 2006). Moscow: Philosophical Faculty of Moscow State University: 121–128.
- Morgenstierne, Georg. 1935. *Preface* to Lorimer (1935 I:vii-xxx).
- Morgenstierne, Georg. 1945. Notes on Burushaski Phonology. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap*. 13: 61–95.
- Orel, Vladimir. 1997. *The Language of Phrygians*. New York: Caravan Books, Delmar.
- Pokorny, Julius. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern-München.
- Rasmussen, J.E. 1999. *Selected Papers on Indo-European Linguistics*. [Miscellaneous problems in Indo-European languages VII], Copenhagen: Museum Tusulanum Press (esp. 644–656).
- Tiffou, É. 2000. Current Research in Burushaski: A Survey. *History of Language* [Special issue on Burushaski]. Vol. 6, No. 1: 15–20.
- Tiffou, É., Morin, Y.C. 1989. *Dictionnaire complémentaire du Bourouchaski du Yasin*. AMI 17. SELAF 304. Paris: Peeters/Selaf.
- Tiffou, É, Pesot, J. 1989. *Contes du Yasin*. (Introduction au bourouchaski du Yasin avec grammaire et dictionnaire analytique). Paris: PEETERS/SELAF.
- Tikkanen, Bertil. 2001. Burushaski --skir 'father-in-law' and --skus 'mother-in-law'. *Studia Orientalia*. Vol. 94: 479–482.
- Turner, Ralph L. 1966. *A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages*. London: Oxford University Press.
- Varma, S. 1941. Studies in Burushaski Dialectology. *Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal*. (Letters) 7: 133–73.
- Wachter, R. 1997. Das indogermanische Wort für "Sonne" und die angebliche Gruppe der /n Heteroklitika. *Historische Sprachforschung*. Vol. 110: 4–10.

Watkins, Calvert. 2000. *The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots*. (2nd edition). Boston: Houghton Mifflin.

Willson, Stephen, R. 1999. *Basic Burushaski Vocabulary*. Studies in Languages of Northern Pakistan, Vol. 6. Islamabad: National Institute of Pakistan Studies.

Zarubin, I. 1927. Veršikskoe narečie kandžutского jazyka. *Kollegija vostokovedov. Zapiski* 2: 275–364.

Илија ЧАШУЛЕ
(Универзитет Меквори)

**ИНДОЕВРОПСКАТА ЕТИМОЛОГИЈА НА БУРУШАСКИТЕ ЗБОРОВИ SA
'СОНЦЕ', SAN% 'БЛЕСКАВ; СВЕТЛИНА', SÁN%KUŞ 'СОНЧЕВА
СВЕТЛИНА' И -%SAL- -J- 'ГЛЕДА'**

(Резиме)

Етимолошката анализа на бурушаските зборови *sa* 'сонце', *san%* 'блескав; светлина' и *sán%kuş* 'сончева светлина' предложена во овој труд се надоврзува на повеќегодишната работа на авторот врз докажувањето на индоевропското потекло на јазикот-изолат бурушаски. Тие се изведуваат од индоевропскиот корен **seh_a-*, **s(u)uŕen-* (варијантен нулти-степен од **seh_auŕel-*) 'сонце' + *-ko* како и од индоевропскиот **suŕel-* 'блеска, гори', кој во бурушаскиот глагол *-%sal- -j-* 'гледа, набљудува, зјапа' *-sal-* 'покажува' или развил ново или зачувал архаично значење.

Внимание привлекува и деривациската сличност на бурушаските зборови *san%* и *sán%kuş* со прасловенското **sh₂ul-n-iko* 'сонце'.

Клучни зборови: бурушаски, индоевропски, етимологија на зборови за „сонце“.

Vitomer MI TEVSKI

TERMI NOT **THEŌRIA** KAJ ARI STOTEL
I TE[KOTI I TE OKOLU NEGOVI OT PREVOD

Prilog kon makedonskata filosof ska termi nol o g i j a

Apstrakt: 1. Zna~eweto na Aristotel ovata filosof ska termi nol o g i j a. 2. Mnoguzna~nosta na termi not **qewria** vo hel enskata filosof ija. 3. Zna~ewata na **qewria** kaj Aristotel . 4. Tradi ci o nal ni prevodni re{ eni ja na **qewria**. 5. Prevodi vo sl ovenski ot svet. 6. Prevodnite na~ela na kirilometodi evskata tradi ci ja. 7. Prevodi te na **qewria** na nekoi sl ovenski jazi ci . 8. Mo` ni te prevodi na **qewria** na makedonski jazi k. 9. Zakl u~na bel e{ ka.

1. Anti ~kata filosof ska termi nol o g i j a i ma posebno zna~ewe za stru~nata i nau~nata termi nol o g i j a denes zemeno od pove}e aspekti . Prvo, vo nea se i nkorpori rani mnogu termi ni koi le` at vo osnovi te na sovremenata filosof ija. Ponatamu, nekoi od pozna~ajni te filosof ski termi ni ni ovozmo` uvaat da ja i stra` uvame genezata i razvojot na apstraktnata termi nol o g i j a vo edna razvojna li ni ja od anti kata i srednovekovi eto do na{ eto vreme. Kone~no, so ogled na { i roki ot tematski zaf at, anti ~kata filosof ija nudi termi nol o{ ko bogatstvo koe so i zdvojuvaweto na posebni te nauki }e se ra{ i ri vo si te obl asti na dene{ noto znaewe. Kako rezul tat na seto toa, na eden dobar poznavat na kl asi ~ni te jazi ci denes nema da mu bi de te{ ko da gi prepoznae starogr~ki te i lati nski te zborovi vo jazi kot na pove}eto sovremeni nauki .

Prvite filosof ski termi ni kaj Hel eni te se javuvaat so sami te po~etoci na filosof ijata kaj ni v, no pozna~ajni probi vi se ostvaruvaat kaj Pitagora, Heraklit i elejcite. Podocna na taa

osnova se izgrajduva razvijenata terminologija kaj Platon. Celiotoj proces go doivuva svojot vrv kaj Aristotel koj se istaknuva kako tvorec na golem broj apstraktni termini vo site oblasti na filozofijata od toa vreme, od fizikata i metafizikata do etikata, politikata, logikata i poedine~nite oblasti na t.n. filozofija na priodata.

Pettata kniga (delta) od svojata Metafizika Aristotel celosno ja posvetil na tolkuvaweto na klunite termini { togi koristi vo ova delo i so toa go sozdal i prvi otrenik na filozofski termini. Vo ostanati ot tekst na deloto otkrivame i drugi zna~ajni termini koi }e vlezat vo osnovite na filozofijata vo Evropa. Namerata ovde e da se istra~i zna~eweto na eden od niv □ *theōria* (*qewriā*). Ovoj termin so svoeto zna~ensko bogatstvo mo`e da poslui kako dobar primer od koj lesno se sogleduvaat tolkovnite i prevodnite problemi vo oblasta na filozofskata terminologija na Aristotel, no i po{iroko, vo oblasta na antikafilozofska i apstraktna terminologija voop{to.

2. Dovolno e da se zadr`ime na nekolku mesta kaj Aristotel kade {to se spomenuva terminot *qewriā* ili nekoja negova izvedenica za da ja zabele`ime mnoguzna~nosta na ovoj zbor koja zbuuva i ostava prostor za razli~ni tolkuvawa.

Na po~etokot na vtorata glava od Metafizika¹ se govori za a) *hqeilāv qewriā* {to mo`e da se prevede kako sogleduvawe ili istra`uvawe na vistinata. Na drugo mesto,² se spomenuvaat duri trifilozofski disciplini ili u~ewa (*treiv filofiai qewretikai*) koi vo osnova se oblik na *qewriā*: matematikata, prirodnaukata i bogoslovi eto. Tie navidum kako da gi omejuvaat oblastite na spomenatotot istra`uvawe na vistinata, me|utoa iznenaduva {to vo Nikomahova etika otkrivame deka *qewriā* ima i etiki kontekst bi deji taa e izvor na „najgolemo zadovolstvo i sovr{ena sre}a“.<sup>3</sup> Ova zna~enska raznovidnost bara objasnene i pobliska opredelba za da mo`e terminot pravilno i precizno da bi de razbran i preveden.

¹ *Metaphysica* 993 a 30.

² *Metaphysica* 1025 b 25.

³ *Ethica Nicomachea* 1177 a 15 i 20. Mnoguzna~nosta na *qewriā* kaj Aristotel, Bonitz (1955; 328–9) se obiduva da ja svede na dve op{ti zna~ewa. Prvo, *qewriā* ima isto voobi~aeno zna~ewe kako i glagolot *qewreiv* koe se sveduva na setilnoto spoznavatelno iskustvo na nabquduvawe (*inde qewreiv omnino refertur ad ea quae sensibus, usu, experientia cognita et observata sunt*). Vtoroto zna~ewe delumno izleguva od setilnata oblast: *qewriā ipsam contemplanđi atque investigandi actionem significat*.

Se ~i ni deka vo ovoj pogled mo`e da pomogne etimologijata na terminot *qewriā*. Etimologiki terenci nudat {i rok zna-enski di jazon na zborot.<sup>4</sup> Korisno mo`e da bide i istra`uvaweto na semantikata na ovoj termino vo literaturata.⁵ Melutoa, namerata ovde n# vodi vo obratnata nasoka: potrebno e zna-eweto na *qewriā* da se stesni i precizira vo ramkite na filozofijata, poto~no, na Aristotelovata filozofija. Treba da se opredeli filozofskoto zna~ewe na terminot *qewriā*.

Filozofski kontekste dragocen bidej{i Aristotelovajata filozofska terminologija ja izgrada vrz osnova na celokupnata helenska filozofska tradicija. Taa tradicija vo odnos na *qewriā* se vrzuva za pitagorejstvoto i Platon.

Poi mot *qewriā* kaj pitagorejci se javuva vo eden po{i rok religiozno-filozofski kontekst. Genezata na poi mot upatuvata na ritualnoto pro~istuvaweni i nicijacija {to bile vo sluba na religioznata elvinska i orfi~ka soteriologija. Vo Elvinski te misterii ~i i tragi vodit kon najdale~noto mi nato na Heleni te naojame dva posebni obluka na *qewriā*, termin koj tuka mo`e da se sfatizvorno kako gl edawe ili nabquduvawe. Prvpat, toa e nabquduvawena ritualni te tabua koj sodr`at posebna simbolika na osloboduvawe od stegite na ovozemni ot`i vot, a vtorpat nabquduvaweto se javuva kako neposredno sogleduvawe na tajnite na svetot koe se manifestira kako do`i vuvawe na neobi~en svetl osenblesok srede mra~nite prostori vo koj se odvaleritualite. Vizuelnoto do`i vuvawe na taa zagado~na i nenadejna svetlina pretstavuva neposreden uvid vo zadpojavnosta koja u~esni kotvo ritualot go prenesuva vo svetot na onostranosta, vo zakrilata na bo`estvoto koe vladee so ovoj svet.⁶ Sli~ni vizuelni iskustva otkrivamei vo orfizmot koj }e posl u`i kako idejna osnova za pojavata i razvojt na pitagorejskoto u~ewe za ~isti ot filozofski na~in na `i vot (*puqagoreiov tropov tou bibu*).⁷

⁴ Na primer, kaj Chantraine mo`eme da gi izdvoime sledni ve zna~ewa: 1. *qewroV* = *personne envoyé pour consulter un oracle* ili *l'emploi au sens de 'spectateur'*; 2. *qewriV* = *navire qui transporte les théores, notamment à Delos*; 3. *qewriā* = *envoi d'ambassadeurs pour une fête religieuse, ambassade, fait d'être théore*, no kaj Platon ve}e go imame zna-eweto *contemplation, considération*, a kaj Aristotel *contempler, observer* (Chantraine 1968□1980, II, 433).

⁵ Detalno istra`uvawe na zna-eweto na *qewriā* vo antikataliteratura, glavno vo tragedijata, naojame, na primer, kaj Yoshimitsu, 1995.

⁶ Burkert, 285–290.

⁷ Burkert, 296–301.

Poi mot *qewriá* kaj pitagorejci te neposredno se vrzuva za ni vnoto u~ewe za ~ovekot kako del od kosmosot. ^ove~koto su{ tes-tvo kako otki nat del od kosmi ~kata cel i na e nejzi n odraz.⁸ ^oveko-vata du{ a e sredstvo koe ni e dadeno od bogovi te za da go odkri eme patot nazad do kosmi ~ki ot i skon i taka da najdeme spaseni e od ovo-zemni ot `i vot koj e raski nat od `el bite i strastite { to ni gi nametnuva na{ eto i ndi vi dual no tel esno obl i ~je. Na toj pat n# vodi streme` ot kon podra` avawe na bo` estvoto (*apomimhsiv qeou*) koj se ostvaruva preku nabquduvawe (*qewriá*) i prou~uvawe na bo` estve-ni te tajni na svetot. Svrtena kon bo` estvenata zagatka i vo svojot napor da ja razbere i sogl eda, ~ovekovata du{ a postapno stanuva sl i ~na na predmetot (bo` estvoto) { to go i stra` uva.

Potpi raj}i se na ovi e osnovni pitagorejski stavovi, Platon ja razvi va svojata koncepcija na *qewriá* kako krajno sredstvo koe vodi kon kone~no spaseni e na du{ ata. No, do taa to~ka na nepos-redno sogl eduvawe na bo` estvoto ne se doa|a naedna{ tuku e neop-hodna dol gotrajna podgotovka na du{ ata koja mora da pome mnogu stepeni na napreduvawe i samoobl i kuvawe. Tuka se raboti za po-sebna nega na du{ ata koja zapo~nuva so gri `a za tel oto kako nejzi n pri vremen dom na ovoj svet, potoa se premi nuva kon obl asti te na mo-ral noto usovr{ uvawe za da vo sl edni ot stepen se svrti kon vi { i te spoznavatel ni obl asti kade { to predmet na sogl eduvawe se i dei te. Duri na krajot na taa dol gotrajna podgotovka du{ ata e osposobena da go posti gne najvi soki ot spoznavatel en stepen na neposredna so-gl edba (*qewriá*) na bo` estvoto. Na toj najvi sok stepen na spoznani e koe ve}e ne e predmetno, du{ ata vo potpol nost e svrtena kon sop-stvenite dl abo~ini i tuka go prepoznava bo` estvoto. Platon toa vaka go objasnuva:

Koga du{ at a se svrt uva kon sebe si , odnosno samat a sebe se nabquduva, t oga{ navl eguva vo obl ast a na ona { t o e ~i st o, ve~no i sekoga{ edno i i st o. So ogl ed na t oa { t o e srodna so besmrt -ni ot svet , t aa nast ojuva da bi de sekoga{ pri sebe.⁹

Toa e mi got koga du{ ata vo potpol nost se poi stovetuva so bo-` estvoto, koga se gubi razl i kata me|u ona { to gl eda i ona { to e gl e-dano. Na soteri ol o{ ki pl an, bl agodareni e na ~i not na neposredna

⁸ Olerud, 1951 objasnuva: "Dans les cercles pythagoriciens on pensait que l'embryon human se développait suivant les mêmes principes que le sperme cosmique – ce qui avait amené à considérer l'homme comme une imitation du cosmos" (str. 64). Sp. i V. Mi tevski , 2005 (crp. 53□71).

⁹ Platon, *Phaidon* 79 e.

sogledba (*qewriā*), ~ovekovata du{ a se vra}a kon i skonskoto edinstvo so bo`estvenata kosmi ~ka du{ a i go postignuva sopstvenoto spasenie.

3. Dadeni ov pregl ed dovol no ja opredel uva zna~enskata oblast vo koja se javuva, razvi va i obli kuva *qewriā* kako fil osof ski termin. Toa e sostojbata { to ja zateknuva Aristotel i toj pod toa ime go razvi va svojot poi m na *qewriā*, gl avno vo dvete svoi del a: Met af i zi ka i Ni komahova et i ka. Vsusnost, vo ramkite na tie dve del a se obli kuvaat negovite dve osnovni zna~ewa na terminot. Vo Met af i zi ka *qewriā* se vrzuva za dejnosta na Boga, a vo Ni komahova et i ka pak za dejnosta na ~ovekot.

a) *qewriā* kako fil osof ski termin vo Met af i zi ka

Samata opredel ba na poi mot Bog (*qeov*) vo hel enskata fil osof ija pretstavuva poseben problem, no za na{ ive potrebi e dovol no da se povi kame na Aristotel. Vo dvanaesettata kni ga (l ambda) od Met af i zi ka poi mot na Boga se poi stovetuva so poi mot na prv dvi gatel koj sami ot e nepodvi `en.<sup>10</sup> No, so ogl ed na negati vnata opredel ba na nepodvi `nosta (kako otsustvo na dvi `ewe odnosno na dejstvi e), bo`estvenata su{ ti na se bara na drugo mesto, vo ne{ to pozitivno. Navra}aj}i se na fil osof skata tradi cija, a vo prv red na Anaksagora i Platon,¹¹ Aristotel doa|a do zakl u~ok deka su{ testvena odl i ka na Boga mo` e da bi de samo umot kako najbo`est venat a odsi t e bo`est veni projavi.¹²

Vo tesna vrska so umstvenata su{ ti na na Boga se opredel uva i negovata dejnost. Dokol ku Bog se i zedna~uva so umot, toga{ l ogi ~no sl edi deka negovata dejnost e mi sl eweto. Sepak, toj ~i n ovde ne se i menuva samo kako mi sl ewe (*noein*) tuku go dobi va ve}e provereni ot nazi v *qewriā*. Toa podrazbi ra eden vi d zagl edanost vo ne{ to, vo nekoj predmet, so cel da se posti gne nekakvo spoznani e.¹³ Zna~i, *qewriā* tuka e mi sl ovna zagl edanost so i zrazi ta spoznavatel na cel.

Sl ednoto pra{ awe e: { to toa bo`estvoto mo` e da mi sl i, odnosno da spoznava? [to mo` e da bi de predmet na taa bo`estvena mi sl ovna zadl abo~enost (*qewriā*)?

¹⁰ *Metaphysica* 1072 a 20–25.

¹¹ Guthrie 1993, 260.

¹² *Metaphysica* 1074 b 15. Moreau zakl u~uva deka vakvi ot Bog kaj Aristotel e pure *énergie intellectuelle* (Moreau 1962, 140).

¹³ Sedley smeta deka *qewriā* kaj Platon i Aristotel se edna ista i intel ektual na akti vnost (Sedley 1997, 338).

Bog ne mo`e da mi sl i na { to i da e od set i l ni ot svet bi dej} i toj svet vo svojata f i zi ~ka nesovr { enost ne odgovara na sovr { enstvoto na bo`estvenata pri roda. Mi sl ovnata naso~enost kon ne { to { to ne e sovr { eno bi ja negi ral a sovr { enosta na Boga.

Dopol ni tel no obrazl o`eni e na ova a mi sl ovna naso~enost kon vnatre nao |ame vo ubeduvaweto na Ari stotel deka mi sl eweto vo su { ti na pretstavuva obl i k na i denti f i kaci ja na subjektot so objektot. Umot koj mi sl i ne { to opredel eno na nekoj na~i n se poi stovetuva so mi sl enoto.¹⁴ Ottamu doa |ame povtorno do zakl u~okot deka Bog ne mo`e preku mi sl ata da se poi stovetuva so ne { to { to ne odgovara na negovata sovr { ena pri roda.

Vo Met af i zi ka ~i tame deka mi sl at a po sebe se odnesuva na ona { t o e najdobro po sebe, a najvozvi { enat a (bo`estvenata) mi sl a se odnesuva na najvozvi { enot o ne { t o.¹⁵ So ogled na toa { to samo Bog e sovr { en, preostanuva samo toj sami ot da bi de predmet na svojata mi sl a. Umot, odnosno, negovata mi sl a se edi nstvenoto ne { to { to e osl obodeno od nesovr { enstvoto na gradi voto, a Ari stotel dodava □ Bog e t okmu t oa.¹⁶ Sl edstveno, Bog e umot koj sami ot sebe si se nabqduva i mi sl i (αὐτὸν δὲ νοεῖ=ο(νοῦν).¹⁷ Za taa mi sl ovna dejnost Ari stotel vel i deka e qewrhtikh/odnosno qewriã.¹⁸

Nasproti nekoj tvrdewa deka cel i ot ovoj koncept na samo mi sl e~ka dejnost na Boga treba da se sf ati metaf ori ~no, so svojata argumentiranost se izdvojuva stavot deka Ari stotel toa, sepak, go sf a}al bukval no { to zna~i deka qewriã pretstavuva eden vi d real no i skustvo pri koe „Bog ja nabqduva svojata su { ti na“.¹⁹

Mo`eme da zakl u~i me deka termi not qewriã vo Met af i zi kat a upatuvaa na edno speci f i ~no spoznavatel no i skustvo na Boga koe se def i ni ra kako samonabqduvawe i l i samomi sl ewe, odnosno kako mi sl ovna zagl edanost kon vnatre.

¹⁴ I vo ovoj slu~aj Ari stotel se povi kuva na fil osof skata tradi cija, ovoj pat vo liceto na Empedokle koj prv }e izleze so stavot deka set i l noto vospri emawe i mi sl ovnata akti vnost se ostvaruvaat pri dopi rot na sl i ~no so sl i ~no ne { to (Empedokle, fr. B 104 DK).

¹⁵ *Metaphysica* 1072 b 18–20.

¹⁶ *Metaphysica* 1072 b 29.

¹⁷ *Metaphysica* 1072 b 20.

¹⁸ *Ethica Nicomachea* 1177 b 19.

¹⁹ Dudley se povi kuva na pove}e mesta kaj Ari stotel i konstatira: "Bisogna perciò comprendere il termine 'se stesso' come l'oggetto o il contenuto pensato dal Pensiero-constitutivo-di-Dio, e questo significa che Dio contempla la propria esseza. (Dudley 1999, 77).

b) *qewriā* kiel filozofia termino Ni komahovata etika

Za razlika od Metafizika, Ni komahovata etika nudi koncepton *qewriā* { to prozleĝuva direktne od promenata subjektot kiel nositela toa umstvena deĵo. Dodeka vo prvo tial ~aj nositela deĵo estas Bog, seĝa taa uloga ĝi dobi va ~ovekot kiel indi vi dua.

Prva vidiva promeno se ĝi da vo kontekstot kiel mo`e da se nare~e etiki. Na prozleĝuva *qewriā* ovde mu se proĝa od aspekto nose~kata i deĝa na Aristotel ovata etika, a imeno, od dobro poznata koncepto na sreĝata (*eudaimoniā*). Vo desettata knigo na Ni komahovata etika ĝi tame sto`ernata i deĝa:

Ako sreĝata e deĵo spored dobla, toga { e osnovano taa da bi de spored vrvnata dobla, a taa bi bila spored najdobre ot del na du { a.²⁰

Soglaso so op { topoznati ot stav na anti~kata filozofia deka najdobre ot del na na { ata du { a e umot, sam po sebo se nametnuva zaklu~okot deka umstvenata deĵo (*qewriā*) e izvor na sovr { enata sreĝa.²¹

Dopolnitelna argumento ĝi na ova tvrdewe sledi.²² Doka zot deka sovr { enata sreĝa e prozvod na *qewriā* se zasnova na stavot deka Bog ~i ĝi deĵo e *qewriā* e bla`eni sreĝen vo najĝolma mera. Ni edno od `ivi te su { testva osven ~ovekot ĝi nema sposobnata za taa deĵo i ottamu za ni vne mo`e da se re~e deka mo`at da bi dat sreĝni vo pol noto zna~ewe na zborot. Samo ~ovekot e vo sostojba da go podra`ava ona { to e bo`estveno vo nego (bo`estveni ot um) i so toa vo najĝolma mera da se prozleĝuva i kon sostojbata na bla`enstvo { to vo potpolest mu prozleĝuva na Boga. Zatoa i se veli deka onoj { to raboti spored umot i taa go pazi (...) se naoĝa vo blagorodna sostojba i vo osobena bo`ĝa milost.²³

Vrednata na *qewriā* kiel izvor na sreĝa se doka`uva i nezavisno od neĝi noto bo`estveno poteklo. Taa samata ima odliki kiel ĝi izdvojvaat vo odnos na si te ostanati ~ovekovi deĵo. Aristotel dava celaniza na takvi posebni odliki na *qewriā* kiel umstvena deĵo. Prvo, taa se odlikuva so serioznata, potaa so toa { to mo`e da trae podlogo od multo drugi ~ovekovi deĵo, a osven toa, taa

²⁰ *Ethica Nicomachea* 1177 a 10.

²¹ *Ethica Nicomachea* 1177 a 15.

²² *Ethica Nicomachea* 1178 b 10–20.

²³ *Ethica Nicomachea* 1179 a 20.

proi zveduva najgol emo i ~i sto zadovol stvo. Ovaa dejnost ostvaruva najvi sok stепен na samodovol nost (*autarkeia*) zatoa { to mo` e da se prakti kuva bez ogl ed na kakvi i da e nadvore{ ni usl ovi , a najva` no od s# e { to taa samata e cel za sebe, bi dej}i ni e kon umstvenata dejnost se stre mi me zaradi nea samata.²⁴

Najzna~ajmata odl i ka na ~ove~ki ot obl i k na *qewria* se javuva vo odnos na objektot kon koj{ to e svrtena. Za razl i ka od bo` estveni ot obl i k na *qewria*, kade { to, vi dovme, Bog sami ot sebesi se mi sl i , ~ovekot koj se prepu{ ta na *qewria* se svrtuva kon objekt { to e nadvor od nego. Ari stotel kon ova dodava:

Zat oa i ne t reba da se poveduvame po oni e { t o vel at deka t reba da mi sl i me na ~ove~ki ne{ t a zat oa { t o sme lu|e i na smrt ni ne{ t a zat oa { t o sme smrt ni ci , t uku t reba, kol ku { t o e mo` no, da se svrt i me kon besmrt nost a i s# da napravi me za da ` i veeme spored ona { t o e najvredno vo nas.²⁵

Umot e najvredni ot, besmrtni ot i bo` estveni ot del vo nas, a toj treba da se sf ati kako *pars pro toto*, odnosno kako sami ot Bog vo nas. Bog ni se odkri va bl agodarenie na umot { to e vsaden vo nas u{ te od na{ eto ra|awe. Ottamu, predmet na ~ove~kata umstvena dejnost (*qewria*) mo` e da bi de samo prepoznavawe na bo` estveni ot um vo nas i okol u nas vo svetot.

Sepak, treba da se i stakne deka poseben i gol em probl em e da se utvrdi na { to toa to~no mi sl el Ari stotel raspravaj}i za predmetot na ovaa najvi soka ~ove~ka umstvena akti vnost.

Ra{ i reno e mi sl eweto deka tuka gl avno se mi si na ona { to toj go narekuva prva f ilosof ija (*prwth filosofia*) ili kako { to ni e denes vel i me □ metaf i zi ka. Nekoi pomi sl uvaat deka predmetot na *qewria* e sl o` en i deka se def i ni ra vo ramki te na pl atonovskata tradi ci ja, a podrazbi ra tri obl asti na i stra` uvawe: f i zi ka, eti ka i l ogi ka.²⁶

Na{ e mi sl ewe e deka posl edni ov pri stap premnogu gi ra{ i ruva grani ci te na f ilosof ski ot poi m na *qewria* kaj Ari stotel i deka taa dejnost ovde ja sveduva na edno razvodneto zna~ewe na obi ~no nau~no i stra` uvawe ili prou~uvawe. Nesomneno e deka i Platon i Ari stotel poi mot *qewria* vo negovata posebna zna~enska pol nota go i zdvojuvaat od si te ostanati spoznavatel ni i i stra` uva~ki dejnosti

²⁴ *Ethica Nicomachea* 1177 a 20 – 1177 b 5.

²⁵ *Ethica Nicomachea* 1177 b 30.

²⁶ Sp. Dudley, 1999; 337–8.

i go stavaat na vrvot od vrednosnata skala. Zatoa ni izgl eda pove-rojato deka upatenosta na ova dejnost kon Boga treba da se zeme seri ozno i bukval no tokmu kako { to napred se tol kuva { e vo odnos na nejzini ot bo` estven oblik. Toa zna-i deka *qewria* ovde bi bila eden vid teologija (*qeologia*) vo izvornoto znaewe na zborot □ umstvena svrtenost kon Boga. Soglasno so jasni ot sovet na Aristotel koj be { e napred citiran, ~ovek prepu { ten na *qewria* treba da se svrti kon besmrtnosta (*athanatizein*), odnosno besmrtnata priroda, a so drugi zborovi toa e bo` estvoto.

Mo` eme da zaklu-i me deka *qewria* kako filosofski termin kaj Aristotel ima najmal ku dve krupni i sosema razli ~ni znaewa. Ednoto go sretnuvame vo negovata Metafizika i toa podrazbirami sl ovna svrtenost na Boga kon sebe sami ot, a drugoto go otkrivame vo Nikomahovata etika kade { to ~ovekot se nao |a vo sostojba na neposredna umstvena zagledanost kon Boga.

Ostanati te znaewa na *qewria* kaj Aristotel ostanuvaat nadvor od filosofski ot kontekst.

4. Svrtuvaj }i se kon prevodite na *qewria* od starogr ~ki na drugi jazici, se sretnuvame so te { kotijata kako da se najde potpoln jazi ~en adekvat na izvorni ot termin. Pregledot na obidite da se sovlada taa te { kotija upatuvana edna razvojna linija ~ij po-etok go nao |ame vo prvi te prevodi na Aristotel { to gi napravile aleksandriските Evrei i Sirijcite. Po ova sledat prevodite na arapski { to se javuvaat vo tekot na devetti ot i desetti ot vek, a potoa i prevodite na latinski koi na po-etokot vo gol emamera se potpiraat na prethodni te arapski prevodi.

Za nas vo ovoj slu-aj se najinteresni latinski te prevodi, bi dej }i ti e vo gol emamera }e bi dat podloga na zapadnoevropskata filosofska terminologija. Latinskata filosofska terminologija e sozdavana spored starogr ~ki te obrasci u { te vo klasi ~ni ot peri od od strana na Lukretij, Kieron, Seneka i dr. Podocna taa se utvrduva bl agodarene na prevodite i usoglasuvaweto na latinski ot apstrakten jazik za potrebite na hristijanskata ideologija vo tekot na doznata antika i srednovekovi eto.

So vreme, neкои prevodni terminolo { ki re { enija stanuvaat standardni. Takov e slu-ajot i so prevodot na *qewria* na latinski jazik so *contemplatio*. Ako pogledneme vo nekoj pogolem starogr ~ko-latinski re ~nik, kako prevod na *qewria* }e gi najdeme slednite latinski termini: *contemplatio* na prvo mesto, a potoa: *meditatio*, *specu-*

latio, doctrina. Pokraj ova zna~ewe, sledi i tol kuvaweto *ludi sancti, ad quos spectandos legati mittebantur* { to upatuvana i zvrnoto zna~ewe na qewria vo rel i gi ozni ot kontekst.²⁷

Ako se svrti me kon eti mol ogi jata na f i l osof ski ot l ati nski prevoden termi n *contemplatio*, }e ja otkri eme zna~enskata paral el a so qewria kako nabqduvawe, po { to sledat zna~ewata rasuduvawe, razmi sl uvawe i sl. Prvi ~noto zna~ewe nabqduvawe go prepoznavame i vo al ternati vni ot, no poredok prevod so *speculatio*.

Sovremeni te jazi ci na evropski ot Zapad pri preveduvaweto na Aristotel gl avno se potpi raat na l ati nskata prevodna tradi ci ja. Toa osobeno va` i za romanski te jazi ci. Prvi te prevodi na Aristotel se javuvaat na { panski (vo petnaesetti ot vek), a podocna doa |aat i prevodi te na i tal i janski, f ranski i drugi romanski jazi ci.

Vl i jani eto na l ati nski ot i f rancuski ot jazi k vrz angl i -ski ot i sto taka pri donel o za zna~i tel no pri sustvo na l ati ni zmi vo prevodi te dodeka vo germanski ot i mame posl o` en sl u-aj kade { to pokraj l ati nski te se sozdavaat i i zvrni germanski termi ni.

So ogl ed na re~enovo mo` e da se razbere voobi ~aeni ot prevod na Aristotel ovi ot termi n qewria vo pove}eto sovremeni zapadni jazi ci vrz osnova na l ati nski ot termi n *contemplatio*.

Na primer, vo poznati ot angl i ski ot prevod na Aristotel ovata Met af i zi ka od strana na D. Ros, qewria e prevedeno so l ati ni zmot *contemplation* (*Met.* 1072 b 24), odnosno so *contemplative activity* (*Nic. eth.* 1177 a 18).²⁸ Pri sutni se prevodi te i so l ati ni zmot *speculation*, a na neкои mesta i prevodi so l ati ni zmot *investigation*. Vo prevodot na Met af i zi kat a na i tal i janski jazi k isto taka go nao |ame l ati ni zot *contemplazione*,²⁹ a na i stata l ati nska osnova se i prevodni te re{ eni ja i na f rancuski jazi k.

5. Za potrebi te na ova i stra` uvawe koe i ma za cel da uka` e na prevodni te mo` nosti na makedonski ot kako eden od sl ovenski te jazi ci, od poseben i nteres se prevodni te re{ eni ja tokmu na sl ovenski te jazi ci. Pokraj ruski ot kako najgol em od ni v, vo ovoj pogl ed osobeno zna~ewe i maat ju` nosl ovenski te, nam sosedni te jazi ci.

Tuka se javuva somne` ot: mo` no li e voop{ to da progovorat Platon ili Aristotel na jazi k koj ni koga{ ne dal ni pri bli` no

²⁷ Leopold 1911; 388.

²⁸ Ross, 1972.

²⁹ Aristotele, *Metafisica*. Saggio introduttivo, testo greco con traduzione a fonte e commentario, a cura di G. Reale. Milano 1993.

taka slo`ena miselovna tvorba kavi { to se platonizmot ili aristotelizmot? Denes izgleda prirodno in lesno da se prevede Aristotel na latinski jezik na koj rabotele Kikeron ili Seneka ili pak na germanski jezik koj e filosofski izgraduvan od Kant, Hegel ili Hajdeger... Mejutoa, problem e kako da se prevede Aristotel na jezik od koj{ to ne proizgl e takvi mislители i majstori na zborot?

Od druga strana, se prauvame: dali nei zbe`ni ot odgovor e deka Aristotel i drugi te golemi filosofi se neprevodlivi na jazi-cite bez soodvetna filosofska tradicija? Kako eden vidre{ eni e na problemot go imame dokazot deka takvi prevodi, sepak, se mo`ni bi dej{i prakti~no ve}e imame dobri prevodi na razni slovenski jazi ci, pa duri i na malite balkanski slovenski jazi ci (slovene~ki, hrvatski, srpski, makedonski i bugarski).

Vo svojot obid da gi sovladaat navidum nepremostlivi te prevodni te{ kotii, preveduva~ite na slovenski te jazi ci vo praksa go usvojuvaat edni ot od dvata vostanoveni prioda. Imeno, pri preveduvaveto na klu~nite apstraktni Aristotelovi termini, edni te se povi kuvaat na t.n. internacionalna prevodna tradicija koja, kako { to be{e re~eno, glavno se potpira na latinskata terminologija, a drugi go istaknuvaat zna~eweto na izvornata slovenska terminologija. Prvite se povi kuvaat na provereni te vrednosti na t.n. zapadnoevropska filosofska terminologija, a vtorive baraat re{ enija voramkite na slovenskata prevodna tradicija.

Za sostojbata vo ova podra~je mo`eme da dobieme jasna slika od prevodnite na~ela { to gi istaknuvaat sami te preveduva~i, a mo`eme da izvedeme zaklu~oci i od neposredni ot uvid prevodite.

Srpski ot prevod na Metafizika³⁰ se izdvojuva vo odnos na pove}eto slovenski prevodi so svojata otvorenost sprema latinizmit e. Glavnite Aristotelovi termini se prevedeni so t.n. meunarodni, odnosno latinski standardni termini: οὐσία so *supstanca*, υἷη so *materija*, ἀρχή so *elemenat*, a samo vo retki slu~ai, na primer, στοιχεῖον e prevedeno so slovenskoto na~elo. Preveduva~ot ne dava obrazlo`enie za vakvi ot pristap, no takvo ne{ to naojame vo srpski ot prevod na Nikomahovata etika³¹ { to se ~ini deka e zaedni ~ki stav na dvajcata preveduva~i. Imeno, preveduva~ot (R. [alabali]) go istaknuva svoeto ubeduvawe deka „Aristotelovi ot jazi k sovrenost se vkl opuva vo kompleksni ot stil na sovremeni ot mislители“ pa zatoa ne treba da se upotrebuvaat arhai zmi il i kovanci. Napro-

³⁰ Gavela, 1971.

³¹ Šalabalić, 1970.

ti v, se prepore~uva upotrebata na internacionalizmi, ki se razbi-
livi i za „prose~no obrazovani ot~itatel“ (str. 282–3). Vsustnost, vo
ovoj prevod na Ni komahovat a etika prevagnuvaat slovenski ter-
mini, no sepa, meju ni v ostanuva mesto i za latini zmi te (na pri mer,
intelektualna vrl i na), a nekade se nudi i dvoen prevod za eden isti zvo-
ren Aristotelov termin (na pri mer, *paqov* se preveduva so *afekti* i
strasti □11778 a 15).

Ruski ot prevod na Metafizika³² se naoja na sl i~nali ja, pa
ottamu i upotrebata na slovenski termini naporedno so latini zmi
(*ousia* se preveduva so *сущность* □ *ušt* so *vešestvo* i *mamepu* □ *тождество*
so *сущее*, *stoixeiēn* so na~alo, osnova no i so element, *energeia* so
dei smvi *μελη* □ *члени*).

Vo makedonski ot prevod na Ni komahovat a etika³³ nai duvame
na re{eni e koe delumno go zapazuva ova kompromisno na~elo, no so
toa {to izvorni te starogr~ki termini ne se prevedeni so latini zmi-
tuku ~esto ostanuvaat neprevedeni, odnosno transkribirani na ma-
kedonska kirilica (na pri mer, pragma, mesa, energija...).

Neobi~en kompromis i mame vo prevodot na Metafizika³⁴
na bugarski jazik. Vo neкои od knigite na ova delo na Aristotel (kn.
IV–IX) e sproveden prevod „vo svetlinata na vlijanjata na novoev-
ropskata filosofska tradicija“ {to prakti~no zna~i upotreba na
latini zmi, a vo ostanate knige (kn. I–III, X–XIV) se sledi domi-
nantnata bugarska tradicija na prevod na Platon i Aristotel so
slovenska terminologija. Ottuka ni duvame na dvoen prevod na isti
Aristotelovi termini. Na pri mer, *ousia* na edno mesto e prevedeno
so *сущность*, a na drugo so *субстанция* (a *сущность* pak vo drugi slu-
cai e zemeno kako prevod za *тождество*). Se razbira, seto ova predi-
zvi kuva ni za nedoumi ci.

Naglaska na slovenskata terminologija naojame vo bugar-
ski ot prevod na Ni komahovat a etika³⁵ (na pri mer, *субъбрази* *mel-*
nosm za *suhsiv* ili *разсудливост* za *frohhsiv*).

Vo slovene~ki ot prevod na Ni komahovat a etika³⁶ i mame dos-
leden prevod na starogr~kite termini so slovenski (slovene~ki).
Na pri mer, za *praxis* i mame *dejavnost*, za *orthologos* i mame *zdrava*
pamet, a za *eis* pak *zadržanje*.

³² Кубицки □ 1975.

³³ Kol eva, 2003.

³⁴ Go~ev/Hristov, 2000.

³⁵ Angel ova, 1993.

³⁶ Gantar, 1994.

Vrz osnova na ovoj osvrt bi rekla deka odnosot na prevedu-va~ite na Aristotel na slovenski te (vo prv red na ju`noslovenski te) jazici se dvi`i od po{iroka otvorenost kon latini zmi te do potpol na svrtenost kon termini sozdadeni vrz slovenska osnova.³⁷

Me|u oni e { to go zastapuvaat posledni ov stav, }e go izdvoime T. Ladan, preveduva~ot na hrvatski jazik.³⁸ Toj se sproti stavuva na seop{tata poplava na internacilizmi (t.e. latini zmi vo nekoj slovenski prevodi) za koi veli deka se semanti~ki izliteni, bi dej}i vo mnogu slu~ai ve}e izgubile zna~enska preciznost. Od svoja strana se povikuva na staroslovenskata prevodna tradicija koja od svoje po~etoci se potpira direktno na starogr~kite izvorni termini (ane na ni vni te latinski prevodi) so toa { to proizveduva ogromen broj na bukvalni prevodi, kal ki i sl. Primeri te za ova postapka se brojni: *ουσι̅α* e prevedena so *bivsvto*, *υβη* so *tvar*, *τοῦτι/ἡ̅ει̅η̅αι* so *bīt*, *στοιχει̅ον* so *pratvar* ili so *načelo* i sl. Soglasno so op{ti ot pri od, ovoj preveduva~voveduva arhai zmi, no i neologi zmi koi treba da gi zamenat internacilizmi te.³⁹

Od druga strana }e go izdvoime I. Hristov, preveduva~ot na Aristotel na bugarski jazik koj dava {iroko obrazlo`enie za upotrebata na latini zmi vo svojot prevod.⁴⁰ Vo zaklu~okot na svojata sporedbena analiza na originalni ot gr~ki i prevodi te na latinski i staroslovenski fragmenti od Djal ektika na Jovan Damaskin, toj im dava prednost na latinski te prevodni termini naveduvaj}i nekolku argumenti. Spored nego, prvo, latinski te prevodi nudat pove}e prevodni varijanti za eden ist gr~ki termin, vtoro, latinski te prevodi koristat i transliteracija tamu kade {to se nemo}ni da go izrazat gr~ki ot original, tretto, slovenski te termini se bespol ezni zatoa {to ne se ekvivalentni na sovremeni ot oset za gr~ki te termini, ~etvrto, latinski te termini se utvrdeni i odamna pri f ateni kako soodvetni za Aristotel i tn.⁴¹

³⁷ Vo svojata analiza na Aristotel na ju`noslovenski te jazici, M. Ježić pravi razlika me|u interpretativni i rekonstruktivni prevodi pri {to prvi te se oni e {to glavno se potpira na latinskata leksi ka (t.n. internacilizmi), a vtori te na slovenskata leksi ka (Ježić, 1987). Nekoi drugi avtori pravat razlika me|u bukvalen (so naglasena upotreba na slovenski termini) i smisloven ili kontekstualen prevod (so naglasena upotreba na latini zmi).

³⁸ Ladan, 1988 a i Ladan, 1988 b.

³⁹ Ladan, 1988; 245.

⁴⁰ Hristov, 2008.

⁴¹ Христов, 2008; стр. 372□В.

Ovde ne e namerata da se odi vo potenosti so proti vargumentite, no samo }e napomeneme deka vakvi op{ ti zaklu~oci ne mo` e da se donesuvaat vrz osnova na ograni~en broj staroslovenski prevodi i toa i sklu~ivo na t.n. filozofski tekstovi. Apstraktnata terminologija vo staroslovenski otjaznik se izgraduvala isto taka i vo prevodi i izvorni dela od oblasta na teologijata. Latinski te (osobeno sholasti~kite) prevodni termini ne se ni { to pomalku optovareni od „zastarena“ (hristijanska) ideologija vo odnos na staroslovenskite, a za prifatenosti utvrduvaweto na slovenskite termini (tradicijata) vo prevodovde tokmu se apelira.

Bez da navleguvame vo detali vo pobiwaweto na ovie stavovi na Hristovkoi, nesomneno, zasl u` uvaat vni mane poradi { i rokoto i u~eno obrazlo` enie, }e upati me na literaturata { to sledi vo koja se dadeni ni za konkretni argumenti koi govorat za dostoinstvata na staroslovenskata prevodna terminologija.

Ovde e dovolno da se osvrneme na kirilometodivska tradicija koja so vekovija sozdaval a i razvil a apstraktnata terminologija. Na{ e ubeduvawe deka taa tradicija treba i mo` e da posl u` i kako podloga od koja }e proizleze i }e se oformi apstraktnata (prevodna) terminologija vo posebni te slovenski jazici.

6. Sporeduvivot` itijata na Sv. Kiril i Metodij, prvi te i osnovni apstraktni termini se sozdadeni od niv spored starogr~kite obrasci, a za nivnata potreba vo bogoslu` bata. Takov e terminot slovo kako prevod na **λογος** i li visti na kako prevod na **αἵθερα**. Pri toa, tie vo vistiniska smisla na zborot gi sozdavale tie apstraktni zborovi za da mo` at da gi prevedat soodvetnite gr~ki zborovi od Svetotopi smo.

Specijalistite uka` uvaat na nekolku metodi koi tie gi pri menuvale pri preveduvaweto. Eden od niv e terminologizacijata, t.e. prenazna~uvawe na eden sekojdneven zbor i negova upotreba za posebni celi (na pr. **дѣва** kako prevod na **παρθενος** koe se pri dava na Bogorodica), a mo{ ne prisutno e i kal kiraweto (sozdavawe na slo` eni slovenski zborovi spored gr~ki ot zbor-model). Kon direktno pozajmuvawe (t ransliteracija) na gotovi (neprevedeni) gr~ki zborovi se posegnuvalo mnogu poretko (takvi se primerite: kanon, angel, i kona...).⁴²

Zbogatuwaweto na prevodnata apstraktna terminologija se odviva postapno, a filozofskata terminologija se sozdava pri pre-

⁴² Vereščagin, 1990.

vodot na staroslovenski na nekoi filozofski spisi. Na tojn način se javuvaat vo slovenski prevodi značajnite termini od anti-katafilozofija kakvi { to se: *ουσία, τοὐν, τοῦφαινόμενον, τοῦνοῦμενον...*⁴³

Eden od prvite i najpoznatite takvi filozofski spisi vo prevod na starocrkovnoslovenski jazyk e filozofskata rasprava koja e del od Simeonovi ot zbornik od 920 godina, zavedana vo prepisot { to vo 1073 godina go napravil jazonot Jovan za kievski ot knez Svjatoslav Jaroslavič. Ottamu i Zbornikot se javuva pod dvojno ime, odnosno kako Simeonov ili Svjatoslavov zbornik. Avtorot na filozofskata rasprava e Teodor Raituski (monah od naselbata Raitu na Sijanski ot Poluostrvo, umrel 640 g.), a taaglavno donesuva komentari kon Aristotelovite Kategorii. Samata sodrina na raspravata na grčki ot original (vo rakopisote dadena od 223a do 238a list)⁴⁴ ovde ne predizvika poseben interes, no za nas e važen nejznot prevod na starocrkovnoslovenski od X, odnosno od XI vek vo koj se donesuvaat prevedencite na ključnite filozofski termini od oblasta na logikata i ontologijata. Bez potreba da navleguvame vo detalij, ukazuje samo na prevodnite načela: 1. prevodot e napraven soglasno so kirilometodievskata tradicija na bukvalno preveduvawe na sekoj zbor i 2. ključnite Aristotelovi termini se prevedeni bez upotreba na kakvi i da e pozajmuvawa od nekoj drug jazyk. Analizata na prevodnata postapka sprovedena vo Zbornikot ukazuje na prolabeno razbirawe na izvornot zbor i vnimatelnost pri sozdavaweto na negovi otsoodveten prevod.⁴⁵

Pri meri za kontinuitet na ova prevodna tradicija imame mnogu, a za nas se posebno važni prevodite vo makedonskite crkovenoslovenski kniževni spomenici od turski otperiod. Među ni v posebno se izdvojuvawe prevodnoto delo na Grigorij Pelagonski (episkop Pelagonski i Prilepski od XVI vek). Toj, imeno, gi prevel slovata na Damaskin Studit sobrani vo popularnot zbornik *The-sauros* (i naku poznati kako Damaskini) na iživot naroden jazyk od toa vreme vo Makedonija, no naedno gi zapazili načelata na starocrkovnoslovenskata prevodna tradicija. Među tie načela se izdvojuvawa: točno i bukvalno preveduvawe, tvorba na novi zborovi spored grčki te model i, nastojuvawe da se prevede na slovenski { to e možno poopf atno (toj preveduva na slovenski duri i nekoi grčki ličnimi wa) i t.n.⁴⁶

⁴³ Сп. Верепагин, 1988; Ренко, 1982.

⁴⁴ Sp. Simeonov sbornik 1991; стр. 638-669.

⁴⁵ Печев, 1977; посебно стр. 72-84.

⁴⁶ Сп. Илиевски, 1971, посебно стр. 458-465. Илиевски посебно истакнува: „Grigorij Pelagonski ne ja prekinal vrskata so starosloven-

Ovие (no i mnogu drugi) prevodni iskustva odat vo prilog na ubeduvaweto deka apstraktnata, filosofska terminologija vo modernite slovenski jazi ci treba da se oblikuva i gradi na svojata vekovna po~va.

7. Na po~etokot na ovoj tekst bea izdvoeni dvete osnovni filosofski zna~ewa na terminot *qewria* kaj Aristotel. Ednoto zna~ewe be{ e poso~eno vo Metafizika i definirano kako umstvena svrtenost na Boga kon sami ot sebe. Vtoroto be{ e izdvoeno vo Nikomahovata etika i definirano kako ~ovekova umstvena svrtenost kon Boga. Soglasno so dadenite istra~uvaki ramki vo koi bea prosl edeni neкои slovenski prevodi na Aristotel, sega bi mo`el e da se osvrneme posebno na prevodot na terminot *qewria* kaj ni v.

Kako klu~en primer za filosofska upotreba na terminot *qewria* vo Metafizika go zemame mestoto (1072 b 20–24) kade { to Aristotel doka~uva deka su{testvenata dejnost na Boga e samomisleweto, t.e. misla za sami ot sebe, koe vo originalot glasi: *αὐτὸν δὲ νοεῖ-ἑ (nou kata metalhyin tou nohtou) (1072 b 20) i dokei-ἑ (nou vqei en ekein, kai qewria to theiston kai ariston (1072 b 23–4)*

Vo srpski ot prevod, *qewria* ovde e predadeno kako ~in posmat rawa, vo hrvatski ot prevod go naojame prevodot *misaono posmatranje*, a vo bugarski ot pak *размисъл*.

Vo Nikomahovata etika, *qewria* kako filosofski tehni~ki termin go naojame predaden posredno, so pomo{ na izvedenata pridavka *qewrhtikov* i preku glagolot *qewrei*. Site ovие upotrebi na *qewria* upatuvaa na zna~eweto vo Nikomahovata etika koe napred be{ e definirano. Vo gl. 7 od X knjiga na deloto, *qewria* so pomo{ na pri davkata *qewrhtikov* e zastapena tri pati (1177 a 18; 1177 a 28; 1177 b 19), a edna{ so pomo{ na glagolot *qewrei* (1177 a 21). Vo site ~etiri slu~ai *qewria* e jasno opredel ena kako eden vid dejnost (*energeia*), dejnost na umot, ovojpat na ~ovekovi ot um.

Vo prevodite na Nikomahovata etika vo neкои od slovenski te jazi ci { to se zemeni za primer, *qewria* na navedenite mesta e prevedena na sledni ovna~in.

Vo srpskata Nikomahovata etika, vo site ~etiri slu~ai nai duvame na razli~ni prevodi: *nešto kontemplativno, čisto posmatranje – spekulacija, čisto mišljenje i filozofsko posmatranje*.

ski ot. Toj dobro go znael crkvnoslovenski ot { to se upotrebuval toga{ vo crkvnata sredi na i zatoa mo`el da go zbogatuva toj jazi k so novi zborovi“. Poop{irno v. Ilijevski 2005.

Vo slovene~ki ot prevod nai duvame na: *notornje gledanje, razglabljanje* i *razglabljajoča dejavnost*. Vo hrvatski ot prevod gi i mame prevodi te *misaono promatranje* i *misaona djelatnost*, a vo bugarski ot, *qewriā* (odnosno nejzi ni te i zvedeni ci) na poso~eni te mesta e prevedena so: *сѢрцателна деѢносм* i *сѢрцател* en na~i n na ` i vom.

Od navedeni te prevodni pri meri mo`eme da go konstatirame sl ednovot: prvo, nastojuvawe da se dade slovenski prevod (so i skluok na srpski ot prevod na Metafizika), vtoro, nedovolno pri sustvo na selektivnost pri prevodot (nekritička ponuda na različni prevodni rešenija za eden isti izvoren termin) i nedovolno vodewe smetka za specifičnoto znaewe na *qewriā* kako filozofski tehnički termin koji ma posebno znaewe vo Metafizika, odnosno vo Nikomahovata etika.

8. Segase postavuva pračaweto kakove sluajot so *qewriā* vo makedonski te prevodi na Aristotel?

Do denes, na makedonski jazik se prevedeni pove}e dela na Aristotel, meju koi, od interes za naevo istrauvawe gi izdvojume: Izbor od Aristotel,⁴⁷ Nikomahovata etika,⁴⁸ Politika,⁴⁹ Zadu{at⁵⁰ i Retorika.⁵¹

Eden kus preseka na prevodni te rešenija na *qewriā* vo poso~enive prevodni ja dava slednava slika. Na primer, vo deloto pod naslov Zadu{at (413 b 25) i zrazot *qewrhtikhv dunamewv* e prevedeno kako sposobnost za teoretisko razgl eduvawe; vo Retorika (1355 b) *qewreiā* e prevedeno so sogl eduvawe. Od poseben interes ovde e prevodot vo Nikomahovata etika, a toj na klu~ni te mesta glasi: teoretisko posmatrawe (1140 a 20) i teoretiska sostojba (1177 a 18). Vo Izborot od Aristotel, kade {to se prevedeni nekolku knigi (poglavja) od Metafizika i od Nikomahovata etika, prevodot na *qewriā* kako filozofski termin, na navedeni te mesta glasi isto sozercanie.

Prvi ot vpe~atok {to se nametnuva ovde e gol emata prevodna raznovidnost od preveduva~ do preveduva~, no i različni te rešenija kaj eden isti preveduva~. Pa|aat vo~i prevodni te rešenija koi i ne

⁴⁷ Mitovski, 1998.

⁴⁸ Koleva, 2003.

⁴⁹ Buzalkovska Al eksova/Xukeska, 2006.

⁵⁰ Buzalkovska-Al eksova, 2006.

⁵¹ Tomovska, 2002.

se toa do kraj. Na primer, t eoret sko razgl eduvawe i t eoret sko posmat rawe ne samo { to ostanuvaat del umno na ni voto na transl i - teraci ja so svojot prv del (t eoret sko), tuku so dodatokot razgl edu- vawe/posmat rawe (koi mo` at samostojno da se zemat kako prevod na **qewriã**) se pretvoraat vo pl eonazam.

Taa raznovi dnost vo re{ eni jata naj~esto e proi zvod na otsus- tvo na kri ti ~ka svest, me |utoa, ako i ma raznovi dni prevodi na eden i st i zvoren termi n, toa ne smee da bi de ni { to drugo osven i zraz na preci zno prevedenata mnoguzna~nost na ori gi nal ot.

Na sami ot po~etok na ova i stra` uvawe be{ e uka` ano deka termi not **qewriã** kaj Ari stotel i ma najmal ku dve po{ i roki zna~en- ski obl asti: edno e obl asta na kol okvi jal noto zna~ewe vrzano za gl agol ot **qewreia**, a drugoto e i zvedeno, metafori ~no t.e. upotrebno kako f il osof ski tehni ~ki termi n.

Na ni voto na sekojdnevnoto (kol okvi jal no) zna~ewe na **qewriã** bi mo` el e da ponudi me pove}e re{ eni ja na makedonski jazi k:

1. I zvorni ot termi n mo` e da ostane transl i teri ran vo nam dobro poznati ot obl i k t eori ja. Toa, po na{ e mi sl ewe, bi bi lo naj- lo{ oto re{ eni e oti voop{ to ne e prevod, a transl i teri ranata f orma mo` e da navede i na sosema drugi asoci jaci i, na pri mer, na konteks- tot vo pri rodni te nauki .

2. Sledej}i ja eti mol ogi jata na **qewriã** koja upatuva na gl e- dawe, nabqduvawe, vo sostojba sme da ponudi me prevod na makedon- ski so: gl edi { t e, pogl edi , sogl eduvawe, sogl edba, vi duvawe { to bi mo` el o da se pri f ati i kako prevod koj vodi smetka za sl ovenskata termi nol o{ ka tradi ci ja.

3. Ne e i sklu~eno vo nekoj slu~ai da se upotrebi prevodot u~ewe ili nauka koj se oddal e~uva od izvorni kot na eti mol o{ ki pl an, no se pak, smi sl eno mu e bl i zok.

Zborot **qewriã** kako f il osof ski tehni ~ki termi n i ma preci zni zna~ewa kaj Ari stotel , a od ni v gi i zdvoi vme dvete osnovni koi se javuvaat vo Met af i zi kat a, odnosno vo Ni komahovat a et i ka. Da potseti me i rezi mi rame □ toa se sl edni ve zna~ewa:

a) Vo Met af i zi kat a, **qewriã** e su{ testvenata dejnost na Boga koja se objasnuva kako negova umstvena, mi sl ovna naso~enost kon sebesi . Na prv pogl ed se ~i ni deka pogodno prevodno re{ eni e ovde bi bi l dobro poznati ot termi n samonabqduvawe, me |utoa, negovata upotreba vo sovremenata psi hol ogi ja (kako adekvat na lati ni zmot i nt rospekci ja) mo` e da navede na drugi zna~ewa koi mu se tu| i na

izvorni kot. Vtoro mo`no re{eni e e prevodot so umozreni e koj se sre}ava vo nekoj slavenski jazi ci, no tuka slavata strana e preveduvaveto so slo`enica {to vo slu~ajov nema vi stinsko opravduvawe. Treto re{eni e bi bil prevodot so sozercanie. Dobrata strana na ova re{eni e e etimolo{ koto soodvetstvo na originalot, a ne pomalku i negovata zasnovanost vo kirilometodievskata prevodna tradicija. Imeno, terminot sozercanie e ve}e odamna sozdaden i utvrden kako prevod na *qewria* i toa, vo nekoj slu~ai tokmu kako prevod na Aristotelovi ot termini.

b) Vo Ni komahovata etika, vi dovme, *qewria* dobi va nova zna~enska opredelba kako ~ovekova umstvena, mislova naso~enost kon Boga, kon bo`estveni ot um. Za razlika od slu~ajot vo Metafizikat akade {to pri ~i not na *qewria* i mame postovetuvawe na subjektot (Bog) i objektot (Bog), vo Ni komahovata etika subjektot (~ovek) kako nositel na dejnosta e izdvoen od objektot (Bog). Ovde *qewria* ve}e ne e sozercanie kako zagledanost vo sebesi, tuku sozercanie kako umstvena naso~enost kon Boga. Kako prevodno re{eni e i tuka mo`e da se ponudi sozercanie, no toa e ve}e po{irokoto zna~ewe. Dokolku sakame da bideme precizni vo prenesuvaveto na Aristotelovata misla, vo ovoj slu~aj bi go ponudile prevodot bogozrenie ili mo`ebi bogovi denie. Vovata prevodni termina e zapazena etimologijata na izvorniot zbor so toa {to jasno se izdvojuva Bog kako objekt na dejnosta. Se razbira, ponudeno re{eni e ne e apsoluten, bukvalen prevoden adekvat na originalet, no misleno mnogu podlaboko ja odrazuvasu{tinata na Aristotelovata misla. Patem dare~eme deka prvoto re{eni e (bogozrenie) deluva poarhai~no (i ako terminot e denes poznat vo ruskiot, pa i vo nekoj drugi slavenski jazi ci),⁵² dodeka vtoroto re{eni e (bogovi denie) e poblisko do sovremeni ot makedonski jazik.

9. Na krajot treba da se istakne deka ovde celta ne e da se ponudi nekakvo trajno ili definitivno re{eni e za prevodot na

⁵² Re~nikot na ruskiot jazik (*Словар русского языка*, tom IV s- I zd. Академия наук СССР. Институт русского языка, Moskva 1961) na sledni ovnangi tolkuva zna~ewata na glagolot i imenkata koi proizleguvaat od prevodot na gr~koto *qewria*. Prvo, glagolot sozercat ozna~uva: 1. Рассматривать кого-, ~to-l; наблюдать за кем-, ~em-l. (на пр. созерца море). 2. Мысленно представлять, проникать умом, мыслить во что-l. Vtoro, imenkata sozercanie ozna~uva: 1. Действие по знач. глаг. созерцать. 2. углубление в свой внутренний духовный мир; самоуглубленность, самосозерцание. 3. Philos. Начальная чувственная ступень познания состоит из ощущений и восприятий, непосредственно связанных с предметом.

Aristotel ovi ot termi n *qewria* na makedonski jazi k. Namerata e da se postavi problemot, no taka { to } e se dobie pretstava za negovata slo` enost kako i za ramki te vo koi toj mo` e i treba da se re{ava. Velime da se re{ava zatoa { to prevodot na filosofski te termi ni i voop{to na tekstovite na gol emi te anti ~ki filosof i ni koga{ ne mo` e da bi de zavr{ena zada~a. Preveduvaweto na Aristotel e predi zvik za sekoja generacija i za sekoj preveduva~ na koji da e sovremen jazi k. Odgovorot na toj predi zvik e i ndi vi dual eni ja odrazuva sposobnosta na preveduva~ot koj vo ovoj slu-aj nei zbe`no e i tolkuva~.

Dopolnitelno, namerata na ovoj trud e vrz osnova na eden primer (model) kako { to e prevodot na *qewria*, da se uka`e na kirilometodi evskata prevodna tradicija kako na{e izvorno vekovno iskustvo koe kako nasledstvo nudi ne samo soliden metodolo{ki pristap tuku i bogatstvo od apstraktni termi ni vni matelno obl i kuvani sporedi izvornite starogr~ki obrasci. Ova rasko{no leksi~ko nasledstvo za koe bi rekl e deka e eden vid trezor na slovenski i nternacionalizmi, mo` e da posl u`i kako soodvetna osnova za sozdavawe na apstraktnata terminologija vo posebni te slovenski jazici, avotie ramki i vo makedonski ot.

Patem, na oni e { to zabele`uvaat deka crkovnoslovenskata leksi ka e i dejno oboena od hristijanstvoto i ottamu zna~enski ograni ~ena, }e im odgovori me deka i stoto toa va`i i za latinskata („i nternacional na“) apstraktna, odnosno, filosof ska leksi ka koja vo sebe podednakvo nosi silni zna~enski nasl agi od zapadnoto srednov ekovi e vo koe se oformuval a. Zada~ata e ne prosto da se otf rli, tuku da se nadgradi ona { to se sozdaval o so vekovi.

LI TERATURA

a) Del ata na Aristotel

Aristotelis, *Ethica Nicomachea*. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit I. Bywater. Oxonii 1959.

Aristotelis, *Metaphysica*. Brevique adnotatione critica instruxit W. Jaeger. Oxonii 1963.

Angelova, 1993. Aristotel, Nikomahova etika. Prevod ot starogrцки Теменуга Ангелова. Издателство „Gal -i ko“, Софи□1993.

Buzal kovska-Al eksova/Xukeska, 2006. Aristotel, Politika. Prevod od origi nal ot, komentar, bele{ki i pogovor: Margari ta Buzal kovska-Al eksova i El ena Xukeska. „Sl ovo“ Skopje.

Buzal kovska-Al eksova, 2006. Aristotel, Zadu{at a. Prevod od starogr~ki, komentari i bel e{ ki: Margari ta Buzal kovska Al eksova. „Magor“ Skopje.

Gantar, 1994. Aristoteles, *Nikomahova etika*. Prevedel, uvodno besedo, opombe in terminološki slovarček napisal Kajetan Gantar. "Slovenska matica". Ljubljana 1994 (prvo izdani e 1964).

Gavela, 1971. Aristotel, *Metafizika*. Preveo Dr Branko B. Gavela. "Kultura", Beograd 1971.

Go~ev/Hristov, 2000. Aristotel, Metafizi ka. Prevod ot starogr~ki: Никола Гочев (kn. I–III, X–XIV) i Ivan Hristov (kn. IV–IX). „Izdavstvo SONM“, Софи 2000.

Kol eva, 2003. Aristotel, Nikomahova etika. Prevod od starogr~ki El ena Kol eva, „Tri“, Skopje 2003.

Кубицки 1975. Аристотел Сочинени Tom I. „Мсл“, Moskva.

Ladan, 1988 a. Aristotel, *Metafizika*. Prijevod s izvornika i sedmojezični tumač temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, ruski, novogrčki) Timislav Ladan. "Globus" i "Sveučilišna naklada Liber", Zagreb 1988 (prvo izdani e vo 1985).

Ladan, 1988 b. Aristotel, *Nikomahova etika*. Prijevod s izvornika, bilješke i riječnik nazivlja Tomislav Ladan. "Globus" i "Sveučilišna naklada Liber", Zagreb 1988 (prvo izdani e vo 1982).

Mitevski, 1998. Aristotel. I zbor. Uvod, prevod od starogr~ki, predgovor, re~nik i prevodno obrazlo`eni e: V. M. „Matica makedonska“, Skopje 1998.

Reale, 1993. Aristotele, *Metafisica*. Saggio introduttivo, testo greco con traduzione a fonte e commentario, a cura di G. Reale. Milano 1993.

Ross, 1972. *The Works of Aristotle*, vol. VIII, *Metaphysica*. Trans. D. Ross. Oxford 1972.

Šalabalić, 1970. Aristotel, *Nikomahova etika*. Prevela Dr Radmila Šalabalić. "Kultura", Beograd 1970.

Tomovska, 2002. Aristotel, Retorika. „Makedonska knjiga“, Skopje 2002.

b) Sekundarna literatura

Bonitz, H. 1955. *Index Aristotelicus*. Berlin.

Burkert, W. 1985. *Greek religion*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Chantraine, P. 1968–1980. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*. Paris.

Dudley, J. 1999. *Dio e contemplazione in Aristotele. Il fondamento metafisico dell' 'Etica Nicomachea'*. Trad. di G. Reale. Milano.

Guthrie, W.K.C. 1993. *A History of Greek Philosophy*. Vol. VI. *Aristotle: An encounter*. Cambridge.

Gorgiev, B. 2006. "Neke semantičke implikacije termina 'logos' i 'theoria'". *Zbornik studijske grupe za filozofiju*. Filozofski fakultet, Niš. Tom 114□6; 73□86.

Hristov, I. 2008. „Sravni tel no i zsl edvane na prevoda na Ari stote-
ловите философски термини на латински и в славнската традици“. *Arhi v
za srednovekovna filozofiu i kultura (Софи)*, 14; 333□374.

I l i e v s k i , P . H r . 1971 „Gri gorij Pel ago n i s k i k a k o p r e v e d u v a ~ o d
gr~ki“, *Godi { en zborni k na Fil ozof ski ot f akul t et* , 23; 447□478.

I l i e v s k i , P . H r . 2005. Tradi cija i i novaci i vo makedonski t e crkov-
noslovenski kni `evni spomenici od t urski ot peri od. MANU, Skopje.

Ježić, M. 1987. "O prijevodima Aristotela u nas", *Godišnjak za povijest filo-
zofije (Zagreb)*, 5; 285–315.

Leopold, E.F. 1911. *Lexicon Graeco-Latinum manuale ex optimis libris con-
cinnatum*. Lipsiae.

Mitovski, V. 2005. Plat onovot o u~ewe za du{ at a, „Mati ca make-
donska“, Skopje.

Moreau, J. 1962. *Aristote et son école*. Paris.

Olerud, A. 1951. *L'idée de macrocosmos et de microcosmos dans le Timée de
Platon*. Upsala.

Пе́чев, Б. 1977. *Философски т трактат в Симеонови □ сборник*.
БАН, Софи □

Sedley, D. 1997. "‘Becoming like god’ in the *Timaeus* and Aristotle". V. *Inter-
preting the Timaeus – Critias*. Proceedings of the IV Symposium Platonicum. Selected
papers. Eds. T. Calvo and L. Brisson. Sankt Augustin. Str. 327–339.

Si meonov sborni k 1991. Si meonov sborni k (po Svetoslavovi □ nre-
ni s om 1073 g.), том 1: Исследвани □ и текст. Изд. БАН, Софи □

Вере □ агин, Е. М. 1982. „Терминотворчество Кирилла и Мефоди □“,
Во́прос □ □ в □ кознани □ 2; 91□108.

Vereščagin, E. M. 1990. "Kyrill i Methodij kao tvorci teološko-filozofskoga
nazivlja u slavenskom jeziku". *Filozofska istraživanja (Zagreb)*, 10/3; 601–611.

Yoshimitsu, K., 1995. "Zur Bedeutungsgeschichte des Wortes qewriá", *Jour-
nal of the Faculty of Letters, The University of Tokyo, Aesthetics*. Vol. 20; 123–140.

□ рченко, А. И. 1982. „Изборник 1073 года: Интерпретаци □ основн □ х
drevnerusski h f i l o s o f s k i h t e r m i n o v“, *Во́прос □ □ в □ кознани □* 2; 75□91.

Vitomir MITEVSKI

**THE MEANING AND TRANSLATIONS
OF THE ARISTOTLE'S TERM *THEŌRIA***

(Summary)

The difficulties in understanding Aristotle's term *theōria* are of great importance not only for interpretation, but also for translation of his philosophical works *Metaphysica* and *Ethica Nicomachea*. Here are accepted two main and different meanings of *theōria*. First, it is the meaning of the selfcontemplation of God (as in *Metaphysica*), and the second is the contemplation of God by human being (as in *Ethica Nicomachea*).

In the translation of these two basic philosophical meanings of *theōria* into modern languages there is not some specific approach. In the western European languages (especially in the Roman ones and in English) this term is translated by using Latin terms (*contemplatio*, *speculatio* or *investigation*) and these terms are accepted by some translators of Aristotle in the Slavonic world.

The author of the paper suggests translation of this and other Aristotle's terms into Slavonic languages according to the Cyril and Methodius translating tradition. It is proposed that the *theōria* can be translated into Macedonian language as *sozer canie* (in *Metaphysica*), *bogozrenie* or *bogovidenie* (in *Ethica Nicomachea*) and *gl edidi* { *t e, pogl ed(i), sogl eduvawe, sogl edba, vi duvawe* as colloquial meaning.

Милан ЃУРЧИНОВ

Н. В. ГОГОЉ И БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Покрај Максим Горки, најпреведуваниот и најпопуларниот руски писател во Македонија по Ослободувањето (1944 г.) беше – Николај Василевич Гогољ. Веќе во 1947 година ги добиваме на кодифицираниот македонски литературен јазик – неговите прозни дела „Шинела“ и „Тарас Буљба“ и комедијата „Ревизор“. Неколку години потоа ќе се појави на македонски неговото најзначајно дело – романот „Мртви души“. За разлика од другите руски класици, интересот за Гогољ во Македонија има перманентен карактер. Сите погоре означени дела се преиздавани повеќе пати, до и по петтомното издание во 1981 г., а двете комедии, „Ревизор“ и „Женидба“, ги полнеа и сè уште ги полнат театарските сали при нивната изведба и по својата популарност се наоѓаат во врвот на репертоарот на македонските театри. Интересен податок е фактот што и во една од најновите антологии на светскиот расказ во Македонија од модерна насока, составувачот го застапил и Гогољ со неговиот знаменит расказ „Шинела“¹.

Но, за широката рецепција на Гогољ на македонска почва поподробно, се надевам, ќе раскажат на овој собир другите претставници на македонската русистика. Јас си поставив за задача да испитам еден поособен пример на Гоголево присуство во современата македонска литература за кој досега, колку што ми е познато, никој не обрнал внимание.

Станува збор за книжевна паралела меѓу Гоголевата повест „Виј“ и лирската песна „Виј“ на најзначајниот претставник на современата македонска литература – Блаже Конески.

Притоа, ќе се осврнам на следниве прашања:

- односот на Гогољ и Конески кон фолклорното наследство;
- начинот на кој е транспонирана фолклорната традиција во делата на двајцата големи писатели;

---

¹ Катица Ќулавкова.

- гротескната солуција меѓу комично-фантастичното со ужасното – сличности и разлики во Гоголевата повест „Виј“ и песната „Виј“ на Блаже Конески;
- ликот на жената кај Гогољ и Конески. Допирни точки;
- природата на поетската фантастика кај Конески и нејзиното место во неговиот поетски опус;
- образот на „Виј“ и неговата структура во богатиот жанр на „љубовната лирика“ кај Конески и неговите допирни точки со љубовната лирика на Александар Блок, кого Конески повеќе пати го препејувал;
- импулсите на Гогољ во создавањето на антологиската песна „Виј“ од најдобрата поетска збирка на Конески – „Везилка“ (1955 г.).

Н. В. ГОГОЉ И БЛАЖЕ КОНЕСКИ

(Митолошкиот лик на Гоголевиот „Виј“ во песната на Блаже Конески)

Во Македонија многумина пишуваат за Гогољ, а во почетокот на 70-тите години од минатиот век за него е објавена и една докторска дисертација², но за повеста „Виј“ никој посебно досега не се искажал. Се случи единствено Блаже Конески да се сврти кон неа, не само како нејзин внимателен читател туку и како поет и творец и, тргнувајќи од Гоголевиот „Виј“, да напише една од своите најубави, антологиски песни, која влезе во неговата најзначајна поетска збирка – „Везилка“ (1955 г.).

Дали тоа беше случајно?

Треба најнапред да одбележиме дека во една од своите последни книги³, Конески го изнесува податокот дека го читал Гогољ на руски јазик уште како студент на Белградскиот филозофски факултет во 1940 г. заедно со Пушкин, Достоевски, Толстој, Чехов и Есенин. Во тој момент, тоа биле омилени автори за него, но и за голем број македонски писатели и интелектуалци. Најверојатно, уште тогаш тој имал можност да ја прочита необичната Гоголева повест. Исто така, веројатна е хипотезата дека непосреден контакт со ова дело на Гогољ Конески остварил преку познанството со Серафима Мадатова Полјанец, професор по руска литература на Катедрата за славистика при Филозофскиот факултет во Скопје, која била автор

² Кафеџиски, 1976.

³

на извонредниот оглед за Гогољ⁴ во кој најшироко станува збор за Гоголевата повест и со која Конески го врзувало повеќегодишно и искрено пријателство и почит. Тоа е токму времето, почетокот на 50-тите години, кога настанала неговата песна „Виј“.

Но, време е да преминеме кон одговорот на прашањето: како од теоретски и книжевно-историски аспект да се објасни ова чудно и необично совпаѓање? Необично – дотолку повеќе што станува збор за творби чија појава ги дели временската дистанција од 120 години, а, освен тоа, меѓу повеста на Гогољ и песната на Конески постојат битни разлики на кои овде укажуваме.

Најбитни се, бездруго, разликите од жанровска природа. И покрај присутните фантастични елементи, Гоголевата повест е превасходно прозно дело, додека „Виј“ на Конески е исклучителна поетска творба без секакви епски анративни слоеви.

Во типолошка смисла, „Виј“ на Гогољ е со право определено како дело со комично-фантастична структура и гротеска, додека во песната на Конески комичниот елемент е целосно исклучен, дури и елиминиран за сметка на фантастично-ужасното.

Не е можно, зборувајќи за разликите, да го игнорираме и аксиолошкиот момент при споредбата на двата текста. По однос на Гоголевата повест, оценките за нејзината уметничка вредност без и сè до денес се – амбивалентни. Познато е дека уште Бјелински во своите осврти за Гогољ и повеста „Виј“ дава различни оценки за нејзината уметничка вредност. Во првиот осврт, тој се искажува мошне позитивно, додека во вториот тој му замерува на Гогољ за пренагласените елементи на фантастика во неговата повест. Во поново време, пак, Владимир Набоков во својата монографија за Гогољ, § одрекува секаква уметничка вредност на повеста. „Тоа е артифициелно дело“, пишува Набоков, „од младоста од кое и самиот Гогољ се откажувал“. Ова последново одвај би можело да се прифати. Знаеме дека Гогољ повеќепати изјавувал дека сижето на „Виј“ директно го презел од украинските народни преданија и легенди и дека немал намера да врши никаква авторска надградба. Во таа смисла и забележал, уште ви времето кога ја пишувал својата во повест, во 1833: „‘Виј’ е колосален продукт на народната фантазија. Со ова име кај Малорусите се нарекува водачот на демоните. Сиот расказ е преземен од народните преданија, не сакав ништо да менувам и раскажувам онака како што оваа приказна ја бев чул“⁵. Но, подоцна тој смета за неопходно да интервенира, да го подобри својот текст, што и го сторил во вториот том на Избраните дела од 1842 година.

4

5

Во новата верзија повеста била скратена и ослободена од некои ненужни сцени. Но, народно-фолклорното потекло на „Виј“ е непобитно, на што укажува и угледниот Вјачеслав Иванов, пишувајќи: „Гоголевиот ’Виј‘ одговара на главата меѓу вештерките и ѓаволите во бајките со слични теми и кај другите народи и нивните фолклорно-демонијални традиции“. За Абрам Терц (Андреј Сињавски) необичноста и исклучивоста на „Виј“ се состои, пред сè, во чудното соединување на елементите на прв поглед неспојливи – смеата и стравот. секојдневното и чудесното, убавото и грдото, флегматичната едноставност и тривијалната несериозност на појавата на Хома Брут и неговиот неверојатен, смртоносен крај. Според Сињавски, „Виј“ го проникнува сето творештво на Гогољ – тој е негова сурова и мрачна супстанција.

Процесот на транспозицијата на древнославјанскиот мит во една нова художествена структура е исто така многу различен кај Гогољ и кај Конески. Кај Гогољ, главно, имаме непосредно преземање на една фолклорна митолошка структура. Кај Конески тоа е многу посложен процес. Во неговата песна поетската имагинација е во полн замав, таа создава нов и автентичен артефакт, кој не е непосредно референцијален со Гогољ и украинската народно-фолклорна матрица. Овде мораме да го земеме предвид односот на големиот поет кон митот воопшто. Иако неговиот „Виј“ е создаден во раната фаза на новата македонска поезија, тој не ја прифаќа постапката карактеристична за националниот романтизам од XIX век, што беше присутно кај многумина словенски поети кон митот во XIX век. Тоа најдобро ќе го сфатиме ако го погледнеме циклусот на песните за Марко Крале, врвен дострел на целокупниот поетски опус на Конески. „Јас не сум читал книги за митовите, ниту сум мислел да создавам нешто од некаков национален мит“. Она што го создавал Конески како поет, дури и кога во него се јавувале митските ликови и симболи, не е засновано на никакво однапред зафиксирани сознание за националната традиција и програма. „Ова што јас го артикулирам, тоа се оние древни, најстари митови“ и тука креативната спонтаност и имагинацијата играат примарна улога. Сето друго е само повод, поттик, лоцираност во одредениот простор и време, кои се сосема условни.

Во основат ана ликот на „Виј“, кај Гогољ лежи митското суштество чиј убиствен поглед е скриен зад огромните веѓи или трепки, кои, откако некој ќе ги подигне, го убиваат секого што не може да го издржи неговиот поглед. Кај Конески, „Виј“ е исто така смртоносен лик на чудовиште, лик страшен и грозен, кој се појавува со закани пред жената-заточеница, опкружена од светци во црковна опстановка (слично како и кај Гогољ), но тоа е лик со кого самиот поет се идентифицира и тоа е една битна разлика. Од првиот до последниот стих, неговиот „Виј“ е самиот поет, поетското „јас“, кое знае да биде час грозно, час нежно, час страшно, час жедно за

љубов, за на крајот да го признае својот пораз, да ја изгуби сета сила, да започне да се рони како песокта и да исчезне во пропаста...

Овде поетската транспозиција на Конески бара едно дообјаснување. Фантастичното, не многу транспарентното сиче на неговиот „Виј“ не го сокрива докрај сознанието дека тука, всушност, се работи за една типична творба во жанрот на љубовната лирика, која кај Конески се јавува мошне рано, но останува присутна до крајот на неговиот живот.

Односот кон жената и љубовта, кој толку драматично го проникнува сичето на неговата песна „Виј“, нè упатува на едно друго инспиративно жариште кај македонскиот поет – до љубовната лирика на Ал. Блок, со која Конески тесно бил поврзан, не само како читател туку и како поет и негов повеќегодишен препејувач.

Во една од своите најрани стихозбирки, „Песни“ (1953), две години пред појавата на збирката „Везилка“ со песната „Виј“, Конески ќе објави циклус од шест песни со препознатлив наслов – „За непознатата“ и со то директно преземено од лириката на Блок:

„Девичий стан, шелками схваченный, в туманном движется окне“.

На внимателниот истражувач нема да му избега дека последните три песни од овој циклус, меѓу кои и особено познатата „Грабеж“, недвосмислено ја најавуваат љубовната драматика што се разгорува две години подоцна во песната „Виј“:

„Да можев да те грабнам како змев
со силни вилни ветришта и мрак,
па макар колку омразен и грд
и свесен дека пак презрен ќе бидам...“⁶

Синтагмите како „сепобеден ужас“, „ужас дека те заборавам“, „сум темно жеден“, „јас темно морен“ – најавени овде, ќе добијат нова интерпретација во песната инспирирана од Гоголевиот „Виј“, но тоа е една иста, жестока апотеоза на неостварената несреќна љубов, која ни страшниот Виј не може да ја сочува од пропаст.

Се разбира, контактот на Конески со жанрот на љубовната лирика на Блок бара поопстојно поширока разработка, а овде само потсетуваме дека својот долгогодишен афинитет за поезијата на Ал. Блок, Конески ја заокружува во книгата препеви од Блок, која во негов избор ќе се појави во Македонија во 1966⁷.

6

⁷ Александар Блок, Поезија, препев и избор: Блаже Конески, поговор: Александар Ежов, Скопје, Култура, 1966.

Завршувајќи го ова кусо излагање за импулсите што од Гогољ, големиот руски писател, доаѓаат во една далечна и мала земја, каква што е Македонија, по цели 150 години, посакуваме да кажеме неколку збора по повод прашањето што сега ја бранува руската и украинската културна јавност во врска со неговиот 200-годишен јубилеј. Слични прашање, сврзани со националната идентификација на писателот, мошне ја брануваа југословенската книжевна сцена во 80-тите години на минатиот век, а не се сосема замрени на Балканот и денес. Но, во случајот на местото и припадноста на Гогољ такви дилеми се, според наше мислење, беспредметни и ненужни. Бидејќи, станува збор за еден писател што, освен по местото на раѓањето, по сè друго § припаѓа на руската култура, руската книжевност и руската духовна сфера. И во врска со таканаречената „функција на текстот“, која ја застапуваат одделни теоретичари, по однос на Гогољ не би требало да има дилеми. Сè друго е обид за „ревидирање на историјата“, појава мошне присутна и на Балканот и во некои источноевропски земји сега, но која е само еуфемистички израз за национализмот и етноцентричното присвојување на нечија припадност. Според нас, таквото присвојување и реактуализирање на категоријата „припадност“, кога се во прашање големите писатели, е одживеан анахронизам. Кога е во прашање 200-годишниот јубилеј на еден таков исклучителен книжевен творец, како што е Гогољ, побитно од сè друго е да се согласиме (или можеби оспориме?) дека кај Гогољ имаме работа со една моќна, вулканска творечка имагинација и креативна енергија од речиси „вончовечки димензии“, како што за него напиша во својата Историја на руската книжевност, извонредниот руски критичар Дмитриј Свјастополк Мирски.

**БИБЛИОГРАФИЈА
НА АКАДЕМИК ПЕТАР ХР. ИЛИЕВСКИ**

Кратенки

<i>AAntH</i>	Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
<i>BCH</i>	Bulletin de correspondance hellénique. Paris.
<i>Билтен</i>	Билтен на Македонската академија на науките и уметностите. Скопје.
<i>ГласникИНИ</i>	Гласник на Институтот за национална историја. Скопје.
<i>Godišnjak ANUBiH</i>	Godišnjak Akademije nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine. Centar za balkanološka ispitivanja. Sarajevo.
<i>ГЗбФф</i>	Годишен зборник = <i>Annuaire</i> : Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје.
<i>ICS</i>	Illinois Classical Studies. Atlanta, GA: Scholars Press.
<i>ISS</i>	Indiana Slavic Studies.
<i>Klio</i>	Klio: Beiträge zur alten Geschichte. Berlin.
<i>КЖ</i>	Културен живот. Скопје.
<i>ЛЗб</i>	Литературен збор. Списание на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература. Скопје.
<i>MacRev</i>	Macedonian Review. Skopje.
<i>Макед</i>	Македонија. Скопје.
<i>Minos</i>	Minos: Revista de filología egea. Salamanca.
<i>MJ</i>	Македонски јазик. Скопје.
<i>НДиск</i>	Научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, Охрид. – Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“; Семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје.
<i>ОнПрил</i>	Ономастолошки прилози = Contributions onomatologiques. Београд.

<i>OnJug</i>	Onomastica Jugoslavica. Zagreb.
<i>ПД</i>	Просветно дело. Скопје.
<i>ППИМАНУ</i>	Пристапни предавања, прилози и библиографија на новите членови на Македонската академија на науките и уметностите. Скопје.
<i>Пред</i>	Предавања на Семинарот за македонски јазик, литература и култура. – Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“; Семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје.
<i>Прилози МАНУ/ОЛПН</i>	Прилози = Contributions. Македонска академија на науките и уметностите. Одделение за лингвистика и литературна наука. Скопје.
<i>Прилози МАНУ/ООН</i>	Прилози = Contributions. Македонска академија на науките и уметностите. Одделение за општествени науки. Скопје.
<i>Реферату</i>	Реферати на македонските слависти за меѓународен славистички конгреси. Сојуз на друштвата за македонски јазик и литература на РМ. Скопје.
<i>SAlb</i>	Studia Albanica. Tirana.
<i>СлФл</i>	Славянская филологија. Софија.
<i>SMEA</i>	Studi micenei ed egeo-anatolici. Roma.
<i>Совр</i>	Современост. Скопје.
<i>Tractata</i>	Tractata Mycenaea: Proceedings of the Eighth International Colloquium on Mycenaean Studies (Held in Ohrid, 15–20 September 1985). – Skopje: MASA.
<i>Universitas</i>	Universitas: revue Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Brno.
<i>ZSl</i>	Zeitschrift für Slawistik. Berlin.
<i>ŽAnt</i>	Жива Антика (Živa Antika). Скопје.

1945

1. Песни од Кичевско. – *Нов ден* 1/2, 57–59.

1952

2. *Свето евангелие*. – [Превод на македонски со: Бошковски, Б.; Милошев, Ѓ.] Скопје. – 242 с.

1955

3. Александар Балабанов [In memoriam]. – *ŽAnt* 5/2, 407–410.

4. [приказ] W. Brandestein, *Griechische Sprachwissenschaft I (Einleitung, Lautsystem, Etymologie)*, Sammlung Götschen B 117, Berlin 1954, 159 S + географ. карта на грчките дијалекти. – *ŽAnt* 5/1, 195–197.

1956

5. Дали е дешифрирањето на Вентрис „кула од картони“?. – *ŽAnt* 6/2, 314–336.

6. Две слова на Климент Охридски и едно на Јован Егзарх во еден ракописен зборник од XV век. – *MJ* 7, 73–99.

7. [приказ] И. М. Тронский, *Очерки из истории латинского языка*, изд. Акад. наук СССР, М.–Л. 1953, 271 8°. – *ŽAnt* 6/2, 357–359.

1957

8. [приказ] С. Лурье, *Язык и культура Микенской Греции*, изд. Акад. наук СССР, М.–Л. 1957, 401 стр. 8°. – *ŽAnt* 7/2, 271–277.

1958

9. [со: Петрушевски, М. Д.]: The Phonetic Value of the Mycenaean Syllabic Sign 85*. – *ŽAnt* 8/2, 265–278.

10. *Ko-no*. – *ŽAnt* 8/2, 310.

11. *Po-da-ko*. – *ŽAnt* 8/2, 338.

12. [приказ] John Chadwick: *The Decipherment of the Linear B*, Cambridge at the University Press 1958, pp. 147, 8°. – *ŽAnt* 8/2, 386–390.

1959

13. The Adverbial Suffix *-θεν* in Mycenaean. – *ŽAnt* 9/1–2, 105–128.

14. [приказ] В. Георгиев, *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию*, издат. иностранной литературы, Москва 1958, стр. 317, 8°. – *ŽAnt* 9/1–2, 316–321.

15. [приказ] Woodhead, A. G.: *The Study of Greek Inscriptions*, Cambridge at the University Press 1959, pp. 139+XI+4 plates, 8°. – *ŽAnt* 9/1–2, 321–322.

1960

16. Parion Meglenski. – *Enciklopedija Jugoslavije* 4 [Zagreb: Izdanje naklade Leksikografskog zavoda FNRJ].

17. Jovan I. ohridski arhiepiskop. – *Enciklopedija Jugoslavije* 4 [Zagreb: Izdanje naklade Leksikografskog zavoda FNRJ].

18. [со: Вошковски, В.]: Verske škole u Makedoniji. – *Enciklopedija Jugoslavije* 6 [Zagreb: Izdanje naklade Leksikografskog zavoda FNRJ].

19. [приказ] *The Knossos Tablets, a transliteration by Emmett L. Bennett, J. Chadwick, Michael Ventris, Second edition with corrections and additions by John Chadwick with the assistance of Fred Householder, Institut of Classical Studies. Bulletin Supplement № 7, London 1959, pp. 137, 4°. – ŽAnt 10/1–2, 366–369.*

20. [приказ] *D.R. Shackleton Bailey, Towards a Text of Cicero: AD ATTICUM, Cambridge University Press, 1960, pp. IX+104. – ŽAnt 10/1–2, 369–370.*

1961

21. *Аблативот, инструменталот и локативот во најстарите грчки текстови [The Ablative, Instrumental and Locative in the Oldest Greek Texts]. – Скопје: Филозофски факултет XI. – 147 с. [ŽAnt: посебни изданија кн. 2, (докторска дисертација)].*

22. [приказ] *E. Vilborg, A Tentative Grammar of Mycenaean Greek, Studia Graeca et Latina Gothoburgensia, Göteborg 1960, str. 196, 8°. – ŽAnt 11/1, 206–210.*

23. [приказ] *Olivier J.-P., A propos d'une "liste" de desservants de sanctuaire, dans les documents en linéaire B de Pylos, Presses universitaires, Bruxelles 1960, VI+162. – ŽAnt 11/1, 210–212.*

1962

24. Вентрис и неговото откритие. – *КЖ* 7/6, 36–38.

25. За македонскиот превод на *Дамаскино t.* – *MJ* 11–12/1–2, 33–52.

26. За „Средногорскиот“ превод на *Дамаскино t.* – *MJ* 11–12/1–2, 53–72.

27. [приказ] *KADMOS, Zeitschrift für vor- und frühgriechische Epigraphik, Walter de Gruyter and Co/Berlin, Bd. 1, Heft 1–2, 1962, pp. 171, 8°. – ŽAnt 12/2, 417–421.*

28. [приказ] *The Cambridge Ancient History, Revised edition of volume I and II. Cambridge University Press, 1961–1962. – ŽAnt 12/2, 421.*

29. [приказ] *C. W. Blegen, Troy. Vol. I, Sections from Chapters XVIII, XXIV; Vol. II, Sections from Chapters XV, XXI. – ŽAnt 12/2, 422–423.*

30. [приказ] *F. Matz, Mycenaean Civilisation, Maturity and Zenith, Vol. II, Chapters IVb and XII. – ŽAnt 12/2, 423–425.*

31. [приказ] *John Chadwick, The Prehistory of the Greek Language, Vol. II, Chapter XXXIX.* – *ŽAnt* 12/2, 425–426.

1963

32. Прилог кон хронологијата на еден балканизам во македонскиот јазик. – *MJ* 13–14/1–2, 67–85.

33. A Peculiarity of the Arcado-Cyprian Dative. – *Linguistique balkanique* 6 [Sofia], 35–40.

34. Two Notes on the Fr-Tablets. – *Minos* 7/2, 143–149.

1964

35. Некои лексички особености на македонскиот превод на дамаскиот. – *MJ* 15/1–2, 91–99.

1965

36. Потреба од класична настава во нашите школи. – *ПД* 11/9–10, 451–461.

37. Прилог кон хронологијата на еден балканизам во македонскиот јазик. Конструкции со удвоен објект. – *СлФл* 7, 295–296; 302–303.

38. Non-Greek Inflexions or Scribal Errors in the Mycenaean Texts. – *ŽAnt* 15/1, 45–59.

39. The Linear B Ideogram *134. – *ŽAnt* 15/2, 271–280.

40. [приказ] *C. Gallavotti – A. Sacconi, Inscriptions Pyliae ad Mycenaean aetatem pertinentes. Ed. dell'Atheneo, Roma 1961, XVI + 204 (Incunabula Graeca 7. Mycenaei sodalicii curis ed. fautorum impensis: Ministero d. Pubbl. Istruz., Ist. Finaz. Ital. Centrale, Ist. di Fil. Class, d. Università di Roma).* – *ŽAnt* 15/1, 215–218.

41. [приказ] *Anna Morpugo, Mycenaee Graecitatis Lexicon in aedibus Athenaei 1963, Centro di studi micenei, Università di Roma. Incunabula Graeca Vol. III, XXX+404, голем 8.* – *ŽAnt* 15/1, 218–221.

42. [приказ] *John Chadwick – Lydia Baumbach, The Mycenaean Greek Vocabulary, Sonderdruck aus Glotta. Bd. XLI 1963, Heft 3/4, pp. 157–271, 8°.* – *ŽAnt* 15/1, 221–224.

43. [приказ] *The Mycenaean Tablets III, edited by J. Chadwick, Transactions of the American Philosophical Society, N. S. 52, 7, Philadelphia 1963, pp. 76, 4°.* – *ŽAnt* 15/1, 225–227.

44. [приказ] *The Knossos Tablets (Third edition), a transliteration by J. Chadwick and J. T. Killen, Institute of Classical Studies, Bulletin Supplement №. 15, London 1964, pp. VII+218, голем 8°.* – *ŽAnt* 15/1, 227–230.

45. [приказ] *L. R. Palmer, The Interpretation of the Mycenaean Texts, Oxford at the Clarendon Press, 1963, pp. XV+488, 8°. – ŽAnt 15/1, 230–235.*

46. [приказ] *The Cambridge Ancient History, Revised edition of volumes I and II, Cambridge University Press, Vol. II, chapters XIV, XXII(a), XXXV: a. Frank Stubbings, The Rise of Mycenaean Civilization, 1963, pp. 37; b. Frank Stubbings, The Expansion of Mycenaean Civilisation, 1964, pp. 25; c. V. R. d' A. Desborough – N. G. L. Hammond, The End of Mycenaean Civilization and the Dark Age, 1962, pp. 54, 8°. – ŽAnt 15/1, 235–239.*

47. [приказ] *Luigia Achilea Stella, La civiltà micenea nei documenti contemporanei, Incunabula Graeca Vol. VI, Roma, Edizioni dell'Ateneo, 1965, pp. XX+311+3 мапу и 88 табли, голел октаво. – ŽAnt 15/2, 477–481.*

48. [приказ] *S. Levin, The Linear B Decipherment Controversy Re-examined, State University of New York, 1964, pp. XVI+255, 8°. – ŽAnt 15/2, 481–483.*

49. [приказ] *M. Doria, Avviamento allo studio del miceneo. Struttura, problemi e testi, Roma, Edizioni dell'Ateneo, 1965, pp. 281, 8°. – ŽAnt 15/2, 483–486.*

50. [приказ] *F.H. Stubbings, The Recession of Mycenaean Civilization, The Cambridge Ancient History, Revised edition of volumes I and II, fasc. 39, vol. II, chapter XXVII, Cambridge at the University Press 1965, pp. 21, 8°. – ŽAnt 15/2, 487.*

51. [приказ] *С.И. Радциг, Въведение в класическую филологию, изд. Московского университета, 1965, стр. 525, 8°. – ŽAnt 15/2, 487–490.*

1966

52. Грчко-словенска културна симбиоза во Македонија. – *Словенска писменост: 1050 годишнина на Климент Охридски* [Охрид: Народен музеј], 45–55.

53. Две слова на Климент Охридски и едно на Јован Егзарх во еден ракописен зборник од XV век. – *Книга за Климент Охридски* [Скопје: Кочо Рацин], 89–113.

54. The Recipients of the Es Tablets. – *Proceedings of the 4th International Colloquium on Mycenaean Studies* [Cambridge], 238–244.

55. [приказ] *V. L. Georgiev, Introduzione alla storia delle lingue indoeuropee, Incunabula Graeca, vol. IX, Centro di Studi Micenei, Università di Roma. – Roma 1966, str. VII+477, голем 8°. – ŽAnt 16, 358–361.*

1967

56. *Мус. wo-ne-we.* – *ŽAnt 17, 23–31.*

1968

57. Нови студии врз граматиката и вокабуларот на микенскиот грчки. – *ŽAnt* 18/1, 141–148.
58. A Re-Examination of the PY Cn Tablets. – *Atti e memorie del I Congresso internazionale di Micenologia* [Roma 1968], 616–632.
59. Мус. A-da-ra-ko. – *ŽAnt* 18/2, 216.
60. Some Observations on Mycenaean Epigraphy (Achievements and Problems). – *Klio* 50, 40–52.
61. [приказ] J.-P. Olivier, *Les scribes de Cnossos. Essai de classement des archives d'un palais mycénien*, Roma, Edizioni dell'Ateneo, 1967, pp. 398+77 tabl.+67 planches. – *ŽAnt* 18/1, 148–152.
62. [приказ] *Studia Mycenaea, The Mycenaean Symposium, Brno – April 1966, Brno 1968*, pp. 260. – *ŽAnt* 18/1, 152–156.
63. [приказ] W. S. Allen, *Vox Graeca, A Guide to the Pronunciation of Classical Greek*, Cambridge at the University Press, 1968, pp. 157 + XVI, 8°. – *ŽAnt* 18/1, 156–158.

1969

64. Мус. We-ra-jo. – *ŽAnt* 19/1, 20.
65. Мус. Ki-zo. – *ŽAnt* 19/1, 24.
66. Мус. Pu-zo. – *ŽAnt* 19/1, 149.
67. Мус. A-ka-ma-jo, A-ka-ma-wo, A-ka-ma-no. – *ŽAnt* 19/2, 174.
68. Мус. Ka-ki-ro, Ka-ke-u. – *ŽAnt* 19/2, 226.
69. Мус. Ko-ti, Ko-te-u. – *ŽAnt* 19/2, 238.
70. [приказ] C. J. Ruijgh, *Études sur la grammaire et le vocabulaire du grec mycénien*, Amsterdam, Hakkert 1967, pp. 459, 8°. – *SMEA* 9, 120–124.

1970

71. Учество на грчкиот и балканскиот латински во развојот на старословенската деκлинација. – *Симпозиум 1100-годишнината од смртта на Кирил Солунски*, кн. 2, [Скопје: МАНУ] 81–96.
72. Членот во македонскиот превод на Дамаскиот. – *MJ* 21, 57–74.
73. Il sincretismo dei casi in miceneo: e sincretizzato lo strumentale con il dativo? – *SMEA* 12, 88–116.
74. Мус. Me-tu-ro and Ko-tu-ro₂. – *ŽAnt* 20, 214.
75. Мус. Te-ru-ro. – *ŽAnt* 20, 230.
76. Лат. *Meridies* и балк. *Meriz*. – *ŽAnt* 20, 278.

1971

77. Григориј Пелагониски како преводач од грчки. – *ГЗбФф* 23, 447–478.
78. Една семантичка особеност на суфиксот *-eaw* во микенскиот грчки. – *ГЗбФф* 23, 557–577.
79. Михаил Д. Петрушевски – По повод на неговата шеесетгодишна. – *ŽAnt* 21/1, 5–9.
80. Михаил Д. Петрушевски – По повод на неговата шеесетгодишна. – *ГЗбФф* 23, 1–3. [= 80. *ŽAnt* 21/1, 5–9].
81. Библиографија на објавени трудови на академик проф. д-р Михаил Д. Петрушевски. – *ŽAnt* 21/1, 10–14.
82. Библиографија на објавени трудови на академик проф. д-р Михаил Д. Петрушевски. – *ГЗбФф* 23, 607–611. [= 81. *ŽAnt* 21/1, 10–14].
83. Од историјата на описната компарација во македонскиот јазик. – *Пред* 4, 49–59.
84. Кадри за повеќе научни дисциплини. – *Нова Македонија*, 4. IV 1971.
85. The Suffix *ulo/a* in the Mycenaean Personal Names. – [*Proceedings of the V International Colloquium on Mycenaean Studies*] *Acta Mycenaea* 2/11, 261–280.
86. Balkan Slav. *svoi si, sebe/' si* and Latin *suus sibi, se sibi*. – *ŽAnt* 21/2, 370.
87. [приказ] *The Knossos Tablets (Fourth edition), a transliteration by J. Chadwick, J. T. Killen and J.-P. Olivier, Cambridge University Press, 1971, pp. XIV+477.* – *ŽAnt* 21/2, 712–714.

1972

88. *Крнински дамаскин*. – Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“, 562с. (Стари текстови: 3).
89. Граматичкото удвојување во македонскиот јазик. – *Пред* 5, 38–46.
90. A Note on the Suffix *-s/s/os* in the Linear B Texts. – *Acta of the 2nd International Colloquium on Aegean Prehistory* [Athens], 99–103.
91. [приказ] *W. F. Wyatt, Jr., The Greek Prothetic Vowel, Published by the American Philological Association, Princeton University, 1972.* – *ŽAnt* 22, 255–253.

1973

92. Григориј, епископ пелагониски и прилепски. – *Дваесет и шестмина: книжевен зборник на прилепските автори* [Скопје: Прилеп], 7–10.
93. Јазикот на дамаскините и процесот на обновување на писмениот јазик во турскиот период. – *Пред* 6, 1–12.
94. Кон интерпретацијата на моделот на удвоениот објект во македонскиот јазик. – *ГЗбФф* 24–25, 205–220.
95. Културно-просветната дејност на манастирот Пречиста – Кичевско. – *Бигорски научно-културни собири: I Научен собир* [Гостивар 22–23. X 1971], 73–79.
96. Описната компарација во балканските словенски јазици. – *Реферати* 7, 25–33.
97. Претходниците на К. Пејчиновиќ. – *Симпозиум Кирил Пејчиновиќ и неговото време* (Тетово, 24 и 25 ноември 1971), 55–61.
98. Претходниците на Пејчиновиќ. – *Весник* [службен лист на МПЦ 1973].

1974

99. Впечатоци од III балканолошки конгрес (Лингвистичка секција). – *MJ* 25, 294–300.
100. [приказ] *John Chadwick, Documents in Mycenaean Greek, second edition, Cambridge, University Press, 1973, pp. XXXV–622, голем октаво*. – *ŽAnt* 24, 388–396.

1975

101. Контекст и интерпретација на дамаскинови слова. – *ГЗбФф* 1 (27), 201–239.
102. Нови надежи за дешифрирање на линеарното А писмо. – *ŽAnt* 26/2, 501–503.
103. Пресоздавање на хероиката „Скендербеј“. – *КЖ* 21/1, 30–32.
104. Syriac Personal Names in the Mycenaean-Greek Onomasticon? – *ŽAnt* 25, 413–421.

1976

105. Обиди на воведување на говорниот јазик во писменоста пред К. П. Мисирков (Од дамаскинарската книжнина во Македонија). – *Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето* (Скопје, 22–23 април 1975) [ИМЈ], 57–65.
106. *Насекаде длабоко вткаената класика*. – *Нова Македонија* 13.VI 1976; *Вечер* 12. VI 1976.

107. Sheep Records from the Mycenaean Archives. – *Odredbe pozitivnog zakonodavstva i običajnog prava o sezonskim kretanjima stočara u jugoistočnoj Evropi kroz vekove* [Beograd: Balkanološki institut, posebna izdanja knj. 4], 213–222.
108. Der Anteil des Griechischen und des Lateinischen an der Entwicklung der grammatischen Struktur der slawischen Balkansprachen. – *ZSl* 21/2, 129–135.
109. [приказ] Григор С. Прличев, Скендербеј. Од грчкиот оригинал пре реал М. Д. Петрушевски, изд. Македонска книга, Скопје 1974, стр. XXVIII+206 +116 факсимили од автографот на роемата и 6 илустрации. – *ŽAnt* 26/1, 237–241.
110. [приказ] John Chadwick, *The Mycenaean World*, Cambridge University Press, Cambridge 1976, pp. XVIII+201, 8°. – *ŽAnt* 26/1, 241–246.
111. [приказ] Th. G. Spyropoulos – J. Chadwick, *The Thebes Tablets II, Supplementos a Minos Num. 4, Salamanca* 1975, pp. 120+XXXI табла со 121 фотографија на археолошки локалитети и предмету и 19 фотографии на линеарни Б рлочки. – *ŽAnt* 26/1, 247–250.

1977

112. [превод] Извештај за пратеништвото на Теодор Метохит. – *Сроменици за средновековната и роновата историја на Македонија*, том II [Скопје: Архив на Македонија], 228–307.
113. Из микенске палеографије. – *Зборник Владимира Мошина* [Београд], 17–24.
114. А ‘paј ePrhm;non Jadrim. – *ŽAnt* 27/1, 118.
115. Мус. A-ri-ja-to. – *ŽAnt* 27/2, 342.
116. Мус. E-ri-ka-we-e. – *ŽAnt* 27/2, 346.
117. [приказ] R. R. Bolgar, *Classical Influences on European Culture A. D. 1500–1700*, Cambridge University Press 1976, pp. XVIII+383+16 plates, 8°. – *ŽAnt* 27/1, 297–300.

1978

118. Антички елементи во современата охридска топонимија. – *ŽAnt* 28, 85–111.
119. Класичното наследство трансформирано во проповедите на Дамаскин Студит. – *Реферату* 8, 15–21.
120. *Верата на нашите татковци* од Б. Бошковски. – *Весник* 1 [службен лист на МПЦ], 24–25.

121. Classical heritage transformed in Damascenus Studite's sermons. – 8 *Međunarodni slavistički kongres, Knjiga referata I* [Zagreb], 353.

122. Some observations on Mycenaen personal names of non-Greek origin. – *Actes du IIe congrès international des études du sud-est-européen* (Athènes, 7–13 mai 1970) [Tome IV: Linguistique et littérature], 9–23.

1979

123. Неколку лексички балканизми од претсловенскиот балкански јазичен сојуз во македонскиот јазик (*босилек, карра, рофја, талас*). – *НДиск* 5, 47–52.

124. Неколку паралела из словенске и грчке топонимије. – *ОнПрил* 1, 9–25.

125. По Меѓународниот славистички симпозиум во Солун – Врските на грчката и словенските средновековни литератури. – *Нова Македонија* 5. VI 1979.

126. Interlinguistic Contacts Reflected in the Mycenaean Onomastics. – *IV Congrès International des Etudes du Sud-Est-Européennes* (Ankara, 13–18 août, 1979), 269.

127. Vocabulary Words from the Mycenaean Personal Names. – *Colloquium mycenaicum: Actes du sixième colloque international sur les textes mycéniens et égéens tenu à Chaumont sur Neuchâtel du 7 au 13 septembre 1975* [Neuchâtel: Université], 135–146.

128. The Ancient Greek in Contact with Other Balkan Languages. – *SAlb* 16/1, 139–161.

129. *Мyc. ka-ra-na-ko*. – *SMEA* 20, 161–169.

130. *Мyc. Qo-te-wo i-ju*. – *ŽAnt* 29/2, 250.

131. Further on the Followers in Hom. and Myc. Greek. – *ŽAnt* 29/2, 286.

132. [приказ] *Sigrd Deger-Jalkotzy, E-QE-TA. Zur Rolle des Gefolgschaftswesens in der Sozialstruktur mykenischer Reiche. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Kommission für mykenische Forschung) Wien 1978, pp. XII+217. 8°*. – *ŽAnt* 29/1, 167–170.

1980

133. Интерпретација на неколку претсловенски топоними од Охридско. – *Втора југословенска ономастичка конференција* (Скопје, 6–9 октомври 1977) [Скопје: МАНУ], 109–117.

134. Континуитет меѓу микенската грчка и класичногрчката антропонија. – *ŽAnt* 30, 73–88.

135. Топономастички белешки од реонот на Галичица. – *ГЗбФф* 5–6 (31–32), 289–308.
136. On Damascene Literature in Macedonia. – *MacRev* 10/1, 28–37.
137. [предговор] Čedvik, Džon: *Mikenski svet*. – [prevela Ljiljana Срепајас; Beograd: Rad], 5–18.

1981

138. Внатрешни и надворешни фактори во развојот на македонскиот третосложен акцент. – *ЛЗб* 28/4, 35–42.
139. Инструменталот и неговите функции во микенскиот грчки. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 6/1, 23–51.
140. Од најстарата словенска антропонимија. — *Četvrta jugoslovenska onomastička konferencija* (Portorož) [Ljubljana: SAZU], 15–17 (резиме).
141. Од научната дејност на академикот Михаил Д. Петрушевски: по повод на неговата седумдесетгодишна шнипа. – *ŽAnt* 31, 7–19.
142. Топонимијата – јазик на земјата. – *ЛЗб* 28/5, 27–35.
143. Учество на грчко-романската јазична средина во формирањето на македонскиот третосложен акцент. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 6/2, 35–58.
144. Mysenaean-Greek personal names as a lexical stock – Intensive prefixes *eri-*, *ari-* in Mys. Greek. – *Proceedings of Thirteenth International Congress of Onomastic Sciences, Vol. I*. [Wrocław: Ossolineum], 529–534.
145. [приказ] *Arucotel, Za poetikata. Prevod od starogrčki na Михаил Д. Петрушевски, издание на Македонска книга – Култура – Наша книга – Комунист – Мисла, Скопје, 1979, стр. XIX+125, 8^о. – ŽAnt* 31, 333–335.
146. [приказ] *R. L. Palmer, The Greek Language, Faber and Faber, London – Boston 1980, pp. XII+355, 8^о. – ŽAnt* 31, 335–338.
147. [приказ] *Georg Renatus Solta, Einführung in die Balkanlinguistik mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und des Balkan-lateinischen, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1980, pp. X+261, 8^о + 1 маха (за распространето на трако-дакиското население). – ŽAnt* 31, 339–341.
148. [приказ] *D. J. Georgacas, Ichthyological Terms for the Sturgeon and Etymology of the International Terms Botargo, Caviar and Congeners (A linguistic, philological and culture-historical study) 43, 1978, pp. 330 голем октаво. – ŽAnt* 31, 342–343.
149. [приказ] *Festschrift for Oswald Szemerényi on the Occasion of his 65th Birthday, edited by Bela Brogyanyi, Amsterdam – John Benjamins B. V., 1979 in two parts (I, pp. XIV+ 487; II, 489–999), 8^о. – ŽAnt* 31, 344–345.

150. [приказ] *Ljubomir Crepajac, Latinski jezik za IV razred usmerenog obrazovanja (treća godina učenja) za prevodilačku i arhivsko-muzejsku struku; izdanje Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1981, str. 142, 8°.* – *ŽAnt* 31, 360–362.

151. [приказ] *Б. Бошковски, Философски етички системи.* – *Весник* 12 [службен лист на МПЦ].

1982

152. За потеклото на *-its-* суфиксите во грчкиот. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 7/1, 55–70.

153. Микенската просопографија како историски извор. – *ППМАНУ* 6, 103–125.

154. Неколку топоними и хидроними од основата **alb(h)-* во Македонија. – *ОнЈуг* 10, 313–321.

155. Од историјата на футурот во балканските јазици. – *НДиск* 1, 45–53.

156. Проклиза на рефлексивот *se* во македонскиот и во несловенските балкански јазици. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 7/1, 42–53.

157. Са мудрошћу антике. – *Просветни преглед* 39/1448 [Београд], 19.

158. Традиција и иновации во книжевните споменици од Македонија за време на турскиот период. – *Пред* 15, 163–176.

159. Balkanisms resulting from endogenous processes and external linguistic interferences. – *A Graeco-Slavic Controversial Problem Reexamined* [Athena], 319.

160. [приказ] *Ernst Risch, Kleine Schriften zum siebzigsten Geburtstag, herausgegeben von Annemarie Etter und Marcel Looser, Walter de Gruyter – Berlin – New York 1981, pp. XVII+783, 8°.* – *ŽAnt* 32/1, 112–116.

161. [приказ] *D. J. Georgacas A Graeco-Slavic Controversial Problem Reexamined: The -ισ- Suffixes in Byzantine, Medieval, and Modern Greek: Their Origin and Ethnological Implications, Pragmateiai tēs Akadēmias Athēnōn, Tomos 47, 1982, pp. 437, голем октаво.* – *ŽAnt* 32/1, 116–122.

1983

162. Лексички реликти од стариот балкански јазичен слој во јужнословенските јазици. – *Реферату* 9, 7–14.

163. Македонска *Илијада*. – *ЛЗб* 30/3, 43–58.

164. Метричко-ритмички особености на македонскиот преводен хексаметар. – *ŽAnt* 33/1, 63–82.

165. [со: Пеев, К.]: Необична иновација во долновардарските говори. – *MJ* 34, 105–113.
166. Појава на описен перфект со *имам* во грчкиот и латинскиот јазик. – *НДиск* 2, 14–24.
167. Универзалноста на Хомеровата *Илијада* (По повод на македонскиот препев на *Илијада та*). – *ЛЗб* 30/2, 59–73.
168. Mihail D. Petruševski – Scholar and Polyglot. – *MacRev* 13/1, 77–80.
169. Some Structural Peculiarities of Mycenaean-Greek Personal Names. – *Res Mycenaeae: Akten des VII. Internationalen Mykenologischen Colloquiums in Nürnberg* (6.–10. April 1981) [Göttingen], 202–215.
170. Some Lexical Relicts from Ancient Balkan Linguistic Stratum in South Slavic Language. – *Резюме докладов и письменных сообщений: 9 Международный съезд славистов* (Киев 1983) [Москва: АН СССР], 204.
171. [приказ] *H. von KAMPTZ, Homerische Personennamen, Sprachwissenschaftliche und historische Klassifikation, Vandenhoeck and Ruprecht, Göttingen 1982, str. XXVI+338, 8°*. – *ŽAnt* 33/1, 109–112.
172. [приказ] *RES MYCENAEAE, Akten des VII. Internationalen Mykenologischen Colloquiums in Nürnberg vom 6.–10. April 1981, herausgegeben von Alfred Heubeck und Günter Neumann, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1983, 439, pp. 439, 8°*. – *ŽAnt* 33/2, 219–223.

1984

173. Балканските меѓујазични контакти во антропонимијата на *Зборникот* од Миладиновци. – *Животот и делото на браќата Миладиновци* (Скопје, 15–16 октомври 1982) [Скопје: МАНУ], 257–270.
174. Микенски скриптории: обид за реконструкција на микенската администрација. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 9/2, 27–70.
175. Придонес на микенскиот грчки кон интерпретацијата на хомерските лични имиња. – *ŽAnt* 34, 49–58.
176. Хипердетерминираноста во грчкиот и македонскиот јазик. – *MJ* 35, 111–116.
177. [дискусија] За имињата на дните. – *ŽAnt* 34, 66.
178. [дискусија] За транскрипција на грчките имиња. – *ŽAnt* 34, 71.
179. Greek-Slavonic Interrelations Reflected in Damascenus Stoudites' *Thesaurus* and Its Church-Slavonic Translations. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 9/1, 41–51.
180. Iz predslovenske toponimije u Makedoniji. – *Zbornik radova Savetovanja o pitanjima standardizacije geografskih naziva u jezicima naroda i narodnosti SFRJ* [Sarajevo], 204–215.

181. Metodologija istorijske onomastike. – *Zbornik radova Savetovanja o pitanjima standardizacije geografskih naziva u jezicima naroda i narodnosti SFRJ* [Sarajevo], 329–332.

1985

182. Податоци за балканската ономастика од најстарите грчки писмени извори. – *Зборник на трудови од V југословенска ономастичка конференција* (Мостар 1983) [Sarajevo: ANUBiH], 193–201.

183. Хармонија: прилог кон зборообразувањето и семантичкиот развој на терминот *harmonia* кај античките Грци. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 10/1, 37–56.

184. Значај prevoda Grigorija Pelagonijskog za razvoj pismenog i književnog makedonskog jezika. – *Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev* [Ljubljana], 95–101.

185. Leonard R. Palmer (5.VI 1906–26. VIII 1984) [In memoriam]. – *ŽAnt* 35, 1–2; 133–136.

186. [приказ] *Pylos Comes Alive, Industry Administration in a Mycenaean Palace. A Symposium of the New-York Society of the Archeological Institute of America and Fordham University in Memory Claireve Grandjouan, Edited by Cynthia W. Shelmerdine and Thomas G. Palaima, New York, 1984, pp. XIX 107+13 figures, 8°.* – *ŽAnt* 35, 143–147.

187. [приказ] *Adriana Quattordio Moreschini, Le formazioni nominali greche in -nth-, Edizioni dell' Ateneo, Incunabula Graeca vol. LXXXIII, Roma 1984, pp. 117, 8°.* – *ŽAnt* 35, 147–149.

1986

188. Две слова на Климент Охридски и едно на Јован Егзарх во еден ракописен зборник од XV век. – *Климент Охридски: студии* [Скопје], 32–50. (= 6. *МЈ* 7, 73–99)

189. За потеклото на *-its-* суфиксите во грчкиот. – *ГЗбФф* 13 (39), 228–242. (= 152. *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 7/1, 55–70)

190. Од терминологијата на микенската борна кола. – *Зборник на трудови расветени на академикот Михаило Арополски по повод 75-годишнината од животот* [Скопје: МАНУ], 471–484.

191. Кон употребата на паралели меѓу микенската и словенската религија: (методолошки осврт). – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 11/2, 5–26.

192. Владимир Георгиев (16.II 1908–14.VII 1986) [In memoriam]. – *ŽAnt* 36, 1–2, 95–97.

193. Многузначноста на терминот *хармонија*. – *Трета програма на Радио Скопје*.
194. Expansion of the Greek Suffix *-issa* and the Slavonic *-ica*. – *Festschrift für Ernst Risch zum 75. Geburtstag* [Berlin; New York: Walter de Gruyter], 406–414.
195. Pisani podaci o zemljoposedičkim odnosima na Balkanu iz kasne bronzane epohe. – *Godišnjak ANUBiH* 24, 5–40.
196. [приказ] *ACTES DU VIIe CONGRÈS DE LA FÉDÉRATION INTERNATIONALE DES ASSOCIATIONS D'ÉTUDES CLASSIQUES*, publiés par János Harmatta, Akadémiai Kiado, Budapest 1984, vols I–II, 464–613., посебно *Studia Mycenaea*, vol. II, str 451–514, 599–601, 8°. – *ŽAnt* 36, 103–107.
197. [приказ] *Linear B: A 1984 Survey*, edited by Anna Morpurgo Davies and Yves Duhoux, Cabay, Louvain-la-Neuve, 1985, 310, 8°. – *ŽAnt* 36, 107–113.
198. [приказ] Alfred Heubeck, *Kleine Schriften zur griechischen Sprache und Literatur*, Universitätsbund Erlangen–Nürnberg 1984, pp. 599, 8°. – *ŽAnt* 36, 113–114.
199. [приказ] Y. Duhoux, *Introduction aux dialectes grecs anciens. Problèmes et méthodes. Recueil de textes traduit.* Cabay, Louvain-la-Neuve 1983, pp. 111. – *ŽAnt* 36, 114–116.
200. [приказ] Francisco Aura Jorro, *Diccionario micénico*, vol. 1, Instituto de filologia, Madrid 1985, pp. 480, 8°. – *ŽAnt* 36, 116–119.
201. [приказ] J. T. Hooker, *The Origin of the Linear B Script, Suplementos a Minos Núm. 8*, Salamanca 1979, 8°. – *ŽAnt* 36, 119–122.

1987

202. Кон проблематиката за појавата на балканизмите и уделот на балканскиот јазичен супстрат во развојот на балканскиот јазичен сојуз. – *Прилози МАНУ/ОЛПН* 12/1, 57–88.
203. [edited with: Crepajac, L.]: *Tractata Mycenaea: Proceedings of the Eighth International Colloquium on Mycenaean Studies* (Held in Ohrid, 15–20 September 1985). – Skopje: MASA.
204. Kutel. – *Tractata*, 64.
205. MN *a-ko-ro-ko-ro* and the terms for "farmer" in the Linear B Texts. – *Tractata*, 151–161.
206. Mycenaean *a-mo* /(*h*)*armo*/ and Some IE Co-Radicals. – *Minos* 20–22 [*Studies in Mycenaean and Classical Greek, Presented to J. Chadwick*], 259–309.

207. Odrz zemljoposedničkih odnosa u mikenskoj toponimiji: imena mesta složena sa *wo-wo* i (-)wo-wi-ja. – *Godišnjak ANUBiH* 25, 5–21.

208. [приказ] *Corpus of Micenaean Inscriptions from Knossos, Vol. I* by J. Chadwick – L. Godart – J. T. Killen – J. P. Olivier – A. Sacconi – I. A. Sakelarakis, Cambridge University Press, Edizioni dell'Ateneo, spa Roma 1986, XV+435, folio. – *ŽAnt* 37, 38–40.

209. [приказ] *Hugo Mühlestein, Homerische Namenstudien, Beiträge zur klassische Philologie, Bd, 183, hgb. von. E. Heitsch, L. Koenen, R. Merkelbach und C. Zintzen, Athenäum, Verlag, GmbH Frankfurt am Main, 1987, XII+198 str.* – *ŽAnt* 37, 40–42.

210. *Image of Antiquity after the Decipherment of Linear B (in the Contemporary Classical Education)*. – Colloquim Didacticum Classicum XVI Zagabiense, Zagreb 1987.

1988

211. *Балканолошки лингвистички студии: (со посебен осврт кон историскиот развој на македонскиот јазик)*. – Скопје: ИМЈ [Посебни изда-нија: бр. 14], 594 с.

212. Од јазикот на Григориј Пелагониски. – *Јазичните појави во Битола и Битолско денеска и во минатото* (реферати од научниот собир одржан од 7 до 9 септември 1984 г. во Битола) [Скопје: МАНУ], 47–56.

213. Просветителската мисија на св. Методија. – *Кирило-методиевскиот (старословенскиот) период и кирилometодиевската традиција во Македонија* (прилози од научниот собир одржан по повод 1100-годишнината од смртта на Методиј Солунски: Скопје, 1–3 октомври 1985 г.) [Скопје: МАНУ], 249–258.

214. Просветителската мисија на св. Методија. – *Охридската архиепископија и рокрстувањето на Русија* [Скопје: Православен богословски факултет], 73–81. [= 212. Скопје: МАНУ, 249–258]

215. Остатоци од претсловенската топонимија во Македонија. – *MJ* 38–39, 7–25.

216. Ernst Risch (1911–1988) [In memoriam]. – *ŽAnt* 38, 91–94.

217. Rivalry between the Greek suffix *-issa* and the Slavonic *-ica*. – *Papers presented at Vth International Congress of South-East European Research Studies* (Belgrade, 11–16th september 1984) [Skopje: Institute of National History], 97–104.

218. [приказ] *Text, Tablets And Scribes, Studies in Mycenaean Epigraphy and Economy offered to Emmett L. Bennett, Jr., editet by J.P. Oliver and*

Th. G. Palaima, Suplementos a Minos Nùm. 10. Salamanca 1988, 391, 8°. – ŽAnt 38, 103–110.

1989

219. Просветната програма на св. Климент Охридски. – *Климент Охридски и улогата на Охридската книжевна школа во развитокот на словенската просвета* (материјали од научен собир одржан во Охрид од 25 до 27 септември 1986 г.) [Скопје: МАНУ], 267–277.

220. Микенски лични имиња од основите *khari-* ‘рад’ и *klewo-*, *klewēs* ‘слав’. – *Прилози МАНУ/ОЛПН* 14/1, 43–63.

221. Doprinis linearnih B tekstova u rasvetljavanju grčke religije kasne bronzane epohe. – *Godišnjak ANUBiH* 27, 5–38.

222. Evidence for Temple Economies in the Linear B Texts. – *VIe Congres International d’Études de Sud-Est Européen, Résumés des communications, Histoire 2*, [Sofia], 12–13.

223. *Ti-ri-se-ro-e* and Some Other Mycenaean Names with Augmentative Prefixes. – *Studia Mycenaea* [ŽAnt: посебни изданија кн. 7], 67–79.

224. Report on Section V of the XVIIIth EIRENE Congress. – *Studia Mycenaea* [ŽAnt: посебни изданија кн. 7], 1–4.

225. [приказ] *A Lexicon of Greek Personal Names, edited by P. M. Fraser and E. Matthews, vol. I. The Aegean Islands, Cyprus, Cyrenaica, Clarendon Press, Oxford 1987, XXXV+489, 4°. – ŽAnt 39, 87–89.*

226. [приказ] *Problems un Decipherment, edited by Yves Duhoux, Thomas G. Palaima, and John Bennet BCILL, Peeters, Louvain-la-neuve 1989, pp. 216, 8°. – ŽAnt 39, 89–93.*

1990

227. Две писма на печалбар до фамилијата во Охрид на македонски со грчко писмо. – *Прилози МАНУ/ОЛПН* 15/1, 27–40.

228. Просветната улога на манастирот „Св. Пречиста“: (со посебен осврт кон дамаскинарската книжнина). – *Манастир Пречиста – Кичевска*, 15–39.

229. Михаил Д. Петрушевски (1911–1990). – *Сроменица осветена на рочинатиот Михаил Д. Петрушевски, редовен член на Македонската академија на науките и уметностите*, 13–17. – *Билтен* 17/1, 22–23.

230. Име на светската наука – М. Д. Петрушевски. – *Нова Македонија* 3.III. – *Повод* 12/52, 12.

231. Со песни црквата поучува – Низ културното наследство: Манастирот Света Пречиста. – *Нова Македонија* 13. VII.

232. *O-ta₂-no* / = *Orti-ānōr*/ и други микенски хомерски имиња сложени со (-)ānōr, (-) andro(s)/-ra. – *ŽAnt* 40, 15–28.

1991

233. [приредил со: Митевски, В.]: *Грчко-римска антика во Југославија и на Балканот*. – Скопје: Сојуз на друштвата за антички студии на Македонија (прилози од 5-от научен собир на друштвата за антички студии на Југославија, одржан во Скопје од 26 до 29 септември 1989 г.) [*ŽAnt* – Посебни изданија, бр. 9].

234. Грчко-словенски паралели во антропонимијата – (Имиња на -слав). – *ЛЗБ* 38, 25–30.

235. Манастирот Св. Пречиста (Просветен центар во Западна Македонија). – *Бигорски научно-културни собири / IX научен собир* (Кичево, 8–9 јули 1990) [Гостивар], 5–12.

236. Местото на македонскиот меѓу балканските и европските јазици. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 16/2, 37–46.

237. Микенскиот троен херој и хомерските херојски имиња. – *Грчко-римска антика во Југославија и на Балканот* (прилози од 5-от научен собир на друштвата за антички студии на Југославија, одржан во Скопје од 26 до 29 септември 1989 г.) [*ŽAnt* – Посебни изданија, бр. 9], 47–53.

238. Мик. *a-re-ko-to-re* /*Alekotorei*/ (дат.) и Хом. *fAljktvr*, *±ljktvr*, *±ljktron*. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 16/1, 67–78.

239. Mikensko *wi-du-ro*, klasičnogrčko (*W*)*dulow*, *Pan(e)idehw*, *Poluidhw* i srodna lična imena. – *Posebna izdanja ANUBiH*, knj. 95 [Sarajevo: Odjeljenje društvenih nauka 27], 313–319.

240. Position of the Ancient Macedonian Language and the Name of the Contemporary *Makedonski*. – *Sbornik Prací Filosofické Faculty Brněské University. Series Archaeologica et Classica* [E 36, Studia Minora: Brno], 135–139.

241. Tradition and innovations in the Development of the Macedonian Language. – *MacRev* 21, 20–24.

1992

242. Кој е собирачот и запишувачот на *Народните бисери од Кичевско?* – *Од методологијата на научната работа*. – *Совр* 15/5–6, 98–109.

243. Михаил Д. Петрушевски и списанието *Жива Антика*: (по повод на осумдесетгодишнината од раѓањето и годишнината од смртта). – *Прилози МАНУ/ООН* 23/1, 45–62.

244. Повторно за народните умотворби од Кичевско – Наука или парадирање? – *Совр* 16/9–10, 168–174.
245. Потеклото на античкиот македонски и името на современиот македонски јазик. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 17/2, 99–125.
246. Струмички (Македонски) апостол – кирилски споменик од XIII век. – *Совр* 16/1–4, 224–230.
247. 40 godi ni @i va Ant i ka i se} avawe na prof . M. D. Petru{ evski . – *ŽAnt* 41–42, 9–14.
248. Чије е името Македонија? – *Макед* 39/473, 18–20.
249. Чије е името Македонија? – *Нова Македонија* 29. VIII 1992.
250. Денар. – *Вечер* 1. V 1992.
251. The Strumitsa (Macedonian) Apostle. – *MacRev* 22/2, 151–156. [= 245. *Совр* 16/1–4, 224–230].
252. Observations on the personal names from the Knossos D tablets. – *BCH* 25 (supplément), 321–348.
253. Report on Section V. – *AAntH* 33/1–4, 395–397.
254. The Ancient Macedonian Language and the Name of the Contemporary Makedonski. – *MacRev* 22/3, 247–257. [= 244. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 17/2, 99–125].
255. [приказ] *Melena, Jozé L. – Olivier, Jean – Pierre, Tithemy. The Tablets and Nodules in Linear B from Tirins, Thebes and Mycenae, A Revised Transliteration by, Suplementos a Minos Núm. 12, Salamanca 1991, 97, 8º. – ŽAnt* 41–42, 123.
256. [приказ] *W. Pötsher, Aspekte und Probleme der minoischen Religion. Ein Versuch. Georg Olms Verlag, Hidesheim – Zürich – New York, 1990, 282 str., 8º. – ŽAnt* 41–42, 124–126.

1993

257. *Македонија и односите со Грција (Macedonia and Its Relations with Greece)*. – Скопје: МАНУ, 136с.
258. Античкиот македонски и името на современиот македонски јазик. – *Пред* 25, 33–38.
259. Просветителство со удвоени сили. – *Макед* 15/485, 14–15.
260. Развој и многузначност на терминот *хармонија*. – *КЖ* 38/1, 32–37.
261. Терминот *Ўptpyuиow* и состав на групата „свети словенски Седмочисленици“. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 18/2, 5–31.

262. Antická makedonština a současný makedonský jazyk. – *Univer-sitas* 3, 15–21.
263. Position of the Ancient Macedonian Language and the Name of the Contemporary Makedonski. – *Balkan Forum* 1/2 [Skopje], 241–254.
264. The Origin and Semantic Development of the Term Harmony. – *ICS* 18, 1–11.
265. The Enlightenment of the Slavs (Ex Oriente Lux). – *MacRev* 23/2–3, 151–161.

1994

266. Константин-Кирил „Философ“ – ортодоксен теолог. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 19/1–2, 77–103.
267. Местото на античкиот македонски меѓу другите индоевропски јазици. – *ŽAnt* 44, 73–94.
268. Мотивот *светлина* во делата на св. Климент Охридски. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 19/1–2, 105–131.
269. Духовниот семафор на Лазар Кескинов [предговор]. – Кескинов, Лазар М.: *Духовен семафор: аролоѓетска читанка*, Битола: Преспанско-Битолска епархија, 3–11.
270. Остатоци од претсловенската топонимија во Македонија. – *Археолошка карта на Република Македонија*, Том I [Скопје: МАНУ: Музеј на Македонија – Археолошки оддел], 180–190. [= 215. – *MJ* 38–39, 7–25].
271. Св. Јован Крстител, патронот на Бигорскиот манастир. – *Манастир Свети Јован Бигорски* [Скопје: Републички завод за заштита на спомениците на културата; Охрид: Епархија Дебарско-Кичевска], 25–39.
272. The Slavonic Holy Seven Saints ("Sedmočislenici"). – *MacRev* 24/3, 185–194.

1995

273. Апотеозата на *Словото* во Прогласот кон св. Евангелие од Константин Философ – Св. Кирил. – *ŽAnt* 45 (Sertum Gantarianum), 23–36.
274. Антички и современ македонски јазик. – *Содржински и методолошки прашања во истражувањето на историјата на културата на Македонија*, кн. I [Скопје: МАНУ], 23–30.
275. Балканизација на македонскиот и неговото место меѓу другите балкански јазици. – *Studies in Macedonian Language, Literature and Culture* [Ann Arbor: Michigan Slavic Publications], 67–82.

276. Интерпретација на неколку профилактични микенски лични имиња. – *Зборник на трудови расветени на академик Блаже Конески* [Скопје: МАНУ], 47–59.
277. Метафората *светлина* во химнографијата на словенските првоучители и нивните ученици. – *КЖ* 15/5–6, 42–48.
278. Поетско-стилистички особености во канонот за ап. Андреј од св. Наум Охридски. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 20/1–2, 71–101.
279. Појава, промени и традиција на словенското писмо во Македонија. – *КЖ* 15/7–8, 22–27.
280. Свети словенски Седмочисленици. – *Светиклиментово слово: црковен алманах* [Охрид], 48–54. [= 271. – *MacRev* 24/3, 185–194]
281. Свв. Климент и Наум Охридски (Просветителство со удвоени сили). – *Светите Климент и Наум Охридски и придонесот на Охридскиот духовен центар за словенската просвета и култура* [Скопје: МАНУ], 17–29. – Отворање на научниот собир свв. Климент и Наум Охридски, 7–8.
282. Творештво длабоко и трајно вткаено во македонската модерна литература и литературна наука. – *Совр* 45/7–8, 103–107.
283. *Te-o-do-ra* и други теофорни имиња во микенските текстови. – *MJ* 40–41, 225–233.
284. Lexical Relicts of Pre-Slavic Languages in the Contemporary Macedonian Language. – *Maked* 17/503, 17–20.
285. The Languages on the Territory of Macedonia in the Classical and the Early Byzantine Periods. – *Balkan Forum* 3/2 (11), 271–278.
286. [приказ] *Michael Meier-Brügger, Griechische Sprachwissenschaft I–II, Sammlung Götschen, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1992, I str. 170, II str. 133, 12.* – *ŽAnt* 45, 423–427.
287. [приказ] *M. J. Osborne – S. G. Byrne, A Lexicon of Greek Personal Names II, ATTIKA, The British Academy, Clarendon Press, Oxford 1994, XXI+510, 401.* – *ŽAnt* 45, 427–430.
288. [приказ] *A. Leukart, Die frühgriechischen Nomina auf -tās und -ās. Untersuchungen zu ihren Herkunft und Ausbreitung (unter Vergleich mit den Nomina auf -eús), herausgegeben von Sigrid Deger-Jalkotzy, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1994, 354, 801.* – *ŽAnt* 45, 431–434.
289. *Сесловенски и универзални рораки во Прогласот кон Св. Евангелие од Константин Философ.* – Македонско-руски јазични, литературни и културни врски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје, 1995, 31–51.

1996

290. Авторскиот потпис „Нишчии Наум“ во канонот за св. апостол Андреј. – *1100 години од хиротонизирањето на св. Климент во епископ и доаѓањето на св. Наум во Охрид* [Охрид: МПЦ], 131–144.
291. Апокрифни интерполации во Краткото житие на св. Кирил-Философ („Успение Кирилово“). – *Прилози МАНУ/ОЛЛН 21/1*, 5–24.
292. Енигматичните знаци врз градежен материјал од црквите на Брегалница. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН 21/1*, 25–39.
293. Јазиците на почвата на Македонија во античкиот и рановизантискиот период. – *Јазиците и рочвата на Македонија: прилози за истражувањето на историјата на културата на рочвата на Македонија* [Скопје: МАНУ, Макропроект „Историјата на културата на Македонија“: кн. 3], 19–31.
294. Идејата на Константин Философ за рамноправност на јазиците. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН 21/2*, 17–37.
295. Палеографско-јазични особености во канонот за ап. Андреј од св. Наум Охридски. – *Реферати од Втората македонско-северноамериканска славистичка конференција за македонистика „Македонскиот јазик, литература и култура“* (Охрид, 16–19 август 1994 г.) [Скопје], 11–26.
296. Појава на словенската христијанска култура. – *Религиите и религиските аспекти на материјалната и духовната култура на рочвата на Република Македонија* [Скопје: МАНУ, Макропроект „Историјата на културата на Македонија“: кн. 4], 11–22.
297. Писмената традиција во Кичевско. – *Крнински росланија 1* [Охрид–Кичево], 7–27.
298. Прогласот кон св. Евангелие. – *Нова Македонија, Лик 3/1*, 15.
299. Од Прогласот кон св. Евангелие на Константин Философ – Манифест на словенската просветителска мисија. – *Црковен живот 1/3*, 6.
300. Обновување и ревитализација на македонски светињи – *Црковен живот 1/7*, 5.
301. Споменот на свв. Климент и Наум Охридски низ вековите. – *Црковен живот 1/6*, 5.
302. Church-State Relations and Interconfessional Coexistence in Macedonia (In the Postsocialistic Period with a Historical Background). – *MacRev 26*, 1–2.
303. The Mycenaean Personal Names in -to with Regard to the Derivatives from Verbal Adjectives. – *Atti e memorie del secondo Congresso Internazionale di Micenologia* (Roma–Napoli, 14–20 ottobre 1991) [Roma: Gruppo Editoriale Internazionale], 51–69.

304. [приказ] *Denise Schmandt-Besserat, Before Writing, vol. I. From Counting to Cuneiform. University of Texas Press, Austin, 1992.* – *ŽAnt* 46, 117–122.

305. [приказ] *John Chadwick, Lexicographica Graeca. Contributions to the Lexicography of Ancient Greek, Clarendon Press, Oxford 1996, VI+343, 8°.* – *ŽAnt* 46, 121–128.

1997

306. *За античката просодија во македонски пререв.* – Скопје: Матица македонска, 141с.

307. Дактилскиот ритам на македонските народни приказни и хомерскиот епски хексаметар. – *Народното творештво на рочвата на Македонија: прилози за истражувањето на историјата на културата на рочвата на Македонија* [Скопје: МАНУ, Макропроект „Историјата на културата на Македонија“: кн. 6], 11–20.

308. Од балканската терминологија на македонскиот народен во-луметриски систем. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН 22/1–2, 15–40. (Реферату 12)*

309. Охридскиот книжевен центар и словенската писменост. – *Прилози МАНУ/ООН 28/1–2, 7–41.*

310. Појава, промени и традиција на словенското писмо во Македонија. – *Педесет години на македонската наука за јазикот* (Скопје, 30 ноември до 2 декември 1995) [Скопје: МАНУ], 19–35.

311. Романтичарскиот занес на нашите преродбеници и научно-историските факти за античките Македонци. – *Македонското научно-литературно другарство и неговиот континуитет до основањето на Македонската академија на науките и уметностите* (прилози од научниот собир одржан на 28 и 29 јуни 1996 г.) [Скопје: МАНУ], 53–58.

312. Сесловенски и универзални пораки во Прогласот кон св. Евангелие од Константин-Кирил. – *Зборник на трудови од I-та руско-македонска конференција* (Охрид, 22–24 август 1995 г.) [Охрид–Скопје], 23–43.

313. Православието низ вековите [предговор]. – Баталден, С.: *Преисритување на традицијата* (Есеи за историјата на православието), Скопје: Култура, 7–20.

314. Some Parallels between Balkan Popular and Mycenaean Measures of Volume for Dry Materials. – *ŽAnt* 47, 63–86.

315. The Position of the Ancient Macedonian Language, and the Modern Name Makedonski. – *Balkanistica* 10 [Oxford: Mississippi], 227–240.

316. [приказ] *M. Fraser and Matthews, A Lexicon of Greek Personal Names, Vol. III. A : The Peloponnese, Western Greece, Sicily, and Magna Graecia, The British Academy, Clarendon Press Oxford 1997.* – *ŽAnt* 47, 239–242.

1998

317. Медитеранскиот и старобалканскиот културен контекст и континуитет. – *Македонската литература и култура во контекстот на медитеранската културна сфера* (Скопје, 24–25 октомври 1996) [Скопје: МАНУ: Компаративно проучување на македонската литература и уметност во XX век: том 3], 101–118.
318. Мир во разноконфесионална средина. – *Светиклиментовото слово: Алманах* [Охрид].
319. Микенски борбени лични имиња. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 23/1–2, 19–42.
320. Од научниот опус на акад. Божидар Видоески. – *Сроменица расветена на Божидар Видоески, редовен член на Македонската академија на науките и уметностите* [Скопје: МАНУ], 15–20.
321. Православието низ призмата на западни црковни историчари. – *КЖ* 43/1, 94–99.
322. Св. Пречиста Кичевска чувар на словенската писменост. – *Кичево и Кичевско: (фотомонографија)* [Кичево; Скопје: „Гурѓа“], 63–68.
323. Црковно-државни односи и меѓуконфесионална коегзистенција во Македонија. – *Гласник ИНИ* 42/1, 7–26.
324. Научни есеи за православието – Стивен Баталден: „Преиспитување на традицијата“ (Скопје: Култура 1997). – *Нова Македонија*, 11. II 1998.
325. Голема пријателка на Македонија – Ивона Бернс. – *Стожер* 2/26–27, 55.
326. John Chadwick [In memoriam]. – *ŽAnt* 48, 5–15.
327. Approche de la langue des Macédoniens antiques. – *La République de Macédoine: nouvelle venue dans le concert européen* (dir: Chiclet, C., Lory, B.) [Paris, Montréal: L'Harmattan], 127–136.

1999

328. *Светила незаодни: словенските првоучители и нивните ученици*: (студии). – Скопје: Матица македонска. – 462 с.
329. Владо Малески. – *Владо Малески: свечен собир расветен на 80-годишнината од раѓањето и 15 години од смртта на Владо Малески* (Скопје 24. XII 1999 г.) [Скопје: МАНУ], 7–8.
330. Значење на дамаскинарската книжнина за развојот на писмениот и книжевниот македонски јазик. – *Македонија: прашања од историјата и културата* [Скопје: МАНУ], 95–109.

331. Значение дамаскинской литературы для развития письменного и литературного македонского языка. – *Македонија: вопросы истории и культуры* [Скопье; Москва: Македонская академия наук и искусств], 10 стр.
332. Светила незаодни. – *Денес* 22. VII 1999, III/93, стр. 54–56.
333. Стабилност и промени во јазикот. – *Македонија денес*, 6 и 7. XI 1999, стр. 11.
334. Паримејник. – *Билтен*.
335. Поезијата и историјата. – *Утрински весник* 12. VIII 1999, стр. 15.
336. An Attempt at Reconstructing the Balkan-Macedonian Volumetric System for Dry Materials and Its Terminology. – *ISS* 10/1–2, 1–126.
337. Interpretation of Some Myscenaean Personal Names: Nomina Theophora. – *Floreat Studia Myscenaea* [Wien: Verlag der Österreichischen Akad. der Wissenschaften], 299–311.
338. Multilingual Contacts and Conflicts in the South-Eastern Europe: (Reflected in the Myscenaean onomastics). – *VIII интернационален конгрес за Југоисточна Европа* (Букурешт, 24–29 август 1999). – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 24/1–2, 5–15.
339. [приказ] *Божидар Видоески: Дијалектите на македонскиот јазик*, МАНУ, 1999. – *КЖ* 44/1, 108–109.

2000

340. *Животот на Микенците во нивните писмени сведоштва: со посебен осврт кон ономастичките и просопографски изводи (The Life of the Myscenaean from Their Own Records with Special Regard to the Onomastic and Prosopographic Deductions)*. – Скопје: МАНУ. – 419 стр.: илустр.
341. Историски осврт врз идејата за рамноправност на јазиците: во богослужбена/литургиска употреба. – *Историја на идеите на рочвата на Македонија: прилози за истражувањето на историјата на културата на рочвата на Македонија* [Скопје: МАНУ, Макропроект „Историјата на културата на Македонија“: кн. 11], 11–20.
342. Христијанство. Религија на крстот и единство во разновидност. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 25/1–2, 7–32.
343. Од најстарата историја на писменоста: бројките им претходат на буквите. – *ЈФ* 56/1–2, 469–480.
344. Придонесот на Михаил Д. Петрушевски. – *Нова Македонија (Лик)* 26–27. II 2000.

345. Просвештението кај Св. Климент Охридски. – *Весник на МПЦ* 42/3, 58–64.
346. Image of Antiquity after the Decipherment of the Linear B. – *Colloquium Didacticum Classicum XVI Zagrebiense: The Image of Antiquity in Modern Times* [Zagreb], 139–152.
347. The linear „B“ logograms *111, *110, and corresponding Balkan popular Measures of volume for dry Materials. – *ŽAnt* 50, 125–139.

2001

348. *Појава и развој на писмото: со посебен осврт кон почетоците на словенската писменост (Origin and Development of Writing: with special regard to the beginnings of Slavonic literacy)*. – Скопје: МАНУ. –384с.
349. Дамаскините и нивниот удел во развојот на современите балкански јазици врз народна основа. – *МЈ* 2001, 1–30.
350. Значење на дијалектолошките студии на југоисточните македонски говори за палеославистиката (Неколку фонетски особености на старо-црковнословенскиот и нивните континуанти во југоисточните македонски говори). – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 24/1–2, 25–40.
351. Христијанството – демократски духовен систем: Христовото учење низ призмата на теологијата, филозофијата, етиката, културата. – *Утрински весник*, 4–8 јануари, 3, 463.
352. Христијанство – 2000-годишен јубилеј. – *Пелагонитуса* [Битола], 9 стр.
353. Фанула Папазоглу (1917–2001) [In memoriam]. – *ŽAnt* 51, 68–75.
354. Конвергентни и дивергентни тенденции во развојот на балканскиот јазичен сојуз и перспективите на европската мултијазична заедница. – *Меѓународна конференција: Балканот во новиот милениум* [Скопје: МАНУ], 187–203.
355. Convergent and Divergent Tendencies in the Development of the Balkan Linguistic League and Prospects to the European Multilingual Community. – *International conference The Balkans in the new millennium: Science and culture in a joint action for peace and development (Skopje, 25 and 26 May 2001)* [Skopje : MANU], 180–190: 5 tab.
356. Geschichte der klassischen Studien in der Republik Makedonien. *Der Neue Pauly. Enzyklopedie der Antike* bd. 15/1. – Stuttgart. Weimar : J. B. Metzler.
357. Klassische Einflüsse auf das Kircheslawisch und das moderne Makedonisch. – *Der Neue Pauly. Enzyklopedie der Antike* bd. 15/1, 276–277. – Stuttgart. Weimar : J. B. Metzler.

358. Klassische Studien. – Makedonien / Mazedonien. – *Der Neue Pauly. Enzyklopedie der Antike* Bd. 15/1, La–Ot., 280–281. – Stuttgart. Weimar : J. B. Metzler.

359. Sprache. – Makedonien / Mazedonien. – *Der Neue Pauly. Enzyklopedie der Antike* Bd. 15/1, La–Ot., 276–277. – Stuttgart. Weimar : J. B. Metzler.

360. [приказ] V. Aravantinos – L. Godart – A. Sacconi: *Thèbes fouilles de la Cadmée I. Les tablettes en linnéaire B de la odos Pelopidou. Édition et commentaire. Istituti editoriali e poligrafici internazionali, Pisa-Roma, 2001, pp. 460, голем октаво.* – *ŽAnt* 51, 84–90.

361. *Живорисот отворен катехизис.* – Премин, 2001, 52–53

2002

362. [со: Гоцевски, Т.]: *Христијанството и мирот – мирот и христијанството.* – Куманово: Македонска ризница. – 111 с.: илустр. (Коричен наслов: 2000 години христијанство, 2000 години учење за мир).

363. Глаголичката графема *З(земља)* и грчката *Th(êta)*. – *Славистички студии* 10 (посветен на проф. Зузана Тополињска по повод седумдесетгодишнината), 187–198.

364. Денар, Создавањето на македонскиот денар: Видувања и сеќавања. – *Народна банка на Р. Македонија*, 75–82.

365. Од историјата на словенската писменост. Случајни грешки или намерни интерполации во Краткото житие на св. Климент Охридски од Хоматијан. – *Зборник од III-та Македонско-руска научна славистичка конференција* (Охрид, 9–11 август 2001) [Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“].

366. Од методологијата на Блаже Конески во користењето извори за кирило-методијевскиот период. – *Делото на Блаже Конески (остварувања и перспективи): Меѓународен научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески* [Скопје: МАНУ], 299–308.

367. Писмо „Без оустроенија“. – *Зборник на реферати од четвртата македонско-северноамериканска славистичка конференција за македонистика „Македонски јазик, литература и култура“* (Охрид, 5–6 август 2000) [Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“], 35–56.

368. Христијанство. Религија на крстот и единство во разновидност (Минато и перспективи). – *Годишен зборник на Богословскиот факултет „Свети Климент Охридски“*, кн. 8, 21–36.

369. Miroslav Marcovich (1919–2001) [In memoriam]. – *ŽAnt* 52, 5–20.

370. *Paх Augusta, Paх Byzantina и Paх Divina.* – *Зборник на трудови: Христијанството во културата и уметноста на Струмичката епархија: по*

повод 2000 години Христијанство [Струмица: Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј], 29–47.

371. Азбуката е совршена во својата едноставност: Изум од првостепена важност за прогресот на цивилизацијата и културата: Разговор со академик Петар Хр. Илиевски. – *Утрински весник* 30. VIII 2002, 4, 956.

372. Појава и развој на писмото, со посебен осврт кон почетоците на словенската писменост. – *Нова Македонија (Лук)* 20. X 2002.

373. [приказ] *S. Hornblower & E. Matthews, Greek Personal Names. Their Value as Evidence, Proceedings of the British Academy 104, Published for the British Academy by Oxford University Press, 2000, pp. VIII+184, 8°. – ŽAnt 52, 234–244.*

374. [приказ] *V. L. Aravantinos – L. Godart – A. Sacconi, Corpus des documents d'archives en linéaire B de Thèbes (1–433). THÈBES FOUILLES DE LA CADMÉE III, Università degli Studi di Napoli „Federico II“, Università degli Studi di Roma „La sapienza“; Biblioteca di „Pasiphae“, Collana di filologia e antichità egee diretta da LOUIS GODART e ANNA SACCONI, Pisa–Roma 2002, pp. 326, голям октаво. – ŽAnt 52, 244–246.*

2003

375. Графитите врз градежен материјал од црквите во Крупиште и Баргала. – *Зборник од Научниот собир: Старохристијанската археологија во Македонија* [Скопје: МАНУ], 41–57.

376. Дијалектна база на некои графички варијанти во глаголицата. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН 27/1–2, 21–38. (Реферату 13, 2003).*

377. Македонскиот превод на *Престолното Четвороевангелие*: По повод 50-годишнината од неговото објавување. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН 28/1, 25–58.*

378. Првиот словенски и современиот македонски превод на евангелието. – *Зборник од V-та Македонско-северно американска конференција за македонски студии (Macedonian Studies Vol. 4: Papers from the Fifth International Macedonian-North American Conference on Macedonian Studies)* [Kolumbus: Ohio], 107–128.

379. *Glagolica: An Iconic Script for Visual Evangelic Preaching. – ICS 27–28, 153–164.*

2004

380. Грандиозен меѓународен проект. – *Промотивен говор за Орнитословенскиот лингвистички атлас фонетско-граматичката серија*, том 46: Рефлекси на еровите. Вторичен вокализам. – *Билтен* 31/2.

381. Киевските глаголички листови. (Фрагменти од старословенски литургичен ракопис со текстови од западни и источни црковни служби на мешан јазик) – *Македонско-украински културни врски (X–XX век) II* (Охрид, 21–23 октомври 2003 г.) [Скопје: МАНУ], 79–109: илустр.

382. Светол лик во нашиот црковен, просветен и културен живот. – *ЛЗ* 51/4–6, 103–110.

383. The Balkan Linguistic League: Past, Present and Future. – *IX Congrès internat, d' Études Sud-east-Européennes (Résumés)* [Tirana], 201–202.

384. *Pax Augusta (Romana), Pax Byzantina (Christiana) and the Contemporary Peacemakers*. – *AIIESEE Bulletin*, 32-33-34, 2002-2004, Bucarest, 213–222.

2005

385. *Традиција и иновации во македонските црковнословенски книжевни сроменици од турскиот период*. – Скопје: МАНУ. – 393 стр.

386. *Македонскиот правопис* : Свечен собир по повод 60-годишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис и нивната примена во Букварот : Скопје, 7. VI 2005. – Скопје : МАНУ, 2005. – 23 стр. – (Свечени собири; 50).

387. Позајмување и адаптација на лексички форманси во балканските јазици. – *Меѓународна научна конференција „Теории и методи во ареалната лингвистика“ – Придонесот на Божидар Видоески во развојот на македонската и словенската лингвистика (по повод 5-годишнината од смртта на акад. Б. Видоески)* (Скопје, 2–4 јуни, 2004) [Скопје: МАНУ, Истражувачки центар за ареална лингвистика], 93–102.

388. Еволуционистички сфаќања на Крсте Петков Мисирков за македонскиот јазик. – *Делото на Крсте Мисирков: Зборник од Меѓународниот научен собир по повод стогодишнината од излегувањето на книгата За македонските работи* (Скопје 27–29 ноември, 2003) [Скопје : МАНУ], Т. 2, 55–67.

389. Новий вариант Панонској тези і македонсько-українські мовні контакти у найдавніших словянських рукописах. – *Українсько-македонський науковий збірник* [Київ: НАНУ, НБУ ім. В. І. Вернадського, МАНМ], Випуск 1, 99–110.

390. Уметноста и културата на XIX век во Западна Македонија [осврт]. – *Стожер* 9/90–91, 29–31.

391. The Life of the Mycenaean reflected in the onomastics and prosopography. – *Proceedings of the 11th Intern. Colloquium on Mycenaean Studies* [Texas: Austin, 2000]. (issued 2005).

2006

392. *Појава и развој на ристото* : со посебен осврт кон почетите на словенската писменост. – 2. ревидирано изд. – Скопје : МАНУ, 2006. – 391 стр. : илустр.

393. „Јустинијан Први (Flavius Petrus Sabbatius Justinianus)“, предговор кон монодрамскиот спев *Јустинијан Први* од Јордан Плевнеш, Просветно дело, Скопје, 2006, на македонски стр. I–VI, во превод: на француски, стр. I–VI; на англ. стр. I–VI; на германски, стр. I–VII; на италијански, стр. I–VI; на руски, стр. I–VI.

394. *Poetot na kanonot mou/estvou tezoimenitQ u psevdonimot ;ernorizecQ hrabQrQ* // Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир Свети Наум Охридски – живот и дело : организиран по повод 1100-годишнината од изградбата на манастирот Св. Наум во Охрид : Охрид, 19–22 октомври 2005 (Манастирски комплекс „Св. Наум“). – [Скопје] : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, МПЦ, [2006]. – Стр. 25–30.

395. "A Lexicon of Greek Personal Names, vol. IV, The British Academy, Clarendon Press – Oxford, 2005" : критички осврт // *Živa antika = Жива антика = Antiquité vivante*. – Год. 56, Т. 1–2 (2006).

396. *Македонскиот правопис од 1945* // XXXII научна конференција : на XXXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура : (Охрид, 15. VIII – 17. VIII 2005 г.) : Лингвистика. – Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2006. – Стр. [7]-18.

397. *Словенската писменост и дејноста на Охридскиот книжевен центар* : МАНУ: три книги : беседа // Премин. – Год. 5, бр. 33–34 (април 2006), стр. 68–72.

398. *Од историјата на словенската писменост* : „Случајни грешки“, или намерни интерполации во *Краткото житие на Св. Климент од Хоматијан?* // Руско-македонски јазични, литературни и културни врски : 3 : (Материјали од Третата македонско-руско научна славистичка конференција, Охрид, 9–11 август 2001 г.). – Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2006. – Стр. 23–34.

2007

399. *Два спротивни приода кон интерпретацијата на антички текстови со антропонимска содржина* : (со посебен осврт кон античко-македонската антропонимија) = *Two opposite approaches towards interpreting ancient texts with anthroponymic contents* : (with special regard to the Ancient Macedonian anthroponymy) : (a short version) // Прилози. Одделение за лингвистика и литературна наука = Contributions. Section of Linguistic

and Literary Sciences. – Скопје : МАНУ, 2006, Т. 31, бр. 1 = Skopje : MASA, 2006, Vol. 31, № 1. – Стр. [5]–30, [31]–44. – Бројот е излезен од печат во февруари 2007 година = Printed in February 2007.

400. *Зачетоци на писменост кај Словените на Балканот и во Понт* : (поттикнати од грчко-словенски трговски и културни контакти) // Украјинско-македонски научен зборник : број 2. – [Кијив] : Национална академија на науките на Украјина, Национална библиотека на Украјина „В. И. Вернадскиј“, Македонска академија на науките и уметностите, 2006. – Стр. 129–[139].

401. *Однос на соседите кон новоформираните словенски литературни јазици* : (аналогија меѓу македонскиот и украинскиот јазик) // Украјинско-македонски научен зборник : број 2. – [Кијив] : Национална академија на науките на Украјина, Национална библиотека на Украјина „В. И. Вернадскиј“, Македонска академија на науките и уметностите, 2006. – Стр. 140–147.

402. *Македонско народно творчество* // За еден необјавен труд на акад. П. Хр. Илиевски од 1945 год. / Красимира Илиевска // Класика – балканистика – палеославистика : материјали од научниот собир по повод одбележувањето на 85-годишнината од раѓањето и 60 години научна работа на академик Петар Хр. Илиевски. – Скопје : МАНУ, 2007. – Стр. [355]–407. – Транскрипција на ракописот, стр. 366–378. – Фотокопија на ракописот, стр. 379–405.

403. *Udio profesora Veljka Gortana časopisu „Živa antika“* // Veljko Gortan (1907–1985): o stotoj obljetnici rođenja znanstveni skup, 4. i 5. svibnja 2007, vijećnica Filozofskog fakulteta, Zagreb.

404. *М. Д. Пет рушевски – основоположник на класичниот естудии со далечна перспектива во Македонија* : (Со посебен осврт кон неговите микенолошки прилози во сп. *Жива Антика*) // Жива Антика, год. 57, Т. 1–2 (2007), стр. 5–15.

405. The Mediterranean Basin – Cradle of the First Alphabetic Script, Зборник од научна конференција на *AIESEE*, одржана во Палермо, Сицилија, 2006, стр. 169–178.

406. Краток преглед на историјата на македонскиот превод на *Престолното евангелие*, Зборник на трудови во чест на митроп. дебарско-кичевски, Охрид 2007, стр. 217–226.

407. Слово за Св. Климент, *Светиклиментово слово*, Охрид, декем. 2007, стр. 113–117.

408. Principia Scientifica, *Дискусија за научниот развој*, МАНУ, 2007.

409. *Обраќање на академик Петар Хр. Илиевски кон учесниците на соборот* // Класика – балканистика – палеославистика : материјали од научниот собор по повод одбележувањето на 85-годишнината од раѓањето и 60 години научна работа на академик Петар Хр. Илиевски. – Скопје : МАНУ, 2007. – Стр. [439]–444.

410. P. M. FRASER – E. MATTHEWS, *A Lexicon of Greek Personal Names*, Vol. IV: Macedonia, Thrace, Northern Regions of the Black Sea, The British Academy, Clarendon Press, Oxford, 2005, pp. XXIX + 387, 4° // Жива Антика, год. 56, том 1–2 (2006), стр. 129–131.

411. Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција : прикази // Македонски јазик, 57 (2006). – Скопје : ИМЈ, 2007. – Стр. 233–239.

2008

412. *Два српот ивни рриода кон инт ерppet ацијат а на ант ички т ект ови со ант роронимиска содржина* : (второ дополнето издание) // Прилози. Одделение за лингвистика и литературна наука = Contributions. Section of Linguistic and Literary Sciences. – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, (2006) 2008, Т. 31, бр. 1 = Skopje : Macedonian Academy of Sciences and Arts, (2006) 2008, Vol. 31, № 1. – 66 стр. – Two opposite approaches towards interpreting ancient texts with anthroponymic contents : (with special regard to the ancient Macedonian anthroponymy) : (a short version). http://www.manu.edu.mk/Prilozi_MANU_OLLN_XXXI_1.pdf

413. *Principia scientifica* // Развитокот на науките, културата и уметностите како европска перспектива на Република Македонија : тркалезна маса одржана на 22 декември 2006 година. – Скопје : [Македонска академија на науките и уметностите], 2008. – Стр. [89]–93. – (Расправи ; кн. 1). – Дискусии.

414. Семантички развој на слов. зглоб, раме/о, слога, во споредба со некои и.-е. корадикали и синоними // Реферати на македонските слависти за XIV-от Меѓународен славистички конгрес во Охрид, 10–16 септември 2008 година. – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, 2008. – Стр. [141]–153. – Трудот е објавен и во *Прилози МАНУ. Одделение за лингвистика и лут ерат урна наука, XXXII 2 (2007), ст р. [141]–153.*

415. *The Balkan linguistic league: past, present and future* // Прилози = Contributions XXXII 1 : реферати на македонските учесници за IX-от меѓународен конгрес на Југоисточна Европа, Тирана, 30 август – 3 септември 2004 година. – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите. Одделение за лингвистика и литературна наука, 2007 = Skopje : Ma-

cedonian Academy of Sciences and Arts. Section of linguistic and literary sciences, 2007. – Стр. [19]–28. – Бројот е излезен од печат во мај 2008 година.

416. Ekspansja greckiego sufiksu *-ισσα* i słowiańskie *-ica* // Rocznik Slawistyczny : Revue Slavistique. T. LVII. – Warszawa : Polska Akademia Nauk. Komitet Słowianoznawstwa, 2008. – Str. [21]–30.

2009

417. *Kratkute žutija na slovenskite prvoučiteli* : (литературни творби со провидни тенденции од времето кога биле составени) // Прилози. Одделение за лингвистика и литературна наука. – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, год. XXXIII–XXXIV, бр. 1–2 (2008–2009), стр. [211]–232. – Зборник на трудови во чест на академик Милан Ѓурчинов.

418. *Two Different Approaches Towards Interpreting Ancient Texts and Some Greek-Slavonic Onomastic Parallels* // VI Македонско-Северноамериканска конференција за македонистика : (Охрид, 11. – 13. VIII 2006). – Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2008, стр. [271]–282.

419. *Istorijska realnost i motivirana interpretacija po prашањata za roјavata i razvoјot na slovenskata rismenost* // Предавања на XLI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура : (Охрид, 11. VIII – 28. VIII 2008). – Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2009. – Стр. [31]–44.

420. Комплетирање на Григоријевиот превод на зборникот *Thesaurus* од Дамаскин Студит // Украинско-македонски научен зборник : број 4. – Киев : Национална академија на науките на Украина, Национална библиотека на Украина „В. И. Вернадски“, Македонска академија на науките и уметностите, 2009 = Ukrainian-Macedonian Scientific Collection : issue 4. – Kyiv : National Academy of Sciences of Ukraine, V. Vernadsky National Library of Ukraine, Macedonian Academy of Sciences and Arts, 2009. – Стр. 177– [183].

421. „Реформа на глаголицата“ и односот на св. Климент кон грчко-глаголичката варијанта (Почетоци на кирилицата) // Светиклиментовата традиција во Македонија : трета научна средба по повод патрониот празник на Националната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје, одржана на 7.XII 2009. – Скопје : [НУБ „Св. Климент Охридски“], 2009. – Стр. [9]–20.

422. *Kon II-to издание na Два спротивни рриода кон интерпретација на антички текстови со антропонимска содржина* // Културен живот : списание за култура, уметност и општествени прашања, LIV, 1–2 (јануари-јуни 2009), стр. 108–111. – Прилози, МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука, 31, 1 (2006) 2008.

423. „Речник на егејските говори“ од Коста Пеев // Македонски јазик, 59–60 (2008–2009).

424. *Новото издание на македонското престошно евангелие* // Весник : службен лист на Македонската православна црква, год. LI, бр. 6 (2009), стр. 257–261.

425. *Десетгодишнина од смртта на Божидар Видоески и дејноста на ИЦАЛ* // Ареална лингвистика како пат кон реконструкција на јазичната и културната еволуција : материјали од научниот собир по повод одбележувањето на 10-те години од смртта на академик Божидар Видоески (1920–1998). – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите. Истражувачки центар за ареална лингвистика, 2009. – Стр. [65]–71.

426. *Поздравен говор на научниот собир 60 години класични студии* // Антиката и европската наука и култура : прилози од научниот собир одржан по повод јубилејот 60 години Институт за класични студии. – Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филозофски факултет, 2009. – Стр. [17]–18.

427. *Соработка меѓу хрватски и македонски класични филолози* // Македонско-хрватски книжевни и културни врски : Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир Македонско-хрватски книжевни и културни врски одржан во Охрид од 10 до 11 октомври 2007. [Кн. 2]. – Скопје : Институт за македонска литература, 2009. – Стр. [29]–36.

428. *[Дискусија]* // Македонскиот јазик во современиот превод на Библијата : (јавна трибина). – Скопје : Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“ : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2009. – Стр. 54–56.

429. *Денарот е римски – не е грчки* : историјата на името на нашите пари // Бизнес, год. II, бр. 412 (30.XII 2009), стр. 2–3.

2010

430. Иконичност на Кириловата глаголица. – Скопје, 2010. – 13 стр. – Трудот е објавен во Службен лист, „ВЕСНИК“, на Македонската православна црква, во број 05 / 2010 година, Скопје.

431. Хомеровата Одисеја во македонски препев // Жива Антика, год. 59, Т. 1–2 (2009), стр. 5–10.

432. Историческа реалност и авторски интерполации в Краткото житие на св. Климент, от Димитър Хоматиян // *p'nie malo gewrgi2* : Сборник в чест на 65-годишнината на проф. Георги Попов. – София : Софийски Универзитет „Св. Климент Охридски“, Богословски факултет, 2010. – Стр. 578–590.

433. Иконичност на Кириловата глаголица // Весник на Македонската православна црква, LI, бр. 5 (2010), стр. 201–207.

434. Периодизација во историскиот развој на македонскиот јазик // Меѓународен македонистички собир : реферати на научниот собир одржан 29–31 август 2008 г. во Охрид. – Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2010. – Стр. 125–134.

435. Денарот е римски – не е грчки : Историјата на македонскиот денар (14) // Бизнес, год. 3, бр. 435 (11.02.2010), стр. 10.

СОДРЖИНА

БЕСЕДИ ОД СВЕЧЕНИОТ СОБИР ПО ПОВОД 90 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА АКАДЕМИК ПЕТАР ХР. ИЛИЕВСКИ

Катица КУЛАВКОВА	9
Зузана ТОПОЛИЊСКА	13
Витомир МИТЕВСКИ	17
ОБРАЌАЊЕ НА АКАДЕМИК ПЕТАР ХР. ИЛИЕВСКИ	23

НАУЧНИ ТРУДОВИ

Витомир МИТЕВСКИ

Терминот <i>theōria</i> кај Аристотел и тешкотиите околу неговиот превод. Прилог кон македонската философска терминологија	27
---	----

Блаже РИСТОВСКИ

Словенското име во Македонија и прашањето на „старобугариз- мот“ во руската славистика. (Една бугарско-руска научно-поли- тичка секретна полемика)	51
--	----

Зузана ТОПОЛИЊСКА

Дали да ја жалиме деклинацијата?	79
--	----

Катица КУЛАВКОВА

Епското насилство: поетика и етика на одмаздата во <i>Одисеја</i> на Хомер	87
---	----

Зденка РИБАРОВА

Белешки за лексиката на псалтирните стихови во Григоровичевиот паримејник	105
--	-----

Илија ČAŠULE

The Indo-European etymology of Burushaski <i>sa</i> ‘sun’, <i>sañ</i> ‘shining; light’, <i>sáñkuṣ</i> ‘sunlight’	115
---	-----

Миодраг М. ТОДОРОВИЌ	
Индо-европски хидронимски основи во микенскиот грчки	129
Весна ТОМОВСКА	
Платоновата поетика на имињата	137
Елени БУЖАРОВСКА, Лилјана МИТКОВСКА	
Анализа на предлогот <i>врз</i> од когнитивен аспект	151
Библиографија на академик Петар Хр. Илиевски	167

Издавач
Македонска академија на науките и уметностите – Скопје

Превод и јазична редакција на англиски јазик
Нада Георгиева

Коректура
Виолета Јовановска
Соња Трајановска

Графичка и компјутерска подготовка
Соња Трајановска

Печат
„Графотисок“ – Скопје

Тираж
300 примероци